

**Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union**

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

**Юридичний факультет
Кафедра конституційного і муніципального права**

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄС

HUMAN RIGHTS IN THE EU LEGAL SYSTEM

**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

**МОДУЛЬ ЖАНА МОНЕ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄС»**

26 квітня 2024 року

м. Харків

Рекомендовано до друку:

Вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 16 від 30.05.2024

П 24 Права людини в правовій системі ЄС: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. 250 с.

До збірника увійшли тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Права людини в правовій системі ЄС», що відбулася 26 квітня 2024 року. Організатором конференції стала кафедра конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Тези наукових доповідей розподілені на шість напрямів (секцій): «Принцип дотримання прав людини як базова цінність ЄС», «Загальнотеоретичні та історичні аспекти становлення й розвитку прав і свобод людини і громадянина в ЄС та Україні», «Забезпечення прав людини в межах національних правових систем держав-членів ЄС», «Механізм судового захисту прав людини в ЄС: досвід для України», «Стандарти ЄС щодо дотримання та захисту прав і свобод людини й громадянина та їх імплементація в національній правовій системі України», «Галузеві проблеми забезпечення прав людини в Україні та державах-членах ЄС».

Редколегія: В.О. Серьогін, д. ю. н., проф. (головний редактор); М.М. Воронов, к.ю.н., доц. (заст. головного редактора); Г.В. Зубенко, к.ю.н., доц.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

**ОРГКОМІТЕТ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄС»**

Воронов Марк Миколайович – завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент, керівник робочої групи проекту Модуль Жана Моне «Конституційне право ЄС», голова організаційного комітету.

Серьогін Віталій Олександрович – декан юридичного факультету, професор кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор, член робочої групи проекту Модуль Жана Моне «Конституційне право ЄС».

Зубенко Ганна Вікторівна – заступник декана юридичного факультету з наукової роботи, доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент, відповідальний секретар організаційного комітету.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ**TYPES OF REASONS FOR RESUMPTION OF PROCEEDINGS
IN POLISH CIVIL PROCEEDINGS****Kamil Hylewski,**assistant at the Department of Civil Procedure
of the Faculty of Law and Administration
of the Jagiellonian University in Krakow,
trainee judge

The main task of civil proceedings is to examination and resolution of the case. The purpose of the proceedings will be achieved if the effects produced by the court decision issued in the case are in accordance with the applicable law [1, p. 334], and therefore in accordance with the actual situation and the decision issued in accordance with substantive and procedural law. If it turns out that the decision rendered in the case was made in violation of the above-mentioned goal, and the decision rendered is not subject to the usual legal remedies, it is possible to file a complaint for the resumption of proceedings.

Resumption of proceedings in Polish civil proceedings is possible only on the grounds specified in the Act of November 17, 1964, Code of Civil Procedure (hereinafter: CCP). A complaint for the resumption of proceedings should be based on a statutory ground, on pain of rejection (Article 410 § 1 CCP). Thus, the filing of a complaint for the resumption of proceedings is a relatively formalized procedural action, but given the exceptional nature of this remedy, this is correct. This also justifies the demand that parties in civil proceedings be obligatorily represented by professional attorneys [2, p. 245], who can be expected to meet higher standards in the procedural actions performed [3, p. 251].

At the initial stage of examining a complaint for resumption of proceedings, the court makes an abstract legal qualification of the factual allegations presented by the applicant in the complaint to determine whether they are based on a statutory ground. The complaint is justified when the court determines that a ground for resumption exists. This means that the resumption of the proceedings and subsequent retrial is permissible. The court at this stage does not yet decide of the veracity of the factual assertions, as this assessment will be made at the next stage of the resumption proceedings.

The Polish Civil Procedure Code provides for three types of reasons for resumption of proceedings. Namely, invalidity grounds (Article 401 CCP), proper restitutionary grounds (Article 403 CCP) and constitutional grounds (Article 401¹ CCP). The distinction of the reasons for the resumption of proceedings into the first two grounds is historically conditioned and is related to the passage into the Decree of the President of the Republic of November 29,

1930. Code of Civil Procedure the equivalents of the German and Austrian legislation in force in the Polish territories at the time of the Partitions, distinguishing between an action of invalidity and an action for resumption (German law) and an action for resumption (Austrian law). The current Civil Procedure Code has taken over the solutions of the institution of resumption of proceedings from the 1930 Code of Civil Procedure. On the other hand, the constitutional cause of resumption was introduced into the Polish Code of Civil Procedure in 1997.

The grounds for invalidity of the proceedings (Article 401 CCP) are narrower than the grounds for invalidity set forth in Article 379, Article 1099 § 2 and the third sentence of Article 1113 of the Code of Civil Procedure. They are absolute in nature. This means that they cause the resumption of proceedings regardless of whether and what effect they had or could have had on the content of the decision (no causality between the cause of invalidity and the decision) [4]. In other words, the admissibility of the resumption of proceedings on the grounds of invalidity occurs only because there was a procedural defect specified in the law in the proceedings.

The essence of the relevant grounds for resumption (Article 403 CCP) is that their occurrence undermines the basis of the final judgment to such an extent that it would be unjust and difficult to accept that, despite their assertion, the final judgment should be upheld and be effective. Circumstances that undermine the contested ruling should be in connection with the content of the case settlement contained in the ruling [4]. They are relative in nature, and therefore justify a retrial only if they are causally related to the content of the final judgment. In other words, the resumption of proceedings on these grounds occurs not only because certain circumstances occurred in the final judgment, but only that these circumstances affected or could have affected how the case was decided.

The relevant reasons for resumption of proceedings can be divided into three groups, i.e. cases in which:

- the forgery or falsification of a document or other crime is invoked as a circumstance undermining the basis of a final decision,
- the resumption is to justify the subsequent discovery of facts or evidence not considered in the validly concluded proceedings,
- the consequent falls out of the decision on which the appealed decision was based, or the substantive validity of the earlier final decision was violated.

Constitutional grounds for resumption (Article 401¹ CCP) are of a special nature. They are justified by the adoption by the legislator of a specific solution to the consequences of the judgments of the Constitutional Court (Article 190(4) of the Constitution of the Republic of Poland). In addition, as the only type of grounds for resumption of proceedings, they justify the demand for resumption of proceedings not only in the event of termination of the proceedings with a

final judgment of a substantive nature, but also with a final judgment of a formal nature [5].

The Polish Code of Civil Procedure, unlike Polish criminal, administrative court, or tax procedures, does not statute the decision of an international body as a statutory ground for resumption of proceedings [6, pp. 601-622]. Since the catalog of grounds for resumption of proceedings is taxative, *de lege lata* it is inadmissible to base a complaint for resumption of proceedings on this ground.

Thus, the question remains, whether there is a need to introduce into the Polish Civil Procedure Code an institution for the resumption of final court decisions issued in contradiction with international law - EU law or with international agreements ratified by Poland, in particular the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms?

The question thus posed must be answered in the affirmative. A pro-European interpretation of the legislation, including the obligation to comply with and implement the rulings of the European Court of Human Rights (ECHR) [7, p. 17], supports the introduction of this premise as another reason for the resumption of proceedings. It should be noted that since the ECHR has the authority to declare a violation of human rights by a state that has recognized its competence, such a ruling should give rise to the necessity on the part of such a state to remedy the found violation. Such a basis under the statutory provisions could be an action for the resumption of proceedings. Such a change will also raise the prestige of the jurisprudence of Polish courts, against which it will not be possible to raise the charge that it does not implement the European line of jurisprudence. Thirdly, it is unreasonable to leave in force judgments that are affected by far-reaching defects. Finally, it will result in full harmonization of the Civil Procedure Code with the provisions of the Polish Constitution (Article 9) and international agreements ratified by the Republic of Poland (including Article 46(1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

Bibliography:

1. Postępowanie cywilne. Zarys wykładu / ed. W. Siedlecki, Z. Świeboda. Warszawa: Lexisnexis, 2003. 450 s.
2. Hylewski K. Rozdział XI. Skutki niestawiennictwa stron na posiedzenie przygotowawcze. *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* / ed. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ. Warszawa: Beck, 2021. S. 231-246.
3. Hylewski K. Ujednolicenie modelu wnoszenia apelacji w postępowaniu cywilnym po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. *Realizacja zasad postępowania cywilnego na tle aktualnych zmian KPC* / red. M. Skibińska. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2022. S.237-254.
4. Weitz K. Rozdział 3. Podstawy wznowienia postępowania. *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom III. Środki zaskarżenia* / ed. T. Ereciński,

J. Gudowski. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013. S. 1272-1405.

5. Weitz K. Komentarz art. 401(1). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Postępowanie rozpoznawcze.* / ed. T. Ereciński. Wyd. V. Warszawa, 2016. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/komentarze/kodeks-postepowania-cywilnego-komentarz-tom-iii-postepowanie-587706278>.

6. Białogłowski W., Jaworski A. Wznowienie postępowania cywilnego w następstwie orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Głos w dyskusji. *Polski Proces Cywilny*. 2012. No. 4. S. 601-622.

7. Łętowska E. Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2010. No. 10. S. 14-26.

ВІКОВІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЧЛЕНСТВО В ГРОМАДСЬКИХ ОБСЬДНАННЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Зубенко Ганна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У контексті євроінтеграційного процесу України не втрачає актуальності питання приведення національного законодавства у сфері регулювання права на свободу об'єднання у відповідність до європейських стандартів, зокрема щодо нормативно-правового закріплення вікового обмеження членства в громадських об'єднаннях.

Аналізуючи стан регулювання свободи об'єднання взагалі, та обмежень щодо членства в громадських об'єднаннях зокрема, перш за все слід звернути увагу на європейські стандарти в цій сфері. Серед них можна назвати такі міжнародні договори та акти, як: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (щодо створення та діяльності неурядових організацій) від 10 жовтня 2007 р.; Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі і пояснювальний меморандум до них від 13 листопада 2002 р.; Керівні принципи щодо свободи об'єднань, прийняті Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ та Європейською комісією за демократію через право у 2015 р. та ін.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати

профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Разом з тим, ч. 2 цієї статті встановлюються обмеження щодо можливості членства в об'єднаннях: «Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [1].

Згідно з Керівними принципами щодо свободи об'єднань, прийнятими Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ та Європейською комісією за демократію через право в 2015 році, усі особи, як фізичні, так і юридичні, громадяни і негромадяни, а також групи таких осіб мають право вільно створювати об'єднання, що мають чи не мають статусу юридичної особи. Всі особи можуть створювати об'єднання чи вступати до них як члени (п. 76). А п. 77 вищезазначеного міжнародного документу допускає можливість встановлення обмежень щодо створення об'єднання та членства в ньому. Зокрема, вони можуть запроваджуватися щодо дітей, державних посадових осіб (у тому числі працівників поліції і військовослужбовців) та негромадян [2, с. 39].

Враховуючи вищерозглянуті та інші європейські стандарти, слід констатувати, що всі особи мають можливість рівною мірою користуватися свободою об'єднання. Закріплюючи механізм реалізації цієї свободи, органи державної влади не мають допускати дискримінації щодо особи чи групи осіб за будь-якими ознаками (вік, колір шкіри, раса, стать, стан здоров'я, мова, національне, етнічне чи соціальне походження, політичні та інші погляди, професія, обмеження фізичних чи розумових можливостей, майновий статус, релігійні чи інші переконання тощо).

Попри це, деякі обмеження можуть бути виправдані та необхідні. Зокрема, щодо можливостей набуття членства в об'єднаннях дітей. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 Конвенції про права дитини 1989 року, держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів [3]. Однак органи державної влади можуть встановлювати певні обмеження, що стосуються можливостей дітей у частині створення об'єднань і вступу до них. Такі обмеження можуть бути виправдані, якщо вони ґрунтуються на законі, слугують законній меті та визнані міжнародними нормами.

Наприклад, згідно з ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» членами (учасниками) молодіжних громадських організацій можуть бути фізичні особи віком від 14 до 35 років. Членами (учасниками) дитячих громадських організацій можуть бути фізичні особи віком від 6 до 18 років [4]. Основні вимоги, які мають бути враховані при

встановленні вікових обмежень – це принцип пріоритету здібностей дитини, що розвиваються, а також повага до права дитини на об'єднання та його заохочення.

Разом із тим, такій складовій свободи об'єднання, як право на вступ до об'єднання, кореспондує право громадських об'єднань встановлювати вимоги щодо членства в них, яке також потребує юридичного захисту. Так, відповідно до Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі від 5 липня 2002 року: «Національне право не повинно невинувато обмежувати здатність будь-якої особи, фізичної чи юридичної, приєднуватися до неурядових організацій на основі членства. Здатність будь-кого приєднатися до певної неурядової організації повинна бути визначена, насамперед, відповідно до її статутів, але не повинна також перебувати під впливом будь-якої необґрунтованої дискримінації» [5].

Тобто свобода об'єднання дає можливості особам, які створюють об'єднання вільно вирішувати кого вони мають намір приймати в його члени. Проте на цей аспект реалізації вищезазначеної свободи також поширюється заборона дискримінації, що означає, що будь-яка відмінність у ставленні до осіб у зв'язку зі створенням об'єднань або членством в них, яка ґрунтується на особистісних ознаках, повинна мати розумне та об'єктивне обґрунтування. Як зазначається з цього приводу в п. 129 Керівних принципів щодо свободи об'єднань від 2015 р.: «Об'єднання створюються людьми, які, поділяючи певні цінності або ідеали, мають намір переслідувати спільні цілі, і відсутність у них контролю над умовами членства суперечила б справжньому значенню свободи об'єднання. У цьому сенсі об'єднання може встановлювати особливі вимоги для своїх членів за умови, що ці вимоги мають під собою об'єктивну і раціональну основу, і що ті особи, які не відповідають цим вимогам, а тому не можуть бути членами такого об'єднання, мають право створювати або вступати в інші об'єднання на свій смак. Загальна мета, для досягнення якої створюється об'єднання, може слугувати обґрунтуванням таких критеріїв членства, які в інших випадках могли б вважатися дискримінаційними, – за умови, що ці критерії мають розумне та об'єктивне обґрунтування» [2, с. 53]. Однак будь-яка дискримінація з підстав, не пов'язаних з цілями громадського об'єднання, є неприпустимою, а законодавство має гарантувати, щоб жодна особа не була необґрунтовано позбавлена права вступати до нього.

Щодо нормативно-правового регулювання вікового обмеження права вступати в громадські об'єднання в Україні, то відповідно до ст. 8 Закону України «Про громадські об'єднання» членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та дитячої, можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 14 років. Вік членів молодіжної, дитячої організації

визначається її статутом у межах, встановлених законом. Членами (учасниками) громадської спілки, крім молодіжної та дитячої, можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років та не визнані судом недієздатними. Вік членів молодіжної, дитячої спілки визначається її статутом у межах, встановлених законом [6].

Таким чином, обмеження щодо членства:

- у громадських організаціях – стосуються віку членів (14 років для громадської організації, у т.ч. й молодіжної, та 6 років для дитячої громадської організації) і легальності перебування на території України іноземців та осіб без громадянства;

- у громадських спілках – юридичних осіб публічного права, віку фізичних осіб-членів (18 років, 14 – для молодіжної громадської спілки, 6 – для дитячої громадської спілки) та їх недієздатності.

У цілому, оцінюючи вітчизняне законодавство в аспекті встановлення вікових обмежень щодо членства в громадському об'єднанні, слід зазначити, що Україною дотримано основні принципи, проголошені європейськими стандартами в цій сфері, зокрема, заборону дискримінації за будь-якою ознакою. Разом з тим, на нашу думку, оскільки право громадського об'єднання на встановлення вимог щодо членства в ньому у межах, передбачених Конституцією та законами України, є невід'ємною частиною свободи об'єднання, воно також має бути передбачено Законом України «Про громадські об'єднання».

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення : 11.04.2024).

2. Керівні принципи щодо свободи об'єднань, прийняті Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ та Європейською комісією за демократію через право 2015 р. Київ: ОБСЄ, 2015. 170 с.

3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення : 12.04.2024).

4. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення : 12.04.2024).

5. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі (Прийнято учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи) Страсбург, 05.07.2002 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU02053?an=2> (дата звернення : 12.04.2024).

6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення : 12.04.2024).

ЩОДО ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПІДХОДІ ДО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Афоніна Ольга Володимирівна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Електронна демократія за своєю суттю відповідає оффлайновій демократії, проте за своїм вираженням вона включає в себе широку різноманітність інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Такі технології мають сприяти реалізації конституційних прав громадян, проте варто враховувати і їх потенційні ризики для відповідних демократичних процесів. Наприклад, використання штучного інтелекту (далі – ШІ) також може мати як свої переваги так і недоліки. Міністерство цифрової трансформації України разом із офісом Омбудсмена презентували рекомендації з питань захисту прав людини та права на приватність при розробці та впровадженні технологій штучного інтелекту [1]. Зазначені рекомендації, серед іншого, досліджують підхід Європейського Союзу (далі – ЄС) у питаннях законодавчого регулювання ШІ, на прикладі Регламенту щодо регулювання штучного інтелекту [2]. Положення Регламенту спрямовані на створення спільної правової бази щодо використання систем ШІ як в країнах ЄС, так і за його межами. В розрізі питань електронної демократії в Україні, зокрема реалізації політичних прав громадян, отримує свою актуальність дослідження досвіду ЄС у підході до законодавчого регулювання штучного інтелекту як чинника впливу на розвиток електронної демократії. Так, ШІ може бути залучений до питань реалізації політичних прав громадян, через різні інструменти за допомогою ІКТ, наприклад, електронних виборів, електронних петицій, бюджетів участі, тощо. Одночасно із цим, важливими залишаються питання впливу ШІ як на електронну демократію і цілому, так і на усі супровідні демократичні процеси.

У своїх наукових роботах питання розвитку електронної демократії торкалися наступні науковці: Француз А., Степаненко Н., Шевченко А., Квітка С., Новіченко Н., Гусаревич Н., Піскоха Н., Бардах О. Демошенко Г. та інші. Метою зазначеної роботи є дослідження права ЄС як чинника модернізації національного законодавства України у питаннях запровадження ШІ для розвитку електронної демократії та сприяння реалізації конституційних прав громадян.

Штучний інтелект можна визначити як організовану сукупність інформаційних технологій, за допомогою яких можна виконувати складні завдання [3; с.7]. Електронна демократія, яка використовує ІКТ для

підтримки демократичних процесів може бути тісно пов'язана із ШІ в багатьох аспектах, що стосуються покращення державного управління та залучення громадян. Можна виділити наступні напрямки за якими ШІ може впливати на електронну демократію. По-перше, у питаннях покращення процесу прийняття рішень, адже алгоритми ШІ можуть аналізувати великі об'єми інформації для виявлення тенденцій та зразків, які можуть не бути очевидними для людей. Це може допомогти у прийнятті більш обґрунтованих політичних рішень, які відображають потреби та побажання громадян. По-друге, ШІ впливає на поліпшення доступу до інформації, адже ШІ може допомогти у структуруванні та аналізі великої кількості даних, які використовуються урядом та громадськими організаціями, що може полегшити доступ громадян до релевантної інформації та сприяти більш ефективному залученню громадян до державних справ. Ця думка знаходить своє підтвердження і у спільній роботі Квітки С., Новіченко Н., Гусаревич Н., Піскохи Н., Бардах О., Демошенка Г., які також акцентують увагу на тому, що ШІ не обмежений у сприянні декількома показниками і допомагає обирати тисячі параметрів і обирати оптимальні рішення [5, с. 140]. По-третє, ШІ може сприяти залученню громадян, адже ШІ може допомагати у розробці різних інструментів електронної демократії, дозволяючи громадянам легше взаємодіяти з урядом та органами місцевого самоврядування. Це також може допомогти урядам збирати зворотній зв'язок в режимі реального часу. Таким чином можна відзначити, що ШІ може впливати як на розвиток впровадження та роботи інструментів електронної демократії, так і на взаємодію громадян із державою при реалізації своїх політичних прав.

В українському законодавстві питання ШІ, як і його взаємодії із інструментами електронної демократії не є врегульованими. Проте розробка рекомендацій з питань захисту прав людини та права на приватність при розробці та впровадженні технологій штучного інтелекту [3] є початком дій у напрямку розвитку законодавства з цього питання. Релевантною для України є практика законодавчих ініціатив ЄС. Так, наприклад, якщо звернутися до Регламенту щодо регулювання штучного інтелекту, який розроблений у ЄС, то у пункті 40 преамбули проекту документу визначено, що певні системи штучного інтелекту, призначені для здійснення правосуддя та демократичних процесів, слід класифікувати як високо ризикові, враховуючи їхній потенційно значний вплив на демократію, верховенство права, особисті свободи, а також право на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд [2].

І хоча окремо інструменти електронної демократії в документі не перераховані, проте поняття «демократичні процеси» можна тлумачити як різні способи політико-правової активності громадян, які здійснюються за допомогою ІКТ, в тому числі за допомогою ШІ. Наприклад електронне голосування, електронні петиції, залучення громадян до різних опитувань

чи електронних консультацій тощо. Тобто у даному випадку можна зробити висновок про те, що системи ШІ, які стосуються інструментів електронної демократії можуть за своєю суттю належати до високо ризикових. І така класифікація при подальшому регулюванні ШІ на рівні національного законодавства є доцільною. Думка ж щодо запобігання порушенню прав людини ШІ також і підтримується такими науковцями, як А. Француз, Н. Степаненко та А. Шевченко [4, с.75].

Підстави для такої високої ризиковості можна визначити наступні. По-перше, це питання пов'язані із приватністю та безпекою даних. Інструменти електронної демократії часто обробляють великі обсяги конференційної інформації. Наявність ШІ може збільшити ризики, пов'язані з витоком або зловживанням цією інформацією. По-друге, ШІ може містити упередження, що походять від даних, на яких вони тренувалися. У контексті електронної демократії це може призвести до неправильного аналізу громадської думки або навіть маніпуляції виборчими процесами. По-третє, це стосується етичних викликів, адже використання ШІ у демократичних процесах ставить під сумнів ряд етичних питань, зокрема, щодо автономії та волевиявлення громадян.

Таким чином варто наголосити як на позитивному впливі ШІ на розвиток електронної демократії, так і відповідних ризиках. Оскільки ШІ допомагає в аналізі великих об'ємів даних, покращує процеси прийняття рішень та залучення громадян до державних справ, то тим самим сприяє розвитку електронної демократії. Проте, незважаючи на переваги використання ШІ у демократичних процесах, цей інструмент одночасно несе і додаткові ризики, такі як порушення прав на приватність та безпеку даних, упередженість алгоритмів і етичні виклики, що можуть впливати на волевиявлення та автономію громадян під час реалізації їх конституційних прав. Саме тому, ефективне використання ШІ в контексті електронної демократії потребує чіткого законодавчого регулювання у національному законодавстві України. Рекомендації з питань захисту права людини та права на приватність при розробці та впровадженні технологій штучного інтелекту є першим кроком у врегулюванні цього питання. Так, наприклад, досвід ЄС у регулюванні ШІ може слугувати прикладом для модернізації національного законодавства України в цій галузі, з метою підтримки і захисту функціонування електронної демократії, зокрема у питаннях класифікації системи ШІ як високо ризикових у аспектах використання саме для реалізації демократичних процесів.

Список використаних джерел:

1. EU4DigitalUA та українські посадовці презентували рекомендації зі штучного інтелекту: сайт EU4DigitalUA. URL: <https://eufordigital.eu/uk/eu4digitalua-and-ukrainian-officials-present-artificial-intelligence-guidelines/> (дата звернення 20.04.2024).
2. Proposal for a regulation of the european parliament and of the

council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts dated 21.04.2021.URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0206> (дата звернення: 20.04.2024).

3. EU4DigitalUA, Office of the Ombudsman, Ministry of Digital Transformation of Ukraine Human rights in the era of Artificial Intelligence: challenges and legal regulation. 2024. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2024/03/EU4DigitalUA-Human-rights-in-the-area-of-AI.pdf> (дата звернення 20.04.2024).

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. М.М. Воронов.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Бортник Анна Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Питання щодо захисту та заохочення прав і свобод людини, забезпечення їх поваги є одним із основних пріоритетів Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз). Відповідно до ст. 2 Договору про Європейський Союз «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [2].

Слід зазначити, що на початку свого становлення Європейський Союз не приділяв достатньої уваги захисту прав людини всередині свого об'єднання. Наднаціональні органи вважали, що ці питання не мають прямого відношення до економічної інтеграції, тому вони не були включені до установчих договорів ЄС [7, с. 41].

Повноваження інститутів (Європейський парламент, Європейська рада, Європейська Комісія, Суд Європейського Союзу) у сфері захисту прав людини були обмеженими. У договорах про створення Європейських Співтовариств не було вказано жодних положень щодо захисту прав людини. Хоча деякі попередні плани європейської інтеграції, такі як Європейське оборонне співтовариство та проєкт Статуту Європейського

політичного співтовариства, деяким чином займалися цим питанням, вони не були реалізовані. Батьки-засновники ЄС бажали обмежити договір лише потребами економічного співтовариства [3, с. 228-229].

В Європі з часом сформувалися дві системи захисту прав людини – в межах Ради Європи та в Європейському Союзі. Зі зростанням європейської інтеграції у політичній та юридичній сферах почали з'являтися рішення судів держав-членів ЄС, які відмовлялися частково визнавати пріоритет права ЄС у внутрішньому законодавстві щодо прав людини. Це стимулювало збільшення уваги держав-членів та органів Співтовариства до захисту прав людини [7, с.41].

Так, з самого початку свого існування європейські співтовариства підтримували тісні зв'язки з Радою Європи [8, с. 6], яка була створена у 1949 році. Відповідно до Статуту кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією (ст. 3). Крім того, у преамбулі Статуту держави-учасниці підтвердили свою відданість духовним та моральним цінностям, які є спільним надбанням їхніх народів і справжнім джерелом особистої свободи, політичної свободи та верховенства права, принципам, які становлять підвалини кожної справжньої демократії [5]. Євросоюз відмовився підписати Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) (далі – ЄКПЛ, Конвенція), передавши цю відповідальність державам-членам [8, с.6].

Крім того, в Договорі про заснування Європейського співтовариства навіть передбачалася окрема стаття, яка визначала необхідність співпраці з Радою Європи. Як демонструє практика, країна не може стати членом Євросоюзу, якщо вона не є членом Ради Європи. Рада Європи має ефективну систему захисту прав людини, яка базується на таких документах, як Європейська конвенція 1950 року, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року та інші. Головним документом серед них є Конвенція 1950 року. Вона встановлює стандарти поведінки держав-учасниць у сфері захисту прав людини. Хоча Європейський Союз визнає значення цієї Конвенції, він не є її учасником, і тому Конвенція не є частиною правової системи Євросоюзу. Існує певна конкуренція між Радою Європи і Євросоюзом, особливо у зв'язку з питанням приєднання до Європейської конвенції без внесення змін до установчих документів про європейські інтеграційні об'єднання [8, с. 6].

Важливим кроком у визнанні прав людини як складової права Європейських Співтовариств було й ухвалення Єдиного європейського акту у 1986 році [4]. У ньому було вказано значення ЄКПЛ 1950 року як основи для підтримки демократії [8, с. 5].

Надалі після створення Союзу в 1993 році розпочалася активна робота над створенням каталогу основних прав, який би враховував

положення Європейської конвенції, а також містив фундаментальні права громадян Союзу. Це відображено у ст. 2, пп.1, 2 ст. 3 Договору про ЄС, а згодом у пп. 5, 7 ст. 1 Амстердамського договору, де були включені положення про повагу до фундаментальних прав, гарантованих Європейською конвенцією [2; 6].

Особливу роль у правовій системі ЄС відіграє Хартія основних прав Європейського Союзу. Вона визначає перелік прав і свобод, які гарантуються кожній особі на території Союзу, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Це дозволяє всім цим правам мати однаковий правовий статус. У преамбулі Хартії заявлено, що в основі діяльності ЄС лежать інтереси людини. Це відрізняється від підходу більшості міжнародних правових документів, які зазвичай базуються на суб'єктивних правах, оскільки Хартія орієнтована на захист основних цінностей, таких як гідність людини, свобода, рівність і солідарність. Хартія розподіляє основні права і свободи на кілька категорій, включаючи особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні права, а також передбачає положення про зловживання правом та недопущення надмірних обмежень прав і свобод з боку влади або приватних осіб [1; 7, с.42].

Слід також зазначити, що забезпечення прав людини становить складне та актуальне питання у сьогоденні нашої держави. Україна, яка є повноправним членом Ради Європи та учасницею Європейської конвенції 1950 р., також має статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, прагне посилення демократичних інститутів, дотримання високих стандартів прав та свобод людини, а також вдосконалення політичної, економічної і соціокультурної сфер.

Висновки: міжнародно-правова основа захисту прав людини в межах Європейського Союзу формувалася тривалий час. Означене питання є одним із пріоритетних напрямків розвитку Союзу, оскільки не можливо уявити сучасний світ без демократичних цінностей поваги до людської гідності, свободи, демократії. Важливе значення у цій сфері мало прийняття Хартії основних прав Європейського Союзу, що дало змогу розширити можливості здійснення захисту прав людини і громадянина у межах організації.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (date of access: 11.04.2024).
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M/TXT> (date of access: 11.04.2024).
3. Henckaerts J. The Protection of Human Rights in the European Union: Overview and Bibliography. *International Journal of Legal Information*. 22 (3).

228–251. DOI: 10.1017/S0731126500024938

4. Single European Act. URL: <http://data.europa.eu/eli/treaty/sea/sign> (date of access: 01.04.2024).

5. Statute of the Council of Europe (ETS №. 001). URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>. (date of access: 01.04.2024).

6. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (date of access: 11.04.2024).

7. Мельник О. Механізм захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 40–44.

8. Муравйов В. І., Святун О. В. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в європейському союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. 2013. Т. 1, № 117. С. 3–16.

Науковий керівник: доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Л.О. Фоміна.

МОЖЛИВІСТЬ ОТРИМАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЧИСТЕ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ЄС ТА ВІДЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Василенко Софія Миколаївна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке закріплене у статті 50 Конституції України, належить до фундаментальних прав [1], більш того, вказана стаття закріплює і право на відшкодування за порушення цього права. Хоча на міжнародній арені тільки у липні 2022 року ООН повідомила, що Генеральна Асамблея визнала право на чисте, безпечне для здоров'я та сталє довкілля як одне з прав людини. Попередньо це право було підтверджено Резолюцією Комітету ООН з прав людини №48/13 8 жовтня 2021 року [2].

В умовах правового режиму воєнного стану у нашій країні дуже складно, а інколи, навіть і неможливо захистити це конституційне екологічне право і похідні від нього права. Тому вважаємо за доцільне звернути увагу на досвід держав-членів ЄС в цій сфері з метою

реформування вказаного питання, адже гарантування забезпечення та захисту екологічних прав громадян впливає із зобов'язань взятих Україною згідно з Угодою про асоціацію з ЄС.

Розглянемо вже наявні у нашої держави способи захисту зазначеного конституційного права, які у подальшому допоможуть і при відшкодуванні завданої шкоди.

По-перше, це прийняття 15 березня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» [3]. Значення цього нормативно-правового акту першочергово полягає у констатації негативних впливів війни на стан довкілля. Зокрема, У.В. Антонюк зазначає, що перевагою цього закону є також і регламентація діяльності у сфері довкілля не лише у період воєнного стану, але і у відбудовний період також [4, с. 44].

По-друге, це створення Спеціалізованої екологічної прокуратури. Це самостійний структурний підрозділ (на правах департаменту) Офісу Генерального прокурора, який здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і має на меті підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища. Прокурори даного підрозділу вже залучені до проваджень про воєнні злочини, що спричинили шкоду довкіллю, в тому числі екоциду, це стосується нападів на об'єкти атомної енергетики, нафтобази, гідротехнічні споруди тощо.

По-третє, створення ресурсу SaveEcoBot у месенджерах Telegram або Viber, за допомогою якого можна повідомити Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України про факти вчинення екологічних злочинів, що в подальшому стане основою для позовів до Міжнародного суду ООН з метою отримання компенсації збитків від держави-агресора [5].

Згаданий ресурс не останній, куди українці можуть звернутися для фіксації правопорушень у сфері довкілля, схожою є платформа Ecodozor, розроблена Zoї Environment Network спільно з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та гуманітарною ініціативою REACH. Місцеві неурядові організації, такі як EcoAction та Environment People Law, також є лідерами збору даних, доповнюючи зусилля української влади.

По-четверте, затвердження Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів Методик розрахунку розмірів заподіяної шкоди довкіллю, наприклад, Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 4 квітня 2022 р. № 167 тощо [6].

Проте, навіть наявність вищезазначених кроків не дозволяє повною

мірою врахувати та обчислити усі завдані збитки, а отже і належним чином притягнути до відповідальності та призначити розмір компенсації.

Тому вважаємо за доцільне проаналізувати досвід держав-членів ЄС щодо цього питання з метою імплементації його у вітчизняне законодавство. Зокрема, у державах-членах ЄС запроваджено таке поняття як «екосистемні послуги». В разі його запозичення для українського законодавства, стане можливим точніше розрахувати шкоду від знищення, наприклад, одного дерева. В такому випадку, в оцінку збитків включатиметься час, необхідний на відновлення такого дерева. Враховуватиметься, скільки це дерево абсорбує парникових газів, наскільки воно впливає на життя людини та на довкілля в цілому тощо [5].

Варто звернути увагу і на міжнародну співпрацю в цій сфері. Так, 17 травня 2023 року Європейський Союз та ще 43 країни підписали угоду про створення Реєстру збитків, завданих військовою агресією проти України. Цей Реєстр започаткував майбутній міжнародний компенсаційний механізм, який покликаний відшкодувати збитки, завдані війною проти України та створений як юридична особа на початковий період терміном у три роки з можливістю продовження його функціонування. Фізично Реєстр знаходитиметься у Гаазі (Нідерланди), однак передбачено також і допоміжний офіс в Україні для кращого зв'язку з урядом та широкою громадськістю. Основна мета Реєстру – облік доказів та претензій про заподіяні збитки, шкоду чи ушкодження [7].

Подібний спосіб реставрації реалізовував потенційний кандидат на членство в ЄС Косово, де після війни було створено спеціальний фонд для відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю. Фонд фінансується за рахунок коштів, отриманих від продажу конфіскованого майна та міжнародної допомоги, а його кошти використовуються для очищення ґрунту та води, відновлення лісів та інших природних ресурсів, а також для будівництва нових об'єктів інфраструктури. Схожий алгоритм використала і Німеччина після Другої світової війни, реалізувавши масштабну програму з відновлення довкілля, яка включала очистку ґрунту та води, відновлення лісів та інших природних ресурсів.

Отже, підсумовуючи хотілося б зазначити, що військова агресія Російської Федерації проти України стала ще однією з причин порушення конституційного права людини на безпечне довкілля. Викликом для України стало, як удосконалення механізму забезпечення права на безпечне довкілля, так і відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення такого права внаслідок бойових дій. Хоча перші кроки щодо нормативного забезпечення вказаних відшкодувань вже зроблено, а саме моніторинг стану довкілля, виявлення та документування фактів екологічних військових злочинів країни-агресора, констатації розмірів та наслідків екологічної шкоди тощо, досвід наших закордонних європейських партнерів був би не зайвим у цьому питанні.

У свою чергу, можемо запропонувати певні дії, які б у подальшому також сприяли відшкодуванню збитків, завданих внаслідок порушення права людини на безпечне довкілля:

- вказати на необхідність фіксацій не лише даних моніторингу, а й даних про проведення моніторингу, що дозволить у майбутньому отримати компенсації за вимушене проведення моніторингу руйнації;

- застосовувати Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року [8], який може стати інструментом для усунення екологічної шкоди (зокрема шкоди, спричиненої водним об'єктам, що є джерелами питного водопостачання). Механізм дотримання в рамках Протоколу дозволяє представникам громадськості порушувати справи про недотримання зобов'язань за Протоколом її сторонами, при цьому представник громадськості може подати звернення не лише щодо країни свого проживання (для громадян) чи реєстрації (для юридичних осіб), але й і щодо будь-якої іншої сторони і питання, порушені у зверненні не обов'язково повинні стосуватися прав та інтересів такого представника громадськості. Таким чином, будь-яка вітчизняна екологічна чи правозахисна громадська організація може порушити питання про недотримання Російською Федерацією своїх зобов'язань за Протоколом на тимчасово окупованих українських територіях;

- наполягати на включенні злочину екоциду до міжнародних угод. Адже це є важливим для документування фактів вчинення екоциду, розробки механізму розслідувань таких злочинів, адже якісне розслідування є запорукою покарання винних у завданні значної, серйозної шкоди довкіллю. В Україні така шкода вже завдається окупантом;

- активно використовувати національні суди та органи прокуратури для розслідування та притягнення до відповідальності військових держави-агресора за вчинення злочинів проти довкілля, включаючи злочин екоциду;

- звертатися до міжнародних судів та інших інституцій з питаннями щодо репарацій, домагатися відповідальності за знищення довкілля та екосистем;

- продовжити та активізувати моніторинг та оцінку шкоди, вже завданої воєнними діями та тієї, яка ще буде завдаватися довкіллю. Рекомендується оформлювати факти шкоди та дані в світлі екосистемного підходу до оцінки збитків, який пропагується Міжнародним союзом охорони природи (МСОП) – для того щоб визначити, наскільки шкода негативно вплинула на виживання та добробут населення України та біофізичне довкілля. Моніторинг та оцінку шкоди проводити у відповідності із самими сучасними науковими методиками та технологіями, наявними у таких організаціях: ЮНЕП, Європейське екологічне агентство, секретаріатів Міжурядової панелі по зміні клімату

(IPCC) та Міжурядової науково-політичної платформи щодо біорізноманіття та екосистемних послуг (IPBES).

На нашу думку такі дії у майбутньому сприятимуть вирішенню питання виплати компенсації за порушене право на чисте довкілля та наблизять нашу країну до європейських стандартів вдосконаленні механізму захисту навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.04.2024).

2. Право людини на чисте, здорове та стає довкілля : Резолюція Комітету ООН з прав людини №48/13 у жовтні 2021 року URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://documents.un.org/doc/un+doc/ltid/g21/270/17/pdf/g2127017.pdf?token=1NEJO3HWPaesfXv3A&fe=true> (дата звернення 15.04.2024).

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 21 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text> (дата звернення 15.04.2024).

4. Антонюк У. В. Захист екологічних прав в Україні в умовах військової агресії. Право та державне управління. 2022. № 3. С. 42–47. URL: http://pdujournal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/6.pdf (дата звернення 17.04.2024).

5. Солодан К. В. Право на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/68.pdf (дата звернення 17.04.2024).

6. Стрілець Р. Війна вже завдала шкоди довкіллю України на майже 2 трильйони гривень : інтерв'ю для Укрінформ 15.04.2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3696436-vijna-vze-zavdala-skodi-dovkillu-ukraini-na-majze-2-triljoni-strilec.html> (дата звернення 17.04.2024).

7. Міжнародний реєстр збитків, заподіяних агресією російської федерації проти України: довкіллевий аспект. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/> (дата звернення 17.04.2024).

8. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер: Міжнародний договір від 17 червня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text (дата звернення 15.04.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Г.В. Зубенко.

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЧАСТИНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

Псьота Тетяна Володимирівна,
аспірантка кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Європейський Союз як інтеграційне об'єднання держав-учасниць становить унікальну економічну, політичну та соціальну систему, яка базується на спільних інтересах її членів у даних сферах та загальних цінностях. Створення ЄС як результату групового волевиявлення держав стало можливим завдяки визнанню загальноприйнятих правових цінностей заради процвітання кожного члена та його громадян як частини цього інтеграційного угруповання.

Існування правових цінностей зумовлене суспільним розвитком та необхідністю встановлення соціального порядку. Основні ціннісні орієнтири в праві слугують своєрідними стандартами, відповідно до яких суспільство обирає шляхи свого розвитку. Забезпечення прав та свобод особи, надання гарантій їхнього захисту складають одне з першочергових завдань сучасного демократичного суспільства, яке реалізується через погодження основних правових цінностей.

Правові цінності становлять собою сукупність імперативів права, які пронизують суспільну свідомість і виконують інструментальну та культурну функції [2, с. 65–66]. Правові цінності є засобом юридичного упорядкування відносин всередині держави та між ними, встановлення стандартів дотримання прав і свобод людини та громадянина на міждержавному рівні, гарантування міжнародно-правового статусу особи.

Слід зазначити, що спільні правові цінності – один із чинників зближення акторів міжнародної арени та поглиблення між ними співпраці в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах. [6, с. 44] Міжнародно-правове врегулювання правового статусу індивіда також відбувається в результаті злагоджених дій держав на основі загальних правових цінностей.

Значення правових цінностей під час спільного волевиявлення держав для об'єднання в інтеграційне утворення, яким є ЄС, важко переоцінити. Цінності ЄС викладені в установчих актах ЄС та Хартії ЄС про основні права 2000 р.

У Договорі про Європейський Союз зі змінами, внесеними до нього Лісабонським договором 2007 р., закріплено перелік правових цінностей, на яких ґрунтується дане утворення (ст. 2). Ними є повага до людської

гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. При цьому зазначається, що перелічені цінності є спільними для держав-членів ЄС. У них мають панувати плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками і чоловіками [7].

Важливість правових цінностей ЄС підтверджується і в ст. 49 Договору: заявку на членство в Союзі можуть подати ті європейські держави, які зобов'язуються підтримувати цінності цього міжнародного угруповання. Також згідно зі ст. 7 Договору, Європейська Рада уповноважена призупиняти деякі права держави-члена ЄС у разі встановлення серйозних і постійних порушень цінностей організації [7].

Також Хартія ЄС про основні права 2000 р. містить сукупність правових цінностей Союзу. Як зазначено в документі, ЄС ґрунтується на неподільних універсальних цінностях людської гідності, свободи, рівності, солідарності, демократії та верховенства права [5]. Ставлячи індивіда в центр своєї діяльності, ЄС закріпив основні права та свободи людини, які мають забезпечуватися державами-членами.

Із прийняттям Хартії Союз здійснив прорив на шляху до інтеграції держав-членів, вперше в історії ЄС поєднавши в одному документі всі громадянські, політичні, економічні та соціальні права європейських громадян і мешканців об'єднання [3, с. 129–130].

Права та свободи особи становлять основу міжнародно-правового статусу індивіда – сукупності певних елементів, які визначають становище людини за міжнародним правом [1, с. 38]. До складу міжнародно-правового статусу особи, крім прав та свобод, також входять обов'язки людини, її законні інтереси, правова відповідальність, правоздатність тощо. Правові цінності є передумовою надання індивіду повного обсягу прав та свобод та додатковою складовою міжнародно-правового статусу особи.

Зумовлюючи існування основних елементів міжнародно-правового статусу особи, правові цінності виступають фактором єднання міжнародних акторів, їхньої згуртованості та самоідентифікації.

Так, правові цінності ЄС, зазначені вище, складають частину міжнародно-правового статусу індивіда в цьому об'єднанні. Саме на них базується перелік фундаментальних елементів міжнародно-правового становища особи в ЄС. Чинним законодавством Союзу на основі установчих договорів та інших угод закріплюється комплекс прав, свобод, обов'язків та відповідальності європейських громадян, громадян третіх країн, та осіб без громадянства, які знаходяться на території ЄС [4, с. 3].

І надалі наповнення міжнародно-правового статусу осіб в ЄС проходить шлях розвитку та вдосконалення завдяки існуванню загальноприйнятих правових цінностей, які поділяються усіма державами-членами утворення. Розширення ЄС сприятиме інтеграції нових членів у

правовий простір Союзу та подальше доповнення переліку прав та свобод людини, гарантій їхнього забезпечення.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно наголосити, що закріплення правових цінностей ЄС є засобом вираження спільної позиції держав-учасниць щодо напрямку розвитку утворення. Продовжуючи шлях законодавчого врегулювання міжнародно-правового статусу особи в Союзі, члени об'єднання мають на меті всебічний захист кожного, хто перебуває під його юрисдикцією.

Список використаних джерел:

1. Кушніренко О. Е. Права і свободи людини та громадянина: навч. посібник. Харків: Факт, 2001. 437 с.
2. Реньов Є. В. Правові цінності: природа, значення та питання аккультурації в аспекті євроінтеграції України. *Ампаро*. Запоріжжя, 2021. № 4. С. 63–69.
3. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини Європейського Союзу. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2019. Vol. 2. Pp. 129–144.
4. Colcelli V. Legal Status of the Individual in the Process of European Integration. *UACES 44th Annual Conference*. Cork, 2014. 23 p.
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000 (Consolidated Version 2016). *Official Journal of the European Union*. C Series, 202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj (last accessed: 02.04.2024).
6. Routledge Handbook of International Law / ed. D. Armstrong. *Routledge International Handbooks*. New York: Routledge, 2009. 468 p.
7. Treaty on European Union 1992 (Consolidated Version 2016). *Official Journal of the European Union*. C Series, 202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2020-03-01 (last accessed: 02.04.2024).

Науковий керівник: професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. О.А. Гавриленко.

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У РЕФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стовпець Василь Григорович,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри публічно-правових дисциплін
Одеського національного морського університету

Дубенко Ольга Олександрівна,
студентка навчально-наукового гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету

Демократія, верховенство права, повага до свобод та прав людини є основними принципами Європейського Союзу (ЄС). Усі країни-члени ЄС мають дотримуватись цих критеріїв, які було закріплено у 1993 році в Копенгагені (Копенгагенський критерій) [1, с. 154]. До того ж, ключові принципи щодо захисту прав людини закріплено в ст. 6 Договору про Європейський Союз «Засадовими принципами Союзу є спільні принципи всіх держав-членів - свобода, демократія, шанування прав людини та засадових свобод, верховенство права» [2]. Виходячи з того, що захист прав людини є ключовим аспектом для ЄС, важливо проаналізувати та виділити місце та роль ЄС у процесі становлення та реформування системи захисту прав людини.

Слід зазначити, що система захисту прав людини в Європі має два основні суб'єкти: Рада Європи та Європейський Союз. Діяльність цих двох суб'єктів щодо створення системи захисту прав людини не є двома компонентами єдиної європейської системи. Звичайно, необхідно акцентувати увагу на тому, що ці дві інституції активно співпрацюють та доповнюють одна одну, проте розглядати їх в якості підсистем однієї не доцільно. ЄС, перш за все, було створено в якості економічного співтовариства, в якому питання захисту прав людини набували актуальності в процесі його еволюційного розвитку. В той час як Рада Європи від свого створення була покликана уособлювати механізми захисту прав людини в Європі.

Дві означені вище організації в переважній більшості обмінювались меморандумами та активно співпрацювали одна з одною, проте реальний вплив на реформування системи захисту прав людини, на думку О.В. Кресіна, відбувся в процесі реформування Ради Європи під дією трансформаційних процесів ЄС, що призвело до, по-перше, поглиблення функціонування системи захисту прав людини на універсальному та регіональному рівня, по-друге, відбулось удосконалення цієї системи в цілому [3, с. 138-145].

Необхідно акцентувати увагу, що процеси взаємовпливу не можна

розглядати як лінійні та одновекторні. Приєднання ЄС до Європейської Конвенції про права людини передували тривалі дослідження та експертизи, які мали унеможливити появу суперечностей між принципами ЄС та Конвенції. Зрештою, лише у 2010 році це приєднання набуло юридичного змісту, проте, це приєднання не означає злиття систем, ЄС продовжує зберігати власну специфіку та власну правову систему [4, с. 77-78].

На сьогоднішній день можна констатувати факт, що ці два органи із захисту прав людини (ЄС та Рада Європи), активно співпрацюють в межах різноманітних спільних програм. Створені та впроваджені спільні програми ЄС та Ради Європи є особлива форма взаємодії. Специфіка полягає в тому, що спільні програми автоматично розширюють суб'єктність взаємодії. Ця взаємодія стає тристоронньою: ЄС, Рада Європи і окрема (або декілька) держава-учасниця Ради Європи.

Також, взаємодія між ЄС та Радою Європи чітко простежується у діяльності таких інституцій як Суд ЄС та Європейський суд з прав людини. Зазначені інституції активно використовують судові практики одна-одної та прецеденти в своїй діяльності, хоча говорити про дублювання діяльності цими органами зарано, бо по деяким питанням, зокрема доволі схожими, ці дві інституції мають відмінні правові позиції, а отже і виносяться доволі різні рішення [5].

Взаємний вплив організацій на реформування системи захисту прав людини можна узагальнити в такі конструкти:

- Безпосередня участь ЄС в робочих органах Ради Європи, які мають зв'язок з Європейським судом з прав людини. Зокрема, участь ЄС передбачена у фінансуванні відповідних структур з набуттям права голосу.
- Адаптація систем Європейського суду до ключових принципів та особливостей функціонування ЄС. Ця адаптація передбачає створення спільних механізмів розгляду справ, в тих випадках, коли у якості відповідачів залучені ЄС в цілому, одна, або декілька країн-членів ЄС.
- ЄС зобов'язується дотримуватися Європейської Конвенції з прав людини до якого приєдналась. Дотримання положень Конвенції відбувається під контролем Європейського суду з прав людини.
- Відбувається інтеграція ЄС до фундаментальної європейської системи з прав людини.

Таким чином, взаємовплив двох основних організацій, метою яких є діяльність щодо дотримання прав людини має різновекторний характер. Також, необхідно акцентувати увагу, що інституції мають вплив одна на одну, а не односторонній характер, як могло здаватись.

Підбиваючи підсумки аналізу ролі ЄС у реформуванні системи прав людини можна зробити такі висновки: ЄС виникає як суто економічна організація не ставила перед собою мети вести діяльність щодо дотримання прав людини, проте з часом, відбулись потужні трансформації

організації, які призвели до змін поглядів країн-учасниць на проблему прав людини. Реформування європейської системи прав людини відбувалось шляхом прийняття низки Конвенцій, Договорів та Хартій, які безпосередньо затверджували юридичний базис діяльності ЄС у цій сфері. В межах оцінки ролі ЄС у реформуванні системи прав людини необхідно особливу увагу звернути саме на взаємодію з найстаршою європейською інституцією в цій сфері – Радою Європи. Доцільно відмітити, що після долучення ЄС до Європейської Конвенції про права людини взаємини між двома інституціями вийшли на новий рівень, поміж реалізації спільних програм збудовано систему взаємовідносин за якою відбувається взаємний вплив та вимоги до їх реформування. Зокрема, ЄС долучилась до роботи ЄСПЛ як в правовому так і економічному аспектах, що безперечно модернізувало та посилило роботу з дотримання прав людини. З одного боку ЄСПЛ має реформувати свою діяльність для відповідності принципів ЄС, а з іншого ЄС перебуває під контролем ЄСПЛ. Таким чином, на сьогодні можна говорити, що ЄС відіграє провідну роль у реформуванні європейської системи прав людини, як шляхом модернізації власного законодавства у цій сфері, так і активною участю та співпрацею з провідними організаціями цієї сфери.

Список використаних джерел:

1. Бандас Д. Захист прав людини в Європейському Союзі. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17190/1/154-158.pdf>.
2. Договір про Європейський Союз. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu92338?ed=1992_02_07.
3. Кресін О.В. Сучасний етап реформування Ради Європи. Європейське право (дод. до журн. Право України). 2012. № 1. С. 138-153.
4. Protocol (№ 8) relating to Article 6(2) of the Treaty on European Union on the accession of the Union to the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Official Journal. 2009. 09.05. P. 115.
5. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ, 2018. 168 с.

ПРАВО НА МІСТО: МРІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ?

Турченко Марія Андріївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Більшу частину своєї історії людство не мешкало у міста, активна урбанізація розпочалася тільки у XIX ст. І з того моменту кількість міського населення збільшилася у десятки разів, але чи надало це нам більшого спектру прав та можливостей?

«Право на місто» — це ідея та гасло, які вперше було запропоновано Анрі Лефевром у його книзі «*Le Droit à la ville*» 1968 року. Але і з того часу наші міста значно змінилися. Перед нами постають як старі проблеми, так і нові. Так, Міський порядок денний для ЄС зосереджується на проблемах, з якими стикаються міста: економічний розвиток, житло, стале використання землі та природокористувальні рішення, клімат, якість повітря, захист культурної спадщини, міська мобільність, бідність, цифровий перехід, безпека в громадських містах тощо.

Держава, органи місцевого самоврядування, суспільство і окрема особа — всі, вони покликані створити сучасний інноваційний простір для життя та розвитку. І міста стають осередком такого простору. При цьому термін «інноваційність» не слід розглядати тільки як технологізацію чи цифровізацію міського простору. Інновації в даному випадку стосуються не тільки нововведень, але й переосмислення вже існуючих позицій в законодавстві, вітчизняних та світових підходів до розбудови міського простору.

Девід Гарві розглядає право на місто не як індивідуальне право особи, а як колективне право спільноти, яка проживає в місті [1, с.1]. Адаптуючи це до українських реалій це право громади, впливати на процеси урбанізації, які відбуваються в місті. Тобто створювати колективне бачення розвитку міста, враховуючи інтереси різних соціальних груп та їх потреби. Наведемо простий приклад, сучасне законодавство вимагає створення умов для пересування містом людей із інвалідністю. У кожному місті ми можемо побачити пандуси, щоб особи обмежені в пересуванні самостійно могли потрапити до лікарні, аптеки чи магазину, але всі ці установи оточують високі бордюри, на які не можливо заїхати без сторонньої допомоги. З однієї сторони ми бачимо виконання вимог законодавства щодо дотримання прав цілої групи осіб, але реальність повертає до необхідності комплексного вирішення проблем. Реалізуючи норму законодавства, правозастосовні органи мають враховувати не тільки саму вимогу законодавця, але й розглядати причини

і наслідки її реалізації, і від так корегувати свою діяльність.

Слід зазначити, що і при розробці законодавчих актів, так і при правозастосовній діяльності органи державної влади і місцевого самоврядування повинні:

- 1) враховувати реальну можливість громад реалізувати законодавче положення;
- 2) враховувати доцільність впровадження певних змін, щоб не проводити «реформи заради реформ»;
- 3) враховувати регіональні особливості (клімат, склад населення тощо);
- 4) залучати місцеві активні спільноти (бізнес, волонтерів, громадські організації, заклади вищої освіти тощо), які є компетентними щодо вирішення певного питання чи проблеми;
- 5) планувати далекоосяжну політику, яка націлена на комплексний підхід до проблем, які турбують громаду;
- 6) враховувати європейський та світовий досвід у реалізації програм та ініціатив, при цьому підлаштовуючи їх під український досвід, можливості та умови.

«Право на місто» безпосередньо пов'язане з реалізацію принципів доброго врядування. Громадянам має бути забезпечена можливість мати право голосу у місцевій публічній діяльності. Тільки за наявності демократично обраних представників, які розумію потреби, проблеми та наріжні аспекти бачення подальшого розвитку громади від її жителів, можуть забезпечити їх реалізацію.

З цим пов'язаний зворотній зв'язок жителів міста та його представників. Об'єктивно всі рішення органів державної влади та місцевого самоврядування не можуть задовільнити всі прагнення жителів, але постійний зв'язок між органами та пересічними жителями має бути наявним. Це у свою чергу підвищить результативність діяльності, оскільки врахування думок жителів надає можливість вирішити актуальні для громади питання найбільш якісним способом. Місто Гент у Бельгії є одним із лідерів такого залучення містян, програма "Планування на місці" передбачає проведення обговорень та консультацій з місцевими громадами щодо розвитку конкретних територій та проєктів[6].

Таку політику діяльності можна забезпечити тільки при компетентності, етичності та відкритості посадових та службових осіб органів влади та місцевого самоврядування. Спільнота має довіряти органам і службовим особам, що її пропозиції, зауваження та рекомендації будуть почуті та опрацьовані. Громадяни реалізуючи «право на місто» стають партнерами органів влади, спільними діями створюючи безпечний, інклюзивний та інноваційний простір організації міста, прийняття місцевих рішень, розвитку бізнесу, культури та освіти. Прикладом такої співпраці є будівництво громадського закладу в місті Мадрид, що

перетворило район La Latina на місце для зустрічей, ігор і спілкування з співгромадянами різного віку та походження. Проект став результатом нової моделі співпраці між урядом та районом, де громада була залучена до перепланування, будівництва та управління об'єктом громади на вільних землях [5, с. 9].

Ще одним аспектом є стратегічна орієнтованість та сталий (поступальний) розвиток. Яким ми хочемо бачити місто через 5, 10 чи 15 років? Звісно, ми не можемо передбачити усі виклики та можливості, які будуть поставати перед спільнотою протягом значного періоду часу. Але при цьому ми можемо робити певні прогнози щодо можливих загроз на основі сучасних даних, і трансформувати міську політику. Враховуючи зміни клімату та можливість підтоплення територій міста Копенгаген (Данія) було створено перший кліматично стійкий район Нюгавн (Nyhavn), проект отримав назву "Кліматичний квартал" (Climate Quarter). Було покращено каналізаційну та дренажну системи, створено системи водовідведення, були встановлені спеціальні дерев'яні вали, які можуть підніматися для захисту від підвищення рівня води. Місто Копенгаген тісно співпрацювало з копенгагенською комунальною компанією HOFOR та Екологічним центром Østerbro під час розробки, реалізації та обслуговування проектів адаптації до клімату. Також на базі Копенгагенського університету створена освітня програма міської ландшафтної інженерії задля підготовки кадрів для реалізації подальших розрахунку, проектування, реалізації та підтримки таких майбутніх адаптованих до клімату районів [4].

Не менш важливим є залучення етнічних, релігійних та інших менших до інтеграції у місцеве середовище, забезпечення їх представництва та активної ролі у житті громади. Меншини часто виключені із суспільного життя через відсутність представництва, неможливість брати участь у місцевих виборах, складні умови життя, мовний бар'єр, непорозуміння культур тощо, таким чином виключені і їх можливості впливати на долю громади. Для подолання різноманітних бар'єрів багато міст та спільнот реалізують проект "Інтеркультурний сад" (Interfaith Garden)[2][3]. Такі простори для спільної праці, відпочинку та реалізації релігійних потреб мешканців міст відіграють значну інтегруючу функцію, надаючи можливість меншинам реалізувати «право на місто».

Отже, «право на місто» не можливо реалізувати без участі спільноти. Воно передбачає активне залучення як органів державного влади та місцевого самоврядування, так і кожного мешканця міста. «Право на місто» забезпечує інноваційний, відкритий простір для реалізації багатьох інших прав осіб. Це право тісно пов'язане з забезпеченням потреб людини різноманітного характеру (економічних, соціальних та культурних), і слугує забезпечення реалізації їх у безпечному, зручному та зрозумілому кожному та кожній середовищі.

Список використаних джерел:

1. Harvey D. The right to the city. New Left Review. 2008. No. 53. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Lexington Interfaith Garden. Lexington Interfaith Garden | Growing Good Food for Good Neighbors. URL: <https://interfaithgarden.org/> (дата звернення: 18.03.2024).
3. Meditation Garden. John Cabot | Study Abroad and Degree Programs in Rome, Italy. URL: <https://www.johncabot.edu/religious-life-multiculturalism/meditation-garden.aspx> (дата звернення: 18.03.2024).
4. Østerbro Klimakvarter – The First Climate Adaptation Neighborhood in Denmark. Living Architecture Monitor. URL: <https://livingarchitecturemonitor.com/articles/sterbro-klimakvarter-the-first-climate-adaptation-neighborhood-in-denmark-fa23> (дата звернення: 18.03.2024).
5. Perspective Statement Right to the City. Urban Synergies Group. URL: https://habitat3.org/wp-content/uploads/file_58322.pdf (дата звернення: 18.03.2024).
6. ROOF Integrated Action Plan – City of Ghent (BE). URBACT - Homepage | urbact.eu. URL: <https://urbact.eu/sites/default/files/2022-10/ROOF%20Ghent%20IAP.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
7. The Right to the City. Henri Lefebvre, 1968. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/henri-lefebvre-right-to-the-city> (дата звернення: 18.03.2024).

Науковий керівник: декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. В.О. Серьогін.

СЕКЦІЯ 1
ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК БАЗОВА
ЦІННІСТЬ ЄС

**ДЕМОКРАТІЯ УЧАСТІ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Ганжук Олексій Андрійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Демократія участі сьогодні є одним із ключових засад правової системи Європейського Союзу. Вона передбачає активну участь громадян у прийнятті рішень та формуванні політики на різних рівнях урядування Європейського Союзу (надалі – та/або ЄС) та відображає загальну ідею того, що суспільство має право брати участь у визначенні своєї політичної та правової дійсності. З цього підходу І.І. Заборкицький позиціонує як інструмент партисипативної демократії European Citizen Initiative (Європейську громадянську ініціативу) [1, с.32]. Поруч з цим, досить суперечливими є твердження щодо наявності демократії участі на рівні Європейського Союзу.

З позиції загальної теорії права, демократія участі (партисипативна демократія) передбачає участь громадян в управлінні справами територіальної громади як найменшої структурної частини місцевого самоврядування, що обумовлює віднесення до її форм місцевих референдумів, загальних зборів громадян за місцем їхнього проживання, місцевих ініціатив, громадських слухань тощо [2, с. 11]. Спільним для перелічених форм участі громадян є їх здійснення на місцевому рівні, що характеризує не лише специфіку та організацію їх проведення (в межах держави), а й відмінність від форм прямої демократії, що носять загальнонаціональний рівень. З огляду на викладене, ми притримуємося думки, що не зовсім коректно вести мову про *наявність демократії участі саме на рівні Європейського Союзу як наддержавного об'єднання*. Демократія участі має місце на локальному рівні в межах держав-членів ЄС, хоча беззаперечним є те, що засади її функціонування визначені також правом Європейського Союзу.

При цьому доцільно звернути увагу, що специфіка норм права ЄС, зокрема *щодо демократії участі*, обумовлена його правовою системою, яка характеризується приматом (верховенством) права Європейського Союзу над законодавством його держав-членів. Тобто у разі, коли норми національного законодавства держави не відповідають нормам права ЄС,

національні суди держав-членів мають застосовувати саме право Європейського Союзу [3]. Враховуючи європейську інтеграцію України та верховенство права ЄС, вказане дає підстави дослідити закріплення демократії участі у контексті захисту права особи на участь на рівні законодавства Європейського Союзу.

Як вже зверталось увагу, право особи на участь у справах місцевого самоврядування та на його захист гарантується, як право першого покоління. При цьому, в даному контексті не зовсім доречно ототожнювати поняття «захист» та «охорона». З позиції внутрішньонаціонального тлумачення «охорона» означає встановлення правового режиму законності, за якого 1) всі права, свободи та законні інтереси підлягають охороні зі сторони держави, що відповідає абзацу 2 статті 3 Конституції України «утвердження і забезпечення прав і свобод людини виступають в ролі головного обов'язку держави» [4] та 2) державою встановлюється система заходів, що забезпечують права, свободи та законні інтереси особи, тобто держава є заінтересованою у забезпеченні нормального функціонування прав, свобод та законних інтересів осіб [5] тощо. Натомість «захист» вживається у контексті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або інтересів осіб.

У загальному вигляді охорона та захист прав людини, зокрема права на участь передбачена багатьма нормативно-правовими актами міжнародного значення, серед яких особливе місце займає правотворчість Ради Європи та ООН (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська хартія місцевого самоврядування, Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади тощо). Що ж стосується Європейського Союзу, то насамперед охорону та захист права особи на участь було передбачено Білою книгою Європейської комісії 2001 року (European governance: a White Paper), відповідно до якої зверталася увага щодо захисту прав, наданих Договором та європейським законодавством [6]. Згідно з Договором про ЄС, кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу, а рішення приймаються якомога відкритіше та ближче до громадян (стаття 10); у своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту прав своїх громадян (стаття 3) [7].

Прийняття Європейським Союзом Хартії основних прав стало спробою переосмислення та уніфікації положень про права людини, що існують та гарантуються в межах ЄС. Так, відповідно до розділу 5 «Права громадян», передбачається право громадян: а) право голосувати та бути кандидатом на місцевих виборах (кожен громадянин Європейського Союзу має право голосу та балотування на муніципальних виборах у державі-члені, де він чи вона проживає) (стаття 40); б) право на якісне управління в межах інституцій ЄС, що означає (а) право на аудієнцію перед прийняттям

будь-яких індивідуальних заходів, які можуть вплинути на особу; (b) право на доступ до своїх особистих файлів з дотриманням конфіденційності та професійної таємниці; (c) обов'язок інституцій обґрунтовувати свої рішення (стаття 41); в) право доступу до документів (стаття 42) [8].

Якщо охорона права особи на участь у справах муніципалітету у контексті демократії участі на рівні законодавства Європейського Союзу забезпечується шляхом його нормативного закріплення (як було окреслено вище), то для захисту даного права особи у разі його порушення має бути сформований чіткий правовий механізм, який характеризувався б використанням особою засобу правового захисту – звернення до відповідних інституцій (установ), та наявності таких інституцій. За переконанням Т.М. Підлубної, засоби захисту є інструментами, що застосовуються для забезпечення правового захисту та відновлення порушених прав особи. Процес застосування таких засобів являє собою дії, за допомогою яких зацікавлені особи вимагають захисту свого порушеного права – від зупинення порушення права до компенсації втрат, що виникли в результаті порушення [9, с. 59].

Однією із правозахисних інституцій, що передбачена зокрема Хартією основних прав ЄС позиціонується Європейський омбудсмен. Згідно статті 43 означеного документа, будь-який громадянин Європейського Союзу та будь-яка фізична чи юридична особа, що проживає або має зареєстрований офіс у державі-члені, має право звертатися до справ Європейського омбудсмена з питань неправомірного управління у діяльності установ, органів, офісів чи агентств Європейського Союзу, за винятком Суду Європейського Союзу, який виконує свою судову роль [8]. Проте не можна стверджувати, що Європейський омбудсмен є повноцінною правозахисною інституцією, яка здійснює контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина та захист прав в межах держав-членів ЄС (як *наприклад омбудсмен в Україні* [10]). Аналізуючи Рішення Європейського Парламенту «Про правила та загальні умови регулювання виконання обов'язків омбудсмена», до обов'язків Європейського омбудсмена віднесено виявлення та розгляд випадків неналежного управління (скарг) в діяльності інституцій та органів Співтовариства, за винятком Суду ЄС, і надання рекомендацій. Поруч з цим робиться вказівка, що жодні дії будь-якого іншого органу чи особи не можуть бути предметом скарги [11].

Вказане стосується також і Суду Європейського Союзу, як правозахисної інституції. Відповідно до статті 263 Договору про функціонування ЄС, Суд Європейського Союзу переглядає правомірність законодавчих актів, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, а також актів Європейського Парламенту, що мають на меті правові наслідки для третіх сторін. Будь-яка фізична або юридична особа відповідно до вимог, встановлених даним положенням, може порушити

провадження проти рішення, адресованого цій особі, або проти рішення, що стосується їх безпосередньо та особисто [7]. Тобто, Суд Європейського Союзу має компетенцію переглядати правомірність законодавчих актів та рішень, які можуть мати важливе значення для прав і свобод осіб, але в межах діяльності інституцій ЄС. Викладене нашою думкою, що у разі порушення права особи на участь у справах муніципалітету в державі-члені ЄС, звернення до Європейського омбудсмена із скаргою чи до Суду Європейського Союзу є неможливим, оскільки дані інституції не уповноважені на розгляд даних питань.

На нашу думку, для вирішення правової проблеми щодо механізму захисту права особи на участь у контексті демократії участі на локальному рівні в межах держав-членів ЄС необхідно звернутися до частини 2 статті 6 Договору про Європейський Союз. Дана стаття проголошує приєднання Союзу до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7].

Вказане також підкріплюється Протоколом № 8 «Стосовно частини 2 статті 6 Договору про Європейський Союз щодо приєднання до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» визначено, що приєднання Союзу до Європейської Конвенції забезпечує збереження особливостей Союзу та права Союзу, зокрема щодо: а) спеціальних положень щодо можливої участі Союзу у контрольних органах Європейської Конвенції; б) механізмів, необхідних для забезпечення того, щоб позови держав, що не є членами, та особисті заяви правильно адресувалися державам-членам та/або Союзу залежно від конкретного випадку [12]. Згідно Декларації щодо частини 2 статті 6 Договору про Європейський Союз визначено, що питання приєднання Союзу до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод повинне бути вирішене таким чином, щоб зберегти особливості права Союзу. Поруч з цим має існувати постійний діалог між Судом Європейського Союзу та Європейським Судом з прав людини; такий діалог може бути посилений після вступу Союзу до Конвенції [13].

Викладене свідчить, що захист права особи, яка є громадянином держави-члена Європейського Союзу може також здійснюватися Європейським Судом з прав людини, як правозахисної інституції європейської системи захисту прав людини. Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод право особи на участь у справах місцевого самоврядування та його захист безпосередньо не передбачено, поруч з цим його зміст розкривається через зміст статей 10 (Свобода вираження поглядів), 11 (Свобода зібрань та об'єднання) та 14 (Заборона дискримінації). Так, наприклад, обмеження органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування права особи як члена територіальної громади на участь у вирішенні питань місцевого значення за певними

ознаками членства будуть суперечити статті 14 Конвенції. Дане положення не стосується передбаченої Європейською Конвенцією можливості на рівні національного законодавства встановлювати законні обмеження щодо використання фізичними особами певних інструментів демократії (а ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає можливість участі у загальних зборах лише громадянам за місцем їхнього проживання) [14].

Підсумовуючи викладене, Європейським Союзом наразі не передбачено спеціальної інституції чи механізму для захисту права особи на участь у контексті демократії участі у випадку його обмеження, невизнання чи недотримання зі сторони держави-члена ЄС. Поруч з цим, у випадку порушення права особи на участь на локальному рівні в межах держави-члена ЄС, особа може звернутися до Європейського Суду з прав людини із відповідною скаргою. При цьому важливим є дотримання процедури звернення до суду (зокрема вичерпання всіх засобів національного правового захисту). На додаток до викладеного, представлені у даній роботі висновки стосуються лише загальної характеристики захисту права особи на участь у контексті демократії участі зі сторони Європейського Союзу, а детальне його розкриття є перспективним напрямком подальших досліджень у даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Забокрицький І.І. Демократія як цінність, на якій побудований Європейський Союз: сучасні тенденції у світлі питання «дефіциту демократії» у Європейському Союзі. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання. 2019. № 1. С. 31-35.
2. Посібник з питань партисипативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні / під ред. В.В. Толкованова. Київ: Крамар, 2011, 199 с.
3. Єлізарова К.І. Правова система Європейського Союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. / редкол.: А.П. Гетьман, І.В. Яковюк, В.І. Самощенко та ін. Харків: Право, 2015. Ч. 1. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9754>.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. European Governance A White Paper. Brussels, 25.7.2001. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10.
7. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Міжнародний документ від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

8. Хартія Європейського Союзу про основоположні права (неофіційний переклад на українську мову). URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

9. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. 192 с.

10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#top>.

11. Рішення Європейського Парламенту «Про правила та загальні умови регулювання виконання обов'язків омбудсмана» 1994 року. URL: <https://web.archive.org/web/20131106012332/http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/statute.faces#ref2>.

12. Протокол № 8 «Стосовно частини 2 статті 6 Договору про Європейський Союз щодо приєднання до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

13. Декларація щодо частини 2 статті 6 Договору про Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

14. Методичні рекомендації щодо розроблення статуту територіальної громади. URL: https://ck-oda.gov.ua/docs/2019/02042019_9.pdf.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. М.М.Воронов.

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙ

Гапонюк Олександр Сергійович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В основі функціонування будь-якої сучасної правової держави лежить принцип визнання та гарантування прав людини й громадянина як елемент забезпечення її свободи та разом з тим обмеження державної влади. При цьому особливу увагу слід зацентувати не лише на формальному закріпленні цих прав, а й на важливе значення їх реального дотримання, охорони та захисту.

Відповідно до статті 1а Лісабонської угоди Європейський Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини [1]. Наведені

принципи є основою існування та функціонування Європейського Союзу, що затверджуються та деталізуються у актах законодавства Європейського Союзу, національних правових системах держав-членів, а також всебічно захищаються та гарантуються у результаті діяльності особливих органів, спеціалізованих інституцій та Суду Європейського Союзу. Зокрема, до таких інститутів можна віднести Омбудсмана Європейського Союзу, Агентство основних прав Європейського Союзу, Комісію Європейського Союзу, Раду Європейського Союзу, тощо. Метою написання тез є аналіз діяльності зазначених органів та інституцій, їх вплив на гарантування прав людини в ЄС, а також аналіз системи правового закріплення цих прав у нормативних актах. В умовах підвищеної уваги в українській правовій науці до європейського права, зокрема конституційного, проблема такого аналізу є актуальною, особливо з точки зору можливого подальшого впровадження напрацювань Європейського Союзу у вітчизняну правову систему.

Провідну позицію у даному напрямі діяльності займає Рада Європейського Союзу. Так як першочерговим проявом гарантування прав людини в Європейському Союзі є базування всіх держав-членів на спільних цінностях, діяльність Ради Європейського Союзу щодо контролю за дотриманням цих цінностей є показником її ролі. Офіційно це закріплено в частині 1 статті 7 Договору про Європейський Союз «На обґрунтовану пропозицію третини держав-членів, Європейського Парламенту чи Комісії, Рада може, після отримання згоди Європейського Парламенту, більшістю в 4/5 своїх членів ухвалити рішення, що визнає явний ризик того, що держава-член серйозно порушить принципи, зазначені в частині першій статті 6 (наведені вище за змінами, внесеними за Лісабонською угодою), та надіслати належні рекомендації цій державі. Перш ніж визнати це, Раді належить заслухати цю державу-члена та в разі потреби, згідно з тією самою процедурою звернутися до незалежних осіб із проханням подати протягом розумного строку доповідь про ситуацію в цій державі-члені». Крім того до компетенції Ради входить можливість визнавати, що держава-член справді серйозно й тривало порушує принципи Європейського Союзу, а також ухвалити рішення про обмеження певних прав держави-члена, у зв'язку з таким порушенням [2].

Не менш важливою є роль Суду Європейського Союзу як на сучасному етапі, так і в історичній ретроспективі. Зокрема, щодо останнього, Європейський Союз формувався як економічний союз, а захист прав людини не вважався його першочерговою ціллю, а тому в цьому питанні він мав обмежену компетенцію. Але саме Суд ЄС розпочав розвиток об'єднання у напрямку захист прав людини. У 1969 році у справі 29/69 («Stauder v City of Ulm») вперше було визнано принцип захисту прав людини у Європейському Союзі, а саме справа стосувалася порушення гідності (хоча суд не визнав порушення основних прав людини у межах

справи). У подальшому Європейський Союз збільшив свою увагу до діяльності в напрямку захисту прав людини і, зокрема, Суд ЄС почав розглядати справи, що пов'язані не лише з економічними чи політичними правами. Загалом, діяльність Суду Європейського Союзу направлена на забезпечення правового захисту, шляхом розгляду позовів, що подавалися як державами-членами, так і фізичними або юридичними особами. Також суд проводить діяльність у сфері тлумачення законів та виконує інші завдання, що на нього покладаються (стаття 9f Лісабонської угоди) [1].

Особливе місце у діяльності з гарантування та захисті прав людини займає Комісія Європейського Союзу. За своєю природою вона є вищим органом виконавчої влади у ЄС, тому їй належить забезпечення застосування рішень, прийнятих іншими установами. Також, до її повноважень належать нагляд за дотриманням прав ЄС та виключна законодавча ініціатива (відповідно до частини 2 статті 9d Лісабонської угоди «Законодавчі акти Союзу можуть прийматися лише на основі пропозиції Комісії, за винятком випадків, коли Договори передбачають інше»), що у сукупності зумовлює її важливу роль не тільки у Європейському Союзі загалом, а й зокрема у сфері гарантування прав людини [1]. Але головним інструментом у цьому питанні є дізнання стосовно протиправних дій стосовно держав-членів, покладене виключно на Комісію ЄС. Будь-яка фізична чи юридична особа може звертатись до Комісії щодо порушень, вчинення протиправних дій державами-членами, а Комісія в свою чергу може проводити дізнання, ухвалювати рішення, застосовувати санкцію та подавати позов до Суду Європейського Союзу.

Важливою посадою та інституцією Європейського Союзу є Омбудсмен Європейського Союзу. Європейський омбудсмен є незалежним і неупередженим органом. Він притягує до відповідальності адміністрацію ЄС, розслідує скарги на неналежне управління в інституціях, органах, офісах і агентствах ЄС. Омбудсмен ЄС розглядає петиції, що подаються громадянами чи резидентами Європейського Союзу та мають зареєстрований офіс в ЄС щодо будь-яких інституцій чи органів ЄС, крім Суду Європейського Союзу. Діяльність Омбудсмена не поширюється на державні інституції та органи влади держав-членів і органи місцевого значення та є важливою на рівні об'єднання у питанні дотримання прав людини (докл. див.: [3]).

Вагомою частиною гарантування прав людини є їх закріплення у нормативно-правових актах. Так, сукупність законодавчих актів Європейського Союзу, які прийняті визначеними органами Європейського Союзу і становлять основу законодавства ЄС (хоча й не є вичерпним його переліком), базується на принципах Європейського Союзу і має назву *acquis communautaire*. Його складають близько 20 000 актів, серед яких установчі договори (серед них «Єдиний Європейський Акт» (1986), «Договір про Європейський Союз» (1992), «Ніщський договір» (2001), акти

вступу окремих держав до ЄС та інші), акти вторинного законодавства (рішення, директиви, регламенти, стратегії тощо), «soft law» (повідомлення, рекомендації, резолюції, що не мають юридичної сили), доктрини ЄС, а також рішення Суду Європейського Союзу. Важливою подією в питанні закріплення основоположних прав і свобод людини є прийняття Хартії основних прав Європейського Союзу, що закріплює перелік прав людини в ЄС не на рівні принципів, а містить розгорнутий перелік конкретних громадянських, політичних, економічних і соціальних прав.

У свої сукупності така система може справді гарантувати визнання, реалізацію та дотримання прав людини та забезпечити судовий (у взаємодії з Європейським Судом з прав людини, що розмежовує свою компетенцію з Судом Європейського Союзу у питаннях, що стосуються судового захисту держав-членів ЄС) та позасудовий захист прав.

На підставі всього, що наведено вище можна зробити деякі висновки, зокрема, що основоположні права та свободи людини визнані в Європейському Союзі мають не просто декларативний характер. Діяльність основних органів та окремих інституцій ЄС зробили можливим реальне дотримання цінностей Європейського Союзу як на загальному рівні, так і на рівні кожної держави-члена. Європейський Союз за всю історію свого існування зробив низку важливих кроків та прийняв або ратифікував багато важливих актів, що зробили можливим існування розвиненої системи гарантування прав людини. Значною мірою це зумовило сучасний статус Європейського Союзу як міждержавного союзу, що базується на повазі до прав та свобод людини, демократичних засадах та верховенстві права. Європейський Союз є безсумнівним прикладом у питанні гарантування, охорони та захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейського Співтовариства. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT> (дата звернення: 19.04.2024).
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 20.04.2024).
3. Офіційний сайт Європейського Омбудсмена. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/11134#/> (дата звернення: 20.04.2024).

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. М.М.Воронов.

МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР: ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ МОВИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЄС ТА УКРАЇНІ

Григорян Мері Рафіківна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Мова – є одним з найважливіших факторів ідентифікації особи у суспільстві. У своїй праці «Національність і національна школа» Яків Чепіга писав: «Рідна мова – це народний скарб; у ній зібрано й сховано найцінніше, найкраще, найдорожче, - все що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, на чім базується її поступове, моральне й культурне життя, - його минуле і його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те вона стає яскравим виразом окремої людини і цілої народності» [1, с. 79].

Згідно Конституції України, а саме статті 10, державною мовою в Україні є українська. Обов'язок держави – забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [2].

Важливою ланкою, що пов'язує поняття державна мова з національною культурою й колективною ідентичністю нації є розуміння мови як національного надбання. Надбання – це не лише право володіти й розпоряджатися, а й обов'язок захищати й примножувати. Оскільки державна мова – це національне надбання, то держава зобов'язана піклуватися про неї і дбати не тільки про функціональний, але й про якісний стан мови. Такі зобов'язання передбачені в законодавствах багатьох країн. Наприклад, відповідно до статті 3 Конституції Іспанії мови та мовні різновиди визнаються культурним надбанням і предметом особливої поваги та захисту. У законі “Про державну мову Литви” є окрема стаття, що називається “Правильність державної мови”, де передбачено, що держава має “зміцнювати престиж правильної литовської мови, створювати умови для захисту мовних норм, власних імен, географічних назв, діалектів і писемних мовних пам'яток, забезпечувати матеріальну базу функціонування державної мови” [3, с. 19].

В умовах сьогодення постає питання про право особи на мову, можливість вільно обирати мову спілкування. Саме це поняття опиняється у фокусі багатьох сучасних досліджень із правознавства, політології, соціології та лінгвістики. Поняття «право на мову» закріплено у «Загальній декларації мовних прав» — міжнародному документі, прийнятому 1996 р. в Барселоні на засіданні Всесвітнього конгресу з мовних прав. Цей

документ, як відомо, отримав схвалення ЮНЕСКО. Особливого значення право на мову набуває в контексті захисту національної ідентичності в ситуаціях загрози «гегемонії з боку іноземної культури». Важливість цієї думки для сучасного українського суспільно-політичного дискурсу цілком зрозуміла. Адже проголошення російської мови регіональною окремими обласними, міськими й районними радами у 2006 р. «стало знаряддям витіснення з офіційного вжитку української мови» [4, с. 71]. Окрім того, у Рішенні Конституційного Суду № 10-рп/99 від 14.12.99 про тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України зазначається не тільки про обов'язковість використання української мови, але й те, що поряд з нею може використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України [5].

Визначальним нормативно-правовим актом у цьому питанні став прийнятий у 2019 році Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який регулює функціонування і застосування української мови як державної на всій території України. Зокрема, цей закон грає визначну роль при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, у сфері обслуговування, освіти, а також в інших публічних сферах суспільного життя [6]. Таким чином, контроль за процесами домінування мов поза межами їх традиційного побутування — це питання не лише екології мови, а й державного управління.

Мовне питання в Україні набуло більшого значення після повномасштабного вторгнення. В Україні зросла частка громадян, які вживають українську мову в повсякденному житті, порівняно з 2021 роком. Якщо у 2021 році цей показник становив 64%, то у 2022-му він зріс до 71%. Водночас рівень вживання російської мови знизився на майже 10%. Така динаміка є наслідком як ефекту символічної відмови, так частково і неможливістю проводити дослідження громадської думки на окупованих та прифронтових територіях Півдня та Сходу [7].

Водночас держава також сприяє вихованню толерантного ставлення до культурних особливостей інших народів, що населяють Україну та забороняє будь-яку дискримінацію за мовною ознакою. Зокрема, за статтею 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Конкретні обов'язки з використання мов меншин покладає на Україну і Європейська хартія регіональних мов чи мов меншин 1992 р. Мету Хартії визначають по-різному. Лінгвісти, що є учасниками європейської мовної політики

зазначають, що метою Хартії є збереження мовного розмаїття, безкорисна підтримка малих європейських мов. В основі Хартії лежить визнане міжнародною спільнотою положення про те, що мовне розмаїття зрештою послабить напруження, які виникають у стосунках між більшістю й меншістю. Рада Європи та ОБСЄ, зокрема в контексті зростання їх співробітництва у сфері прав національних меншин, заявляють про свою підтримку Хартії за її внесок у збереження миру й стабільності в усій Європі» [8, с.75-76]. Наприклад, у різних країнах реалізуються різноманітні моделі мовної політики щодо державної мови: у країні чинна одна державна мова (однокомпонентна модель мовної політики) - Польща, Німеччина, Франція, дві державні мови (двокомпонентна модель) - Канада, Ірландія, Фінляндія, Танзанія, а також три і більш державних мов (багатокомпонентна модель), наприклад Швейцарія, Бельгія, Сінгапур, Нова Зеландія [9, с. 91].

Україна продовжує реалізувати концепцію мовної політики і робить спроби вдосконалення законодавства у сфері заборони дискримінації за мовною ознакою. Так, зареєстрований законопроект № 10332 від 12.12.2023 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за приниження громадян за мовною ознакою» пропонує доповнити новою статтею Кодекс такого змісту: публічне образливе приниження громадян за мовною ознакою - тягне за собою накладення штрафу на громадян від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин. Повторне протягом року вчинення порушення - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин». Уповноважений із захисту державної мови розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з приниженням громадян за мовною ознакою, порушенням законодавства у сфері застосування державної мови, невиконанням законних вимог представника Уповноваженого із захисту державної мови [10].

Дослідження ролі мови у формуванні національної самосвідомості в ЄС та Україні свідчить про важливість мовної ідентичності та вільного вибору у становленні культури кожної нації. Мова виступає не лише як засіб спілкування, але й як ключовий елемент ідентифікації та самовираження народу. У контексті Європейського Союзу, де спостерігається різноманітність мов та культур, збереження мовної різноманітності відіграє важливу роль у зближенні та сприяє збереженню культурного багатства. З іншого боку, в Україні, мовна політика має стратегічне значення у підтримці національної ідентичності та зміцненні державного суверенітету.

Вибір мови є важливим аспектом вільної волі кожної особи. Повага

до різноманіття мов та підтримка багатомовності сприяє розвитку толерантного та відкритого суспільства. Забезпечення доступу до освіти та інформації у мові, яка відповідає мовним потребам кожного індивіда, є важливим кроком у забезпеченні прав людини на свободу мови та культурну самовизначеність. Таким чином, дослідження підкреслює необхідність врахування мовних аспектів у формуванні національної самосвідомості, а також важливість підтримки мовної різноманітності та права на вільний вибір мови в сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки : зб. тез III Міжнар. онлайн-конф., 19 травня 2022 р. / за заг. ред. Н. Богданець-Білокаленко. Київ : Педагогічна думка, 2022. 294 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.04.2024 р.)
3. Ажнюк Б. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. 2019. Вип. 1(49). С. 9–31.
4. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54> (дата звернення: 01.04.2024 р.)
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
7. За рік в Україні побільшало людей, які говорять українською та вважають її рідною. Опитування. *Українська правда. Життя*. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/10/253276/> (дата звернення: 03.04.2024 р.)
8. Турченко О. Г. Заборона дискримінації за мовною ознакою: порівняльно-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2019. Вип. 4. 73-78 с.
9. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. *Право і безпека*. 2023. № 1(88). С. 88–98.
10. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за приниження громадян за мовною ознакою № 10332 від 12.12.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43350>.

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету, к.ю.н., ст. наук. співроб. І.В. Воронова.

СИНЕРГІЯ МІЖ ПОЛІТИКОЮ БЕЗПЕКИ ЄС ТА ЗАХИСТОМ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Грічаніченко Владислав Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Сучасний світ стоїть на порозі нового зв'язку людини і військового в контексті безпеки задля захисту прав людини, без чого неможливо реалізувати задачі національних стратегій різних держав світу та світової доктрини міжнародної безпеки [1, с. 137]. Сучасні організації та інститути безпеки всіх рівнів (глобальної, міжнародної, регіональної, національної) мають наметі захист життя кожної людини, забезпечення її природних прав і свобод, визнаючи пріоритетну цінність людської істоти, поваги до її гідності, вроджених і невід'ємних прав, що зумовило створення міжнародних механізмів забезпечення та захисту прав людини як на універсальному, так і на регіональному рівнях [1, с. 134].

Концепція захисту прав людини відіграє вагомую роль у політиці безпеки Європейського Союзу упродовж десятиліть. Так ще у 2003 році було ухвалено Європейську стратегію безпеки, що заклала основу для Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. У документі була вперше проаналізована ситуація у сфері безпеки в Європі і визначені основні проблеми та сучасні виклики. Було визнано, що з метою забезпечення безпеки в ЄС необхідно долучатися до подолання, а також попередження глобальних загроз сучасності, зокрема – тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, регіональних конфліктів, державної нестабільності, організованої злочинності. У контексті прийнятого документа міжнародна дослідницька «Група з вивчення можливостей безпеки в Європі» займалася розробкою доктрини безпеки людини для Європи і підготувала для Верховного представника ЄС зі спільної зовнішньої політики та політики безпеки Барселонський та Мадридський звіти. У них запропоновано внести зміни до стратегії безпеки ЄС, зробивши наголос на безпеці людини, а не на безпеці держав, оскільки концепція відповідає інтересам кожного і передбачає свободу людини від основних небезпек, включаючи забезпечення фізичного захисту, надання матеріальних гарантій та свободу волі, а також захист від міжнародних злочинів [2, с. 59].

У 2008 р. були підведені перші підсумки виконання стратегії безпеки ЄС. У Звіті про запровадження Європейської стратегії безпеки [3] зазначалося, що за допомогою ряду унікальних інструментів ЄС сприяє підвищенню рівня безпеки у світі, зокрема, працюючи над безпекою людини шляхом зниження рівня бідності та нерівності, підтримки належного управління та захисту прав людини, сприяння розвитку та

вирішення першопричин виникнення конфліктів і виступає найбільшим фінансовим донором для країн, що потребують допомоги.

Окрім Європейської стратегії безпеки 2003 року, значним кроком у розвитку політики безпеки ЄС стало прийняття "Глобальної стратегії Європейського Союзу з питань зовнішньої та безпекової політики" у 2016 році. Цей документ, підготовлений Верховним представником ЄС з питань зовнішніх справ і політики безпеки, відображає адаптацію ЄС до нових глобальних викликів і загроз, зокрема кібербезпеки, тероризму, енергетичної безпеки та міграційних криз. Глобальна стратегія 2016 року акцентує на необхідності зміцнення внутрішньої безпеки ЄС, підтримки стабільності в сусідніх країнах та розширенні зовнішньої взаємодії з метою забезпечення миру, безпеки та просування демократії. Значна увага приділяється інтеграції заходів у сфері безпеки з дотриманням прав людини та розвитку, підкреслюючи що зовнішня діяльність ЄС повинна ґрунтуватися на принципах відповідального врядування, демократичних стандартах і засадах верховенства права. Це вказує на безперервну відданість ЄС синергії між політикою безпеки та захистом прав людини, а також на прагнення адаптуватися до змінних міжнародних умов безпеки, не втрачаючи з огляду основоположні цінності та принципи.

Сьогодні доволі серйозним викликом для ЄС в аспекті забезпечення безпеки є захист прав людини в Україні. Перспективним напрямом політики ЄС у даному контексті є застосування режиму обмежувальних заходів: заборона на в'їзд на територію Союзу (для фізичних осіб) і заморожування коштів (для фізичних і юридичних осіб і організацій).

Як визначено статтею 1 Рішення (CFSP) 2020/1999 [4], серйозні порушення та зловживання правами людини, на які покликаний реагувати режим обмежувальних заходів, є:

- «(a) геноцид.
- (b) злочини проти людства.
- (c) наступні серйозні порушення або зловживання правами людини:
  - (i) катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження чи покарання, (ii) рабство, (iii) позасудові, сумарні або свавільні страти та вбивства, (iv) насильницьке зникнення осіб, (v) свавільні арешти або затримання.
- (d) інші порушення або зловживання правами людини, включаючи, але не обмежуючись, наступне, оскільки ці порушення або зловживання є широко поширеними, систематичними або іншим чином викликають серйозне занепокоєння щодо цілей спільної зовнішньої політики та політики безпеки, викладених у ст. 21 Договору про Європейський Союз:
  - (i) торгівля людьми, а також порушення прав людини контрабандистами мігрантів, як зазначено в цій статті, (ii) сексуальне та гендерне насильство, (iii) порушення або зловживання свободою мирних зібрань та асоціації, (iv) порушення або зловживання свободою переконань і їх вираження, (v)

порушення або зловживання свободою релігії чи переконань» [4].

Слід зазначити, що 23 лютого 2024 року Рада Європейського Союзу ухвалила 13-й пакет обмежувальних заходів проти Росії. Пакет передбачає санкції проти 106 людей та 88 юридичних осіб, відповідальних за підлив чи загрозу територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України. Пріоритетними для обмежень є військова та оборонна галузі Росії та причетні до постачання туди ракет від КНДР, а також відповідальні за депортацію та військове «перевиховання» українських дітей. Серед підсанкційних компаній є такі, що розташовані в третіх країнах (Індія, Шрі Ланка, Китай, Сербія, Казахстан, Таїланд, Туреччина) і допомагали Росії обходити санкції. Інші – російські компанії, причетні до розробок та постачання електронних компонентів для російського оборонно-промислового комплексу [5]. ЄС координує свої санкції з іншими великими міжнародними союзниками та партнерами, такими як Сполучені Штати, Велика Британія, Південна Корея, Швейцарія, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія та Норвегія, щоб кожна країна використовувала найефективніші заходи, з урахуванням специфіки власної економіки. При цьому, жодна з санкцій ЄС, прийнятих проти Росії, не перешкоджає постачанню сільськогосподарської продукції, медичного обладнання чи ліків для населення. Тобто не порушує права людини громадян РФ.

Принагідно зауважимо, що 12 березня Європейський парламент прийняв узгоджену з державами-членами Директиву про криміналізацію порушення та обходу санкцій ЄС, яка визнає обхід санкцій кримінальним злочином, закріплює загальне визначення та визначає покарання. Відповідно до Директиви, санкції ЄС можуть включати заморожування коштів і активів (включаючи криптоактиви), заборону на поїздки, ембарго на постачання зброї та обмеження для бізнес-секторів. Також встановлюються узгоджені визначення порушень, зокрема незаморожування коштів, недотримання заборони на поїздки чи ембарго на постачання зброї, переказ коштів особам, які підпадають під санкції, або ведення бізнесу з державними підприємствами країн, які перебувають під санкціями. Надання фінансових послуг або юридичних консультацій з порушенням санкцій також стане кримінальним злочином. Приклади включають приховування або переказ коштів, які повинні бути заморожені, приховування справжньої власності на майно та неподання необхідної інформації [6].

Список використаних джерел:

1. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). 126-139.
2. Коптева О. О. Безпека людини як концепція міжнародного права *Наук. записки Ін-ту законства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 57-62.
3. Report on the Implementation of the European Security Strategy of 11

December, 2008. *Council of the European Union Official Web-Site*. URL: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf.

4. Council Decision (CFSP) 2020/1999 of 7 December 2020 concerning restrictive measures against serious human rights violations and abuses. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?toc=OJ%3AL%3A2020%3A410I%3ATOC&uri=uriserv%3AOJ.LI.2020.410.01.0013.01.ENG>

5. ЄС ухвалив 13-й пакет санкцій проти Росії напередодні другої річниці повномасштабного вторгнення. 23.02.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-13-paket-sanktsii/32832136.html>

6. EU sanctions: new rules to crack down on violations 12.03.2024 року. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19002/eu-sanctions-new-rules-to-crack-down-on-violations>

Науковий керівник: професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.п.н., доц. В. М. Шамраєва.

ПРАВА ЛЮДИНИ – БАЗОВІ ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Добрянський Павло Григорович,
студент юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Символом міцності кожної свідомої європейської держави, європейської організації є розвинена система демократичних інститутів, активне громадянське суспільство, верховенство права, ринкова економіка, кадровий кістяк професійних і талановитих людей та громадян. Все це можна вважати не тільки як основні стандарти існування Західного світу, але і як її провідні цінності. Проте головним керуючим механізмом, бальзамуючим елементом, який скріплює в єдине ціле вищевказані властивості є наявність закріпленої системи невід’ємних, невідчужуваних та непорушних прав людини, які в свою чергу виступають базовою цінністю європейської цивілізації і Європейського Союзу зокрема.

Права людини – це одне із фундаментальних понять сучасної юриспруденції, навколо якого були і є дискусії серед учених і практиків. Інтерес до проблем прав людини актуалізується в контексті прагнення України до членства у Європейській Союзі, що заснований на цінностях свободи і демократії. Європейський Союз називають спільнотою цінностей, тому ця тема ніколи не втратить актуальності [1, с. 48].

Європейський Союз (далі – ЄС) вченими розглядається як

унікальний суб'єкт права, якісно нове утворення, що не має жодних аналогів. Така специфіка зумовлює й відмінне правове регулювання, що запроваджує, зокрема, власну систему цінностей. Така система окреслює фундамент роботи ЄС, із чого випливає, що вона має координувати держави-члени в їх діяльності, слугує однієї з підстав для об'єднання країн в економічних, політичних та інших питаннях, тобто є засобом гармонізації правових систем різних держав у спільних сферах, і в цілому відбиває моральні начала розвитку ЄС [2, с. 589].

Це дає можливість зрозуміти, що цінності відіграють важливу роль у функціонуванні ЄС, що також підтверджується необхідністю їх «запровадження в життя» державою, котра має намір вступити до Союзу [1, с. 48]. В контексті цього, батьки-засновники ЄС, такі як Конрад Аденауер, Жан Моне, Альчіде Де Гаспері, Йохан Віллем Бейен, теоретики та практики європейської правозахисної діяльності визнають саме права людини тією базовою цінністю, що має ключове значення в процесі розвитку європейського співтовариства, закріплюючи за ними перше місце щодо необхідності охорони та захисту, і відповідно здійснюють свою діяльність таким чином, щоб вона відповідала основним правам людини і громадянина.

Отже, що ж таке права людини? Права людини (Human rights) – універсальні фундаментальні засади взаємодії людини та держави, цінності які більшість не має права порушувати по відношенню до меншості; інструменти обмеження волі більшості у демократичному суспільстві по відношенню до меншин; юридичні зобов'язання, покладені в основу етичних норм.

Відправними точками концепції прав людини є положення про: обмеження будь-якої влади; наявність у всіх людей приватної, автономної сфери, що перебуває поза межами впливу будь-яких структур; кожна людина уповноважена протидіяти державі з метою захисту її прав. Розрізняють такі категорії прав людини: особиста свобода (захист автономії індивіда і неможливість втручання держави в його життя); політичні права (людина як активний суб'єкт життєдіяльності суспільства); процедурні права (інструменти захисту людини від свавілля держави); соціальні права (гарантії мінімальної економічної безпеки для задоволення базових потреб людини) [3, с. 26].

Права людини, закріплені в чинних міжнародно-правових договорах, стали результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини виникли у V-VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Платон, Сократ, Аристотель говорили про тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві, визначили напрямки розвитку

державності на шляху до свободи та гуманізму [1, с. 49]. В подальшому базові європейські цінності були сформовані на основі Великої Хартії Вольностей 1215 року, Біллія про права 1689 року, Декларації прав людини та громадянина 1789 року і остаточно визначені в таких документах як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Хартії ЄС про основоположні права і т.д.

Так наприклад, головним підтвердженням визнання прав людини базовою цінністю Європейського Союзу, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, підписана 4 листопада 1950 року в Римі і ратифікована всіма держава-членами ЄС, яка стала основою європейської системи охорони людських прав та якою визначається, що «Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали Конвенцію, закріплюють, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод та знову підтверджують свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечується, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать» [4].

Базові цінності ЄС – це світоглядні принципи, засновані на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини. Дані цінності є спільними для держав-членів ЄС у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, солідарністю, справедливістю і рівністю жінок та чоловіків.

Вітчизняний науковець Макеєва О. М. серед базових цінностей ЄС слушно виділяє такі, повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини. Повага до людської гідності є джерелом усіх прав і свобод, підкреслює, що людська гідність є непорушною, її має кожна людина. Свобода – це можливість людини робити вибір та приймати рішення, які впливають на її життя та життя суспільства: це і свобода пересування, й індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя, свобода думки. Демократія передбачає відповідальність і прозорість дій влади, закони, що відображають інтереси суспільства, врахування думки громадян під час ухвалення важливих рішень. Важливою цінністю є рівність, що передбачає рівні права для всіх громадян перед законом і недискримінація за будь-якою статтю. Верховенство права – наявність законів та правил, що єдині для всіх незалежно від будь-яких ознак чи статусу, а право і справедливість забезпечується незалежним судом. І нарешті, повага до прав людини – це визнання того, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїх правах, вони є невідчужуваними та невід’ємними [1, с. 50].

Ще одним документом, який закріплює основоположні права людини як базову цінність ЄС, виступає Хартія основних прав Європейського Союзу, проголошена головою європейського парламенту 7 грудня 2000 року в Німці. Її преамбула визначає, що «у світлі суспільних змін, соціального прогресу, наукового та технологічного розвитку необхідно посилити захист основних прав людини, зробивши їх більш чіткими за допомогою Хартії». Хартія закріплює близько 50 основоположних прав людини а саме: право на життя, право на недоторканність особистості, заборона рабства та примусової праці, право на свободу та безпеку, свободу вираження поглядів, свободу зібрань, право на освіту, право власності, рівність перед законом, право доступу до працевлаштування, заборона дитячої праці та захист молоді на роботі, право голосувати та бути кандидатом на виборах до Європарламенту, право на якісне управління, право на ефективний засіб правового захисту, презумпція невинуватості [5].

Для України питання закріплення, забезпечення та захисту прав людини, як базової цінності європейського співтовариства має вирішальне значення для того, щоб реалізувати своє право стати частиною єдиної європейської сім'ї. Ця необхідність викликана тим, що одним із важливих критеріїв вступу до ЄС є впровадження базових цінностей ЄС. У Договорі про Європейський Союз (ст. 49) зазначено, що будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2 Договору про Європейський Союз, і зобов'язується впровадити їх в життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу [6]. Тому в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом задекларовано пріоритетність прав і свобод людини, зазначено, що охорона прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення законності та правопорядку має бути пріоритетом держави, її органів, організацій, установ та посадових осіб [7].

Потребу у вивченні прав людини в системі європейських цінностей визначає затверджена Указом Президента України «Національна стратегія у сфері прав людини», метою якої є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [8].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що права людини як сукупність природних, невід'ємних, невідчужуваних та непорушних юридичних можливостей особистості, виступають першочерговою базовою цінністю європейської цивілізації, прихильність і віра в силу яких, стало поштовхом до створення Сполучених Штатів Європи – Європейського Союзу. Саме в контексті існування ЄС, права людини як базова цінність отримала свій найбільш розвиток та юридичне

закріплення на рівні конвенцій, хартій і т.д. Права людини, свобода, демократія, рівність, верховенство права, гідність – це ті принципи, що об'єднують в єдине ціле народи Європи, дозволяючи їм бути на щабель вище від тих держав та континентів, що лише тільки розвиваються і вони є міцною запорукою у боротьбі зі світовими диктаторськими режимами.

Список використаних джерел:

1. Макеєва О. М. Права людини в системі європейських цінностей. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник. «Повітряне і космічне право»*. 2022. №2 (63). С. 48-54.
2. Кузьміна В. О., Заєць Є. Ю. Цінності Європейського Союзу: механізм захисту та сучасний стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 589-592.
3. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н.А. Сейко; відп. ред. Н.П. Павлик. Житомир: Б.в., 2014. 26 с.
4. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
6. Договір про Європейський Союз. Маастрихт, 07 лютого 1992 р. Текст зі змінами та доповненнями від 13 грудня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
8. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

Науковий керівник: асистент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філософії (PhD) М. І. Іліка.

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИМУСУ

Заковоротний Дмитро Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Європейська інтеграція, усвідомлення статусу правової держави розвивають тенденції до формування громадянського суспільства, в якому ступінь політичної участі та рівень політичної свідомості досить великий, що змушує людей вирішувати конфлікти за допомогою правових регуляторів. Без ефективного державного управління, одним із методів якого є державний примус, неможлива повноцінна реалізація соціальної політики, досягнення якісних змін у державі, які спрямовані на підвищення рівня життя населення, забезпечення територіальної цілісності держави та подолання сепаратизму.

Питаннями конституційно-правової відповідальності та конституційного примусу займалася значна кількість вчених, серед яких слід виділити, зокрема, таких: В.Ф. Погорілко, Л.Р. Наливайко, Ю.П. Єрмоєнко, Т.Д. Зражевська, Н.М. Колосова, С.А. Авакян, В.Я. Бойцов, Ф.М. Рудинський, Д.Т. Шон та інші. Проте, заходи примусу у конституційному праві України досліджено недостатньо, і тому часто примус пов'язують лише із конституційною відповідальністю. Наряду із цим, окремі вчені, зокрема О.В. Марцеляк, В.І. Полевий, В.О. Серьогін, Д.Т. Шон та ін. відзначають нетотожність цих понять або ж відзначають наявність інших заходів примусу.

Конституційний примус є різновидом державного примусу. Останній, в свою чергу, є явищем багатограним. В юридичній літературі існують різні точки зору на сутність цього правового явища. Деякі вчені під державним примусом розуміють спосіб здійснення державної влади. Інші є методом державного управління суспільством. Одні вважають, що вона є засобом здійснення державної влади, формою її дії чи прояву, частиною функцій держави.

Державний правовий примус використовується для захисту законних прав та інтересів особи, суспільства і держави. Заходи державного правового примусу застосовуються у випадках, чітко визначених законодавством (наявність відповідної фактичної підстави), лише у формі, порядку та на умовах, передбачених чинною системою нормативно-правових приписів держави (правовою підставою).

Зв'язок державного примусу з обмеженням прав є необхідною, але недостатньою умовою характеристики державного примусу, оскільки не враховує зміни правової бази можливого тлумачення державного примусу, яка характеризується закріпленням принципу верховенства права в

Конституції України, а також на рівнях загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України. Йдеться про те, що Конституція України має вищу юридичну силу та пряму дію (ч. 1 і ч. 2 ст. 8 Конституції), а також про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною правової системи України.

Тому національна правова система має ґрунтуватися не лише на доктрині верховенства права, зазначеній у ч. 1 ст. 1 Конституції України, а й на доктрині верховенства права, яка зазначена у вступній частині (преамбулі) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яку визнали всі держави-учасниці Ради Європи, включно з Україною, як найважливішу частину спільної політико-правової спадщини.

Такі обставини дозволяють зробити висновок, що основними та загальними умовами тлумачення державного примусу в умовах верховенства права, верховенства права та верховенства прав людини мають бути положення про вищу цінність прав і свобод людини. особи і громадянина, які є вродженими, невідчужуваними і недоторканими внаслідок неможливості їх скасування чи законодавчого скорочення.

Як вважає Ю. Ровинський, державний примус можна визначити як спосіб державного впливу на свідомість і поведінку осіб, на особу і майно суб'єктів правовідносин з метою забезпечення правильного застосування закону, попередження злочинів, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав, які застосовуються державними органами відповідно до їх компетенції незалежно від волі та бажання зобов'язаних суб'єктів [1, с. 37].

На думку О. Остапенка, М. Коваліва, Р. Кісіля, державний примус здійснюється через правові норми і має форму правового примусу, який втілюється в примусових заходах, що застосовуються компетентними органами державної влади до особи, винуватість якої у вчиненні конкретного правопорушення доведено відповідно до закону [2, с. 212].

Дійсно, державний примус – це процес, що забезпечує соціальний порядок. Правопорядок визначає природу державного примусу, який є необхідним атрибутом механізму забезпечення правопорядку, його зміст – показник цивілізованості.

Тому конституційний примус обґрунтовано розглядати як вид державно-правового примусу, який полягає у застосуванні в особливому процесуальному порядку встановлених нормами конституційного права примусових заходів, переважно організаційно-правового характеру, до публічно-владних суб'єктів при порушенні чи загрозі порушення принципів конституційного ладу України та відновлення конституційного правопорядку та законності.

Різноманітність заходів конституційно-правового примусу дозволяє класифікувати його за такими критеріями:

- за суб'єктами застосування примусу – державний, що здійснюється

державними органами; муніципальний, що застосовується органами місцевого самоврядування та громадянський, що реалізується інститутами громадянського суспільства;

- на підставах застосування – пов'язане з правопорушенням, підставою якого є вчинення правопорушення і не пов'язане з таким (надзвичайні обставини, природні явища та ін.);

- за інститутами конституційного права – примус у сфері правового статусу особи, у законодавчому та виборчому процесах тощо.

У доктрині виділяються такі форми конституційного примусу: конституційно-правове попередження, конституційно-правове припинення, конституційно-правове відновлення та конституційно-правова відповідальність.

Перша форма є письмове офіційне розпорядження, рекомендацію (попередження, подання, застереження) уповноважених суб'єктів щодо необхідності припинення протиправної дії чи скасування (анулювання, призупинення), яка суперечить законодавству.

Друга форма застосовується з метою припинення неналежного здійснення публічно-владних повноважень органами державної влади суб'єктів, не переслідує каральної мети та не вимагає наявності вини суб'єкта (наприклад, зупинення дії актів органів виконавчої влади).

Третя форма застосовується з метою відновлення належного здійснення державних повноважень, відновлення правопорядку та забезпечення прав громадян.

Четверта форма є застосування в особливому процесуальному порядку уповноваженим на те суб'єктом конституційних заходів відповідальності (санкцій) у вигляді дострокового припинення повноважень до державних органів та їх посадових осіб, які вчинили конституційне правопорушення.

Обов'язок особи підкоритися примусовому впливу держави має ґрунтуватися на певній підставі. Вона має нормативне закріплення, визначений зміст, вичерпний характер, враховує особливості певного випадку та породжує юридичні наслідки.

Негативні ж наслідки, які будуть застосовуватися у відповідності з нормами конституційного права за відсутністю правопорушення, в теорії іменують мірами конституційного примусу, який не відноситься до мір юридичної (конституційно-правової) відповідальності. Отже, примус є ширшим за відповідальність, але відповідальність завжди передбачає примус [3, с. 28].

Розмежування заходів примусу в конституційному праві України необхідно здійснювати за кількома критеріями. Перш за все, на підставі застосування. Застосування до особи заходів конституційно-правової відповідальності є наслідком вчинення конституційно-правового делікту, передбаченого нормами конституційного права України. Інші заходи

примусу застосовуються з певною метою, наприклад, відновлення конституційної законності тощо.

По-друге, за часом застосування. У разі притягнення до конституційно-правової відповідальності йдеться про вже вчинене порушення. Тоді, як конституційним правом України передбачені інші заходи примусу, які застосовуються у разі до або під час вчинення протиправної діяльності (заходи попередження та припинення).

По-третє, через характер несприятливих наслідків. Застосування засобів примусу в конституційному праві України не супроводжується встановленням додаткових обов'язків, позбавленням чи обмеженням прав. Вони передбачають лише виконання невиконаного обов'язку, який існував раніше; відновлення первісного стану; припинення делікту.

По-четверте, за функціональною спрямованістю. Так, основною функцією відповідальності є виховний і профілактичний вплив на правопорушника, трансформуючи його совість шляхом застосування каральних санкцій. Але основною метою є покарання, тоді як інші заходи примусу, передбачені конституційним законом України, цієї мети не переслідують. Заходи примусу, передбачені конституційним правом України, спрямовані на відновлення порушеного первісного стану та припинення конкретного злочину. Щодо попередження, як мети застосування конституційно-правових санкцій, то тут йдеться про попередження подібних правопорушень у майбутньому.

Отже, підсумовуючи, варто вказати, що конституційний примус – це багатогранний та складний правовий інститут. Він складається з різноманітних охоронних норм та інститутів конституційного права, що закріплюють різні заходи впливу, видова різноманітність яких у якійсь частині «повторює» систему заходів державно-правового примусу в інших галузях правового регулювання, але водночас має суттєві особливості.

Розкриваючи правову природу конституційного примусу було з'ясовано, що він є видом державного примусу, який полягає у застосуванні в особливому процесуальному порядку встановлених нормами конституційного права примусових заходів, переважно організаційно-правового характеру, до публічно-владних суб'єктів при порушенні чи загрозі порушення принципів конституційного ладу України та відновлення конституційного правопорядку та законності. У числі заходів (санкцій) конституційного примусу слід виділяти: заходи конституційно-правового попередження; заходи конституційно-правового припинення; конституційно-відновлювальні заходи (заходи конституційно-правового захисту); заходи (санкції) конституційно-правової відповідальності.

І тому, тяжіючи до демократичної та правової держави, Україна має забезпечити належне забезпечення конституційного примусу у відповідності до верховенства права та законності.

Список використаних джерел:

1. Ровинський Ю. О. Поняття та види державного примусу. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 35-41.
2. Адміністративне право: навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. Київ: Правова єдність, 2008. 533 с.
3. Колюх В. В. Конституційно-правова відповідальність та державний примус у конституційному праві України. *Наше право*. 2015. № 3. С. 24-30.

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Г.В. Зубенко.

**БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ
ОБОВ'ЯЗКІВ НЕ ЗАПОДІЮВАТИ ШКОДУ ПРИРОДІ ТА
ВІДШКОДОВУВАТИ ЗАВДАНІ ЇЇ ЗБИТКИ У СИСТЕМІ
БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ЄС**

Казаков Антон Геннадійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Забезпечення національної безпеки України передбачає вжиття цілого комплексу різноспрямованих заходів, які стосуються найрізноманітніших сфер державного та суспільного життя. У системі забезпечення національної безпеки особливе місце займає її екологічна складова, а точніше екологічна безпека, яка є окремим видом національної безпеки України, займаючи у її структурі відповідне місце та, впливаючи на реалізацію базових цінностей ЄС. У засадах конституційного ладу України знаходимо положення про те, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16 Конституції України [1]).

З цієї конституційної норми безпосередньо витікає те, що забезпечення екологічної безпеки покладаються на державу, яка має відповідні обов'язки у цій сфері. Разом із тим, ураховуючи багатогранність екологічної безпеки, потенційні можливості суспільства та окремих осіб щодо впливу на екологію, не лише держава повинна бути дотичною до процесів забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим, вважаємо, що до питань екологічної безпеки можна застосувати за аналогією

конституційне положення, зафіксоване у частині першій статті 17 Основного Закону України [1] про те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Таким чином, будемо виходити з того, що не тільки забезпечення воєнної, інформаційної та економічної безпеки, про які безпосередньо йдеться у частині першій статті 17 Конституції України [1], є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу, але й екологічної безпеки. Такий висновок базується на розумінні національної безпеки України як цілісного комплексу її видів, кожен з яких здійснює свій внесок у стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При чому екологічна безпека у цій системі займає далеко не останнє місце. Так, частина четверта статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» [2] встановлює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.

Крім того, у Стратегії національної безпеки України, що було затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [3] встановлено, що беручи до уваги фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією та Законом України "Про національну безпеку України", пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є відстоювання незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України, суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу, захист прав, свобод і законних інтересів громадян України, європейська та євроатлантична інтеграція. При чому серед напрямів реалізації указаних пріоритетів у Стратегії особливо виділяється забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту.

У частині першій статті 17 Конституції України [1] вказано на певні види національної безпеки, серед яких екологічну безпеку не названо, але вона, будучи пріоритетним видом її забезпечення, відіграє суттєву роль у формуванні цілісного середовища безпечного існування людини, суспільства та держави, а також навіть і світової спільноти. На це також звертається увага і в пункті 56 Стратегії, де закріплено, що екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, – один із

найвищих пріоритетів. У зв'язку з цим, ставиться питання про створення умов для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури, посилення охорони навколишнього природного середовища, упровадження новітньої системи поводження з відходами і скорочення промислових викидів, забезпечення ефективного використання природних ресурсів, захист лісів і водойм, розвиток заповідного фонду, запобігання виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та їх усунення.

Все вищенаведене з очевидністю вказує на те, що забезпечення екологічної безпеки є не лише обов'язком держави, як це вказано у статті 16 Конституції України, а також і являє собою найважливішу функцію держави, про що йдеться у частині першій статті 17 Основного Закону України. Крім того, в останньому приписі зазначено про органічне розуміння забезпечення відповідних видів національної безпеки України як найважливіших функцій держави, так і справи всього Українського народу. У зв'язку з цим є підстави розглядати забезпечення екологічної безпеки як з боку держави, так і з боку суспільства та окремих його представників.

Наша позиція знаходить своє підкріплення і на рівні існування конституційного механізму дотичності всього народу та кожної людини до питань забезпечення екологічної безпеки через реалізацію відповідних конституційних обов'язків. Їх закріплено у статті 66 Конституції України, відповідно до якої, кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Стосовно внеску у систему заходів забезпечення екологічної безпеки, то прослідковується два конституційні обов'язки, а саме обов'язок не заподіювати шкоду природі та обов'язок відшкодовувати завдані збитки природі. До того ж формулювання «кожен...» указує на те, що ці конституційні обов'язки стосуються як громадян, так й іноземців та осіб без громадянства.

Слід звернути увагу на положення поточного законодавства у цій сфері, що покликані розвивати вказані вище конституційні обов'язки. Так, відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4], громадяни України зобов'язані берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища; здійснювати діяльність із дотриманням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів; вносити штрафи за екологічні правопорушення; компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище. Крім того, громадяни України

зобов'язані виконувати й інші обов'язки у галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до законів України.

Слід звернути увагу на те, що положення поточного законодавства, яке спрямовано на деталізацію вказаного вище конституційного положення, розкриває відповідні обов'язки у галузі охорони навколишнього природного середовища ширше ніж це закріплено у Конституції України і такий підхід є виправданим. У той же час, Закон дещо звужує сферу правового регулювання, оскільки поширює реалізацію вказаних обов'язків лише на громадян, не вказуючи на іноземців та осіб без громадянства.

Крім того, названий Закон також деталізує питання стосовно відшкодування завданих збитків природі як окремого конституційного обов'язку, про який вказано в останній частині речення статті 66 Конституції України. Так, відповідно до частини першої статті 69 цього Закону, шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі.

Отже, Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”, який визначає правові, економічні та соціальні засади організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь, деталізує конституційні обов'язки щодо не заподіяння шкоди природі та відшкодування завданих їй збитків.

Безперечно, слід ураховувати і те, що у разі виникнення екстраординарних ситуацій, які пов'язані із загрозами екологічній ситуації обмежитися реалізацією наведених вище конституційних обов'язків, передбачених статтею 66 Конституції України не можна. Так, зокрема, при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних утрат, створюють загрозу життю та здоров'ю громадян може запроваджуватися надзвичайний стан як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні або в окремих її місцевостях та, який передбачає надання відповідним органам державної влади, місцевого самоврядування, військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози і забезпечення безпеки та здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [5], усі громадяни на території, де введено надзвичайний стан, зобов'язані сприяти органам виконавчої влади, Раді

міністрів Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування та відповідному військовому командуванню у здійсненні заходів правового режиму надзвичайного стану. Проте у режимі повсякденної життєдіяльності дотичність фізичних осіб до питань екологічної безпеки повинна реалізовуватися на рівні виконання конституційних обов'язків щодо не заподіяння шкоди природі та відшкодування завданих збитків.

Таким чином, на підставі викладеного вважаємо вказати на такі аспекти. По-перше, екологічна безпека як один з видів національної безпеки України повинна розглядатися як найважливіша функція держави, її обов'язок та справа всього народу, суспільства. По-друге, наведений погляд на екологічну безпеку буде сприяти більш чіткому розумінню та більш відповідальному ставленню до реалізації конституційних обов'язків щодо не заподіяння шкоди природі та відшкодування завданих їй збитків. По-третє, в умовах правового режиму надзвичайного стану в аспекті забезпечення екологічної безпеки реалізація конституційного обов'язку щодо не заподіяння шкоди природі та відшкодування завданих збитків повинна доповнюватися обов'язком усіх осіб сприяти органам державної влади, місцевого самоврядування та військовому командуванню у здійсненні заходів такого режиму.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000, № 23. Ст. 176.

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Є.І. Григоренко.

ПРАВА ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ЄС

Мельник Юлія Юріївна,
курсантка факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Європейський Союз здійснює заходи з підтримання та гарантування прав людини у своїх зовнішніх відносинах відповідно до своїх основних принципів свободи, демократії та поваги до прав людини, а також верховенства права. Він прагне враховувати питання щодо забезпечення прав людини у всіх своїх політичних стратегіях та програмах, і використовує різні інструменти політики прав людини для здійснення конкретних заходів, включаючи фінансування конкретних проектів.

Правовою основою діяльності Європейського Союзу у сфері підтримання та гарантування прав людини є:

- Стаття 2 Договору про ЄС: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [1];

- Стаття 3 Договору про ЄС: У своїх відносинах зі світом Союз сприяє «викоріненню бідності та захисту прав людини, зокрема прав дитини, а також суворому дотриманню та розвитку міжнародного права, зокрема дотриманню принципів Статуту ООН» [1];

- Стаття 6 Договору про ЄС: «Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року, що має однакову з Договорами юридичну силу». Крім того, «Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Основоположні права, що гарантуються цією конвенцією і, які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу» [1];

- Стаття 21 Договору про ЄС: «У своїх діях на міжнародній арені Союз керується принципами, які надихнули на його створення, розвиток та розширення та, які він має намір поширювати у світі, а саме: демократія, верховенство права, універсальність та неподільність прав людини та основоположних свобод, повага до людської гідності, принципи рівності та солідарності, а також дотримання принципів Статуту ООН та міжнародного права». Для цього «Союз прагне розвивати відносини та встановлювати партнерство з третіми країнами та міжнародними, регіональними або світовими організаціями», «сприяє пошукові

багатосторонніх рішень спільних проблем, зокрема в рамках Організації Об'єднаних Націй» [1];

- Стаття 205 Договору про функціонування ЄС: «Діяльність Союзу на міжнародній арені керується принципами, переслідує цілі та провадиться відповідно до загальних положень, встановлених у Розділі V Глави I Договору про Європейський Союз», яка визначає, що міжнародні дії ЄС повинні керуватися принципами, викладеними в статті 21 Договору про ЄС [1].

У 2012 році Рада ЄС схвалила Стратегічну рамкову програму з прав людини та демократії, що супроводжується Планом дій щодо її реалізації [2]. Це перший випадок, коли Європейський Союз має подібну уніфіковану програму для цієї життєво важливої сфери політики з таким широким планом дій для її реалізації.

Стратегічна рамкова програма встановлює принципи, цілі та пріоритети, спрямовані на підвищення ефективності та узгодженості політики ЄС у цілому протягом наступних десяти років. Вони забезпечують узгоджену основу для колективних зусиль із залученням країн-членів ЄС, а також інституцій ЄС. Крім того, Програма встановлює зобов'язання до справжнього партнерства з громадянським суспільством і розроблена так, щоб бути доступною для всіх громадян.

Основними меседжами Стратегічної рамкової програми з прав людини та демократії 2012 року є: права людини в політиці ЄС; сприяння універсальності прав людини; переслідування узгоджених цілей; права людини у зовнішній політиці ЄС; реалізація пріоритетів ЄС щодо прав людини; співпраця з партнерами тощо.

План дій щодо реалізації Стратегічної рамкової програми об'єднує 97 ініціатив у 36 розділах, розроблених на основі консультацій Європейської служби зовнішніх дій за участю Європейської комісії та країн-членів ЄС, які разом відповідають за їх впровадження. Одним із зобов'язань Плану дій є те, що Євросоюз має представити свою ефективність у досягненні поставлених цілей у своєму щорічному звіті про права людини та демократію у світі. Це має забезпечити можливість усім зацікавленим сторонам у політиці ЄС, включаючи громадянське суспільство, оцінити вплив дій ЄС і зробити внесок у визначення майбутніх пріоритетів [2].

За ініціативою Європейської комісії та Віце-президента/Високого представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки у листопаді 2020 року Рада ухвалила наступний План дій ЄС щодо прав людини та демократії [3]. У цьому документі визначені цілі та пріоритети ЄС на період 2020-2024 років, структуровані навколо п'яти основних сфер діяльності: захист і розширення можливостей осіб; розбудова стійких, інклюзивних і демократичних суспільств; сприяння глобальній системі прав людини та демократії; новітні технології для використання

можливостей і вирішення проблем; взаємодопомога.

Цей План дій підтверджує непохитну готовність Європейського Союзу продовжувати сприяти просуванню універсальних цінностей для кожної людини.

У висновках щодо виконання Плану дій ЄС відзначається, що, незважаючи на те, що були стрибки вперед, був також відкат проти універсальності та неподільності прав людини. Пандемія COVID-19 та її соціально-економічні наслідки негативно позначилися на всіх сферах прав людини, демократії та верховенства права, заглиблюючи наявну нерівність і посилюючи тиск на осіб у вразливих ситуаціях.

Всі права людини повинні бути захищені, і ніхто не може бути відсторонений від цих прав. Щоб досягти цієї мети, Європейський Союз та його країни-члени повинні використовувати всі доступні інструменти у всіх аспектах зовнішньої діяльності для посилення свого глобального лідерства у сфері прав людини та демократії, а також для виконання Плану дій ЄС [3].

Невід'ємною частиною політики ЄС у сфері прав людини є низка Керівних принципів щодо питань, які мають важливе значення для Євросоюзу. Ці принципи були схвалені на рівні міністрів і є важливим політичним засобом, який вказує на їхню пріоритетність для Євросоюзу та його країн-членів. Вони служать практичними інструментами політики ЄС у сфері прав людини та надають підтримку місіям ЄС у здійсненні своєї політики.

Керівні принципи щодо прав людини містять конкретні інструкції для представництв ЄС у всьому світі з питань, які вважаються ключовими. Ці принципи включають засудження смертної кари, діалогу про права людини, зокрема прав дитини, недопущення катувань та інших видів жорстокого поводження, захисту дітей у збройних конфліктах, захисту правозахисників, дотримання міжнародного гуманітарного права, протидії насильству щодо жінок і дівчат, сприяння свободі релігії та переконань, захисту прав ЛГБТІ, сприяння свободі вираження поглядів, недискримінації, забезпечення доступу до безпечної питної води та санітарії тощо.

Стратегії ЄС щодо прав людини та демократії в країнах ґрунтуються на підході, орієнтованому на інтеграцію керівних принципів та пріоритетів ЄС щодо прав людини. Ці стратегії адаптовані до конкретних умов кожної країни та мають трирічний термін дії, встановлюючи відповідні цілі.

Європейський Союз систематично враховує питання прав людини у своїх політичних діалогах з третіми країнами або регіональними організаціями. Крім того, він організовує регулярні діалоги та консультації, присвячені правам людини, з близько 60 країнами.

Двосторонні угоди про асоціацію та співпрацю між ЄС та третіми країнами або регіональними організаціями включають умови, що

стосуються прав людини, і визначають повагу до них як необхідного складового елементу. Ці умови виступають як основа для взаємодії та діалогу, а також служать фундаментом для застосування відповідних заходів, наприклад, зменшення або призупинення співпраці у випадку серйозних порушень прав людини та демократичних принципів. Стимули для ратифікації та імплементації міжнародних угод з прав людини передбачені схемами преференційної торгівлі ЄС для країн, що розвиваються.

Для країн, що мають намір приєднатися до ЄС, встановлено жорсткий механізм, який передбачає виконання умов для розвитку стійких інститутів, забезпечуючи демократію, верховенство права, права людини, захист меншин тощо. Європейська політика сусідства також базується на спільних цінностях, таких як демократія, верховенство права і поваги до прав людини. Крім того, Європейський Союз надає підтримку країнам-партнерам у проведенні реформ та застосовує підхід «більше за більше» (більше інтеграції та грошей для винагороди за прогрес).

Численні місії, що були організовані Європейським Союзом за спостереженням за виборами, мають на меті підвищення захисту прав людини, запобігання інцидентам залякуванням та насильства під час виборчих процесів, а також зміцнення демократичних інститутів.

Євросоюз сприяє дотриманню прав людини шляхом участі в таких багатосторонніх форумах, як Третій комітет Генеральної Асамблеї ООН, Рада ООН з прав людини, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) і Рада Європи. Крім того, ЄС активно сприяє здійсненню міжнародному правосуддю, наприклад, через Міжнародний кримінальний суд [4].

З бюджетом у 1,511 млрд. євро, виділеним на період 2021-2027 років, тематична програма з прав людини та демократії в рамках «Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа» [5] в основному спрямована на підтримку та захист учасників громадянського суспільства, які активно просувають права людини та демократію. Особливістю цього інструменту є те, що для його впровадження не потрібна згода уряду країни-партнера. Крім того, ЄС зобов'язався поступово інтегрувати підхід, що ґрунтується на правах людини, у всі свої програми розвитку, використовуючи інструментарій, розроблений Комісією у 2014 році та оновленого у 2021 році.

У грудні 2020 року Рада ЄС прийняла регламент щодо обмежувальних заходів проти серйозних порушень прав людини та зловживань [6]. Цей документ надає Євросоюзу можливість звертати увагу на окремих осіб, організації та органи, включно з державними та недержавними суб'єктами, які винні у серйозних порушеннях прав людини та зловживаннях, що сталися в будь-якому куточку світу, або пов'язаними з ними. Станом на жовтень 2023 року Рада ЄС запровадила обмежувальні

заходи (заморожування активів і, у відповідних випадках, заборону на подорожі) до 67 фізичних та 20 юридичних осіб.

Для забезпечення більшої консолідації у впровадженні зусиль з поширення інформації про права людини, Рада ЄС регулярно схвалює та публікує щорічні Звіти про права людини та демократію у світі. Ці звіти відображають заходи, які були здійснені Європейським Союзом протягом останнього року для захисту прав людей у всьому світі, а також визначають основні напрями зусиль у майбутньому. Особлива увага приділяється питанням демократичного управління, свободі слова і медіа, релігійній свободі, недопущенню катувань і смертної кари, рівності та заходам протидії дискримінації [4].

Узагальнюючи вищезазначене, можна відзначити, що повага та захист прав людини становлять одну з ключових орієнтирів діяльності Європейського Союзу у відповідності до його цілей та принципів, закріплених в установчих документах. Основою функціонування ЄС є певні людські цінності, які визначають кінцеву мету існування цієї спільноти. Серед таких цінностей для ЄС можна виділити повагу до людської гідності, прав і свобод людини, принцип рівності, демократії та верховенства права. Ці цінності глибоко взаємопов'язані та пронизують всі аспекти правової політики ЄС, як у внутрішній, так і в зовнішній сферах його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу : міжнародний документ від 07.02.1992 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06 (дата звернення : 17.03.2023).

2. EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy : EU Council document dated 25 June 2012 // Reliefweb. URL: https://reliefweb.int/report/world/eu-strategic-framework-and-action-plan-human-rights-and-democracy?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwqddvBhCPARIsANrmZhOcMDgaQZhhfVx2LeclQwX6vua94_RUWeIx_WY3id38T4mvrRi9jgUaAsGqEALw_wcB (дата звернення : 17.03.2023).

3. Council approves conclusions on the EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024 : EU Council document dated 19 November 2020 / European Council. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/11/19/council-approves-conclusions-on-the-eu-action-plan-on-human-rights-and-democracy-2020-2024/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council%20approves%20conclusions%20on%20the%20EU%20Action%20Plan%20on%20Human%20Rights%20and%20Democracy%202020-2024 (дата звернення : 17.03.2023).

4. Fact Sheets on the European Union / European Parliament.

URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/165/human-rights>
(дата звернення : 17.03.2023).

5. Establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe : Regulation (EU) 2021/947 of the European Parliament and of the Council of 9 June 2021 / EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0947> (дата звернення : 17.03.2024).

6. Concerning restrictive measures against serious human rights violations and abuses : Council Regulation EU 2020/1998 of 7 December 2020 / EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/1998> (дата звернення : 17.03.2024).

Науковий керівник: професор кафедри конституційного та міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент А. В. Войціховський.

ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ЄС

Самойлов Євген Юрійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Під принципами права Європейського союзу розуміють основні засади правової системи ЄС, якими визначено зміст правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності як Союзу загалом, так і його держав-членів.

Принцип дотримання та захисту прав людини посідає основне місце серед принципів права ЄС.

Тобто, головними цінностями Європейського союзу є права людини, демократія та верховенство закону. ЄС розглядає права людини як зальні та неподільні, а тому політика ЄС у сфері прав людини зосереджена на захисті громадянських, політичних, економічних соціальних та культурних прав людини.

Концепція основних прав людини на початкових етапах діяльності Європейських співтовариств була цілком невластива для їх правопорядку, який ґрунтувався переважно на економічних засадах. Певною мірою це було пов'язано з розподілом напрямів діяльності між Європейськими співтовариствами й іншою регіональною організацією – Радою Європи, прерогативою якої була саме сфера захисту прав людини. Проте, поступово Суд ЄС у своїх прецедентних рішеннях обґрунтував

необхідність дотримання фундаментальних прав людини в процесі застосування права ЄС. При цьому, Суд ЄС посилався як на Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (прийняту в рамках Ради Європи), так і на конституційні традиції держав-членів ЄС у сфері прав людини.

Хартія основних прав (Charter of Fundamental Rights), яка була офіційно проголошена на саміті в Ніцці 7 грудня 2000 р., є основним документом, що визначає права і свободи людини й громадянина в Європейському Союзі, оскільки створена на основі таких важливих джерел, як Європейська Конвенція по правах людини, загальні конституційні традиції та інструменти міжнародного права, а також підтвердила та підкреслила значимість і важливість дотримання основних свобод для громадян ЄС.

Хартія містить у собі громадянські, політичні, економічні та соціальні права, розділені на глави: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян, правосуддя тощо.

У хартії закріплено права, які випливають із загальних державно-правових правил, міжнародних обов'язків держав-учасниць, договору ЄС, установчих договорів об'єднань, конвенції по захисту прав людини й основних свобод, із прийнятих Європейським Союзом і Європейською Радою соціальних хартій, а також із судової практики Суду Європейського Союзу і Європейського Суду по правах людини.

Преамбула хартії встановлює, що Європейський Союз усвідомлює свою духовну й моральну спадщину, що ґрунтується на людському достоїнстві, свободи, рівноправності, єдиних основних цінностях солідарності.

Як зазначалось, основні права, що містяться в Хартії, несуть у собі принцип неподільності, що міститься в традиційному трактуванні прав людини, де сполучене покоління прав людини й політичних прав з поколінням економічних, соціальних і культурних прав, а також колективних прав.

Значення хартії виражається в зосередженні прав і їхньої значимості в конституціях держав Європи й міжнародних договорів. Оскільки хартія містить загальновизнані права людини, які встановлені в різних міжнародних договорах по правах людини, ці права застосовні вже прямо у внутрішньодержавних правах. Хартія встановлює основні права, які є в громадян Європейського Союзу, у кожного з них (у тому числі в людей, що легально проживають на території Європейського Союзу) і в юридичних осіб, місце розташування яких зареєстровано на території держав-учасниць.

Крім закріплення фундаментальних прав і свобод особлива увага в Європейському Союзі приділяється правам біженців і емігрантів, а також боротьбі з расизмом, ксенофобією й іншими видами дискримінації

відносно меншостей.

У ЄС законодавчим шляхом установлені права п'яти мільйонів робочих-емігрантів, включаючи право родин на возз'єднання. Певні кроки були зроблені для створення Загальноєвропейської системи біженців (Common European Asylum System) з погодженими процедурами присвоєння й позбавлення статусу біженця. Крім того, для надання допомоги при розміщенні, інтеграції й добровільній репатріації біженців був створений Європейський фонд біженців (European refugee fund).

Відповідно до Програми дій Співтовариства по боротьбі з дискримінацією (Community Action Programme to Combat Discrimination) ЄС фінансує діяльність по боротьбі з расизмом і ксенофобією в межах Союзу, включаючи міжнаціональні обміни й створення мережі неурядових організацій, що спеціалізуються на захисті прав людини.

Хартія основних прав встановлює рівність перед законом усіх людей (ст. 20), а також забороняє дискримінацію по будь-якій підставі (ст. 21) і жадає від ЄС захисту культурної, релігійної й лінгвістичної розмаїтості.

Умовами, заходами, які спрямовані на забезпечення практичного здійснення прав і свобод, а також їх охорону і захист, є гарантії прав і свобод людини. У системі гарантій прав і свобод людини і громадянина слід виділити гарантії інституційні, процесуальні і матеріальні.

Інституційні гарантії створюються, насамперед, діяльністю національних судів держав- членів ЄС та Суду Європейського Союзу, а також Європейського суду з прав людини. Право подавати позови з приводу порушених прав має будь-яка фізична або юридична особа.

Основними типами позовів такого роду є позови про оскарження правових актів інститутів, позови про оскарження неправомірного бездіяльності, позови про компенсацію збитків, позови про оскарження штрафів та ін. Можливо також пряме оскарження за індивідуальними приписами, прямо або безпосередньо їх стосуються індивіда. Існує і механізм непрямого оскарження, який дозволяє оскаржити будь-які приписи органів Європейського Союзу, в т.ч. нормативні, навіть після закінчення терміну давності. Непряме оскарження має місце в зв'язку з розглядом іншої справи, в процесі якого перед судом ЄС стає питання про непридатними якого-небудь нормативного акту і суд ЄС може визнати даний акт «неконституційним». Позасудова захист здійснюється через звернення до Омбудсмена Європейського Союзу або до омбудсмена держав, що визнано в якості одного з основоположних прав громадян Союзу. а також фізичних та юридичних осіб, які перебувають на території ЄС.

Захист прав громадян за межами території Європейського Союзу здійснюється дипломатичними та консульськими установами держав- членів ЄС.

Процесуальні гарантії визначені нормативними актами ЄС, якими

встановлено право звернутися до суду за захистом прав і свобод, право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, право на отримання юридичної допомоги. Для підозрюваних, обвинувачених та підсудних у справах про вчинення кримінальних злочинів передбачені наступні процесуальні принципи-норми: презумпція невинності, право на захист, принцип законності та пропорційності злочинів і покарань, неприпустимість повторного притягнення до відповідальності за вже розглянутому справі, заборона позбавлення волі за борги, право на апеляцію.

Матеріальні гарантії створюються компенсацією збитку та інших збитків, заподіяних іншими особами. При цьому майнова відповідальність фізичних і юридичних осіб приватного права регулюється законодавством держав-членів Євросоюзу і в установчих договорах закріплені відповідні підстави майнової відповідальності за порушення суб'єктивних прав, гарантованих Союзом; рішеннями Суду ЄС, що мають значення прецеденту, передбачена майнова відповідальність держав-членів за порушення суб'єктивних прав, встановлених нормами ЄС, якщо особа постраждало в результаті дій органів і посадових осіб держави, якщо властями країни не забезпечено дотримання приписів Союзу або якщо парламент відповідної країни не інкорпорував директиви ЄС у національне законодавство. Майнова відповідальність самого Європейського Союзу також передбачена установчими договорами.

Науковий керівник: завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. О.О. Житний.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Топчій Марія Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Культура – це душа демократії, яку не можна, ніби птаха, ув'язнити в клітці. Кожен митець або діяч культури створює спадщину завтрашнього дня, часто об'єднуючи минуле, теперішнє та майбутнє в об'єктах своєї діяльності й реалізуючи своє право на свободу творчості. Звідси, таке право вважається одним із основоположних, що надається людині. Водночас існує проблема, що «культурні права» є найменш розвиненими з усієї системи, як на національному, так й на міжнародному рівнях. А в

поєднанні з тим, що останнім часом їх реалізація стикається із великим спектром сучасних викликів в Європі, це стає значною передумовою задля того, щоб європейська спільнота об'єдналась для розробки більш злагодженої системи захисту цього виду прав. Цей досвід, беззаперечно, стане гарним прикладом для України, адже значення мистецтва у політичному житті нашої країни є доволі недооціненим, хоча під час повномасштабного вторгнення ми можемо спостерігати за його суттєвим впливом на суспільство та державу загалом.

За даними міжнародної неурядової організації Freemuse кількість посягань на право творчості в Європейському Союзі в 2021 році становило 32% від загальної кількості в усьому світі [6, с.24]. Особливе занепокоєння, з яким наразі мають справу всі країни-члени ЄС, полягає саме в обмеженні права на творчість й чи всі обмеження, що накладені сучасними державами, можна вважати правомірними. Проблематика цього питання є надзвичайно складною, адже порушення прав цієї категорії часто спричиняє ланцюгову реакцію, що веде до систематичного недотримання інших фундаментальних прав людини. Як наслідок, у Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ) зростає кількість справ, присвячених конкретно цій тематиці.

Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, а також судові прецеденти Європейського суду з прав людини є базовими міжнародними джерелами з цього питання. [6, с.13] Аналізуючи їх, ми можемо дійти висновку, що право на свободу творчості, як самостійне правове поняття рідко досліджується. З огляду на це, його правова природа є змішаною, тому воно розглядається в більш ширшому розумінні щодо загальної свободи вираження поглядів. На підтвердження цього, варто зазначити фрагмент із ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де закріплено, що «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів ...» [1]. Неможливо оминати й п. 2 ст. 10, який вказує на правомірність застосування обмежень цього права, а саме, що це є «необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [1]. Задля правильного застосування цієї статті, Європейський суд з прав людини надав чітке роз'яснення, що «ця свобода пов'язана з винятками, які повинні тлумачитися як обмеження, але і

потреба в будь-яких обмеженнях повинна бути встановлена з високим ступенем переконання» [3, с.191].

Спираючись на діяльність ЄСПЛ, можна також зазначити, що він активно сприяє створенню розгалуженої прецедентної бази в сфері культурних прав. Хоча це не виключає існування багатьох негативних тенденцій. Однією з них є вартість правового захисту, яка включає фінансові, часові, а також й емоційні ресурси. Наприклад, в справі «ТОВ «Театральні постановки Юніфаун» та інші проти Мальти», яка стосується заборони неординарної п'єси на Мальті через обмеження державою, отримала рішення в ЄСПЛ на користь власників театру [6, с.11]. Водночас, вони були змушені припинити свою діяльність, через фінансові труднощі, що виникли у зв'язку із судовим розглядом [6, с.11].

Щодо механізму захисту права на свободу творчості в Європейському суді з прав людини, то він є стандартним. Перш ніж звернутися до ЄСПЛ, особа повинна пройти через всі національні судові інстанції. Важливо також переконатись, що перед самою подачею заяви до Суду, вона відповідає базовим критеріям: подаватись проти держави-члена Ради Європи, протягом шести місяців після остаточного рішення національного суду, а також, слід звернути увагу на те, що заявнику повинно було завдано «значної шкоди» через порушення його прав [6, с.10]. Строки розгляду справ залежать від конкретних обставин, але в середньому цей процес триває понад двох років.

Як вже зазначалось, велике значення мають спори, які пов'язані з обмеженнями. Такий тип справ найчастіше доходить до ЄСПЛ. Тому, коли мова йде саме про таку заяву, що вимагає доказування законності обмеження державою свободи творчості, то вона повинна розглядатись Судом на підставі трьох категорій: «законності», «необхідності такого обмеження для існування демократичного суспільства», «легітимності мети» [3, с.196].

Суд також приймає до уваги таке поняття, як «суспільна мораль», яке допомагає визнати обсяг обмежень цього права з боку держав. Наприклад, в справі «Хандисайд проти Великобританії», яка стосується використання інформації про статеве виховання в дитячому підручнику, Суд зробив висновок про те, що в міжнародній практиці, зокрема в межах ЄС, немає узгодженого визначення концепції «суспільної моралі», тому національні суди є більш обізнаними, ніж міжнародні, щоб висловлювати думку про точний зміст такого поняття [3, с.193]. А тому в цій справі держава жодним чином не порушила норму ст. 10 Конвенції.

Предмет заяв завжди є різноманітним: від критики політичних діячів до висвітлювання реальних подій. На наш погляд, окремо слід виділити таку складну тематику, як існування цензури. Наприклад, Freemuse останніми роками постійно наголошує про те, що збільшуються випадки, коли прямої заборони в законодавствах країн немає, але існує явище, що

отримало назву «самоцензура», яке виникає через певні побоювання в різних сферах життя особи [6, с.25]. Зазначимо, що існування тотальної цензури в суспільстві призводить до порушення одного з важливих європейських принципів — демократизму. Тому, в Україні, на рівні Конституції, «цензура як перешкодження свободі думки і слова, вільному вираженню думок та переконань, заборонена» [2].

Кожна справа, яку розглядає ЄСПЛ щодо обмежень прав на свободу творчості, містить різні аргументи, які підтверджують позицію щодо ухвалення рішення як на підтримку заявників, так і самої держави. Наприклад, в справі «Очаковський-Лоуренс і Жулі проти Франції» щодо видання роману, в якому відкрито здійснено наклеп на політичну партію «Національний фронт» із застосуванням реальних імен її діячів, Суд прийняв рішення на користь держави й підтримав обґрунтованість вироку національних судів стосовно обмеження посиляючись на п. 2 ст. 10 [3, с.196]. Тому що в цьому випадку право свободи на творчість та вираження думок порушує інші основоположні права осіб, зокрема посягаючись на честь та гідність представників партії.

У схожій справі, що була порушена національними судами Португалії через дифамацію стосовно мера містечка Мортагуа, було отримано інше рішення в ЄСПЛ. Справа «Алвіш да Сілва проти Португалії» була пов'язана із сатиричним витвором мистецтва під час національного карнавалу. Враховуючи всі обставини Суд постановив, що «сатира є формою мистецького самовираження і суспільної критики, яка, в силу перебільшення та спотворення реальності, природно, має на меті спровокувати і обурити». [4, с.75] Тому, будь-яке втручання в право митця або будь-якої іншої особи самовиражатися в такий спосіб має розглядатись з особливою увагою, а конкретно в цій справі «мер як політик, повинен був виявити більшу терпимість до критики, особливо в формі сатири». [4, с.77]

Також, на наш погляд, слід зазначити, що зазвичай порушення та обмеження прав на свободу творчості впливає на реалізацію прав, які виникають з приводу об'єктів інтелектуальної власності. Так, у справі «Алінак проти Туреччини», заявник створив роман «Спека в Широ». [4, с.37] Цей роман включав історію, засновану на реальних подіях щодо тортур селян. Однак, національний суд визнав цей твір як такий, що спричиняє ненависть і ворожнечу, і, у зв'язку з цим, було винесено рішення вилучити всі існуючі примірники з обігу. [4, с.37] В ЄСПЛ не погодились з цим рішенням, адже «книга, яка була видана є вигаданим романом, на написання якого автора надихнули реальні події» [4, с.40]. Суд також визнав, що деякі частини твору є дійсно жорсткими, але водночас відзначив: «Його форма — роман, який приваблює відносно обмежене коло громадськості у порівнянні, наприклад, із тим ж засобами масової інформації» [4, с.40]. Тому, через спрямування твору на обмежене коло осіб, в цій справі має місце порушення ст. 10 Європейської конвенції,

саме з боку держави, що також спричинило обмеження у реалізації прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Отже, спираючись на практику Європейського суду з прав людини стосовно визначення правомірних меж обмежень та неправомірного посягання на право, що стосується свободи творчості, важливо враховувати такі фактори, як форма вираження твору та масовість доступу до нього, чи має місце приниження честі та гідності реальних осіб, чи зміст такого об'єкту стосується реальних фактів або вимислу, а також, чи може такий твір нанести значної суспільної шкоди [3, с.198].

Неможливо не відзначити важливість нашого дослідження для розвитку сучасної України. Рішення ЄСПЛ у сфері цивільного судочинства є джерелом права згідно з ч. 4 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України [5]. Війна сильно впливає на всі сфери життя суспільства, й культурна не є винятком. Наразі, митці намагаються висвітлити всі події, не тільки в межах нашої держави, але й закордоном. Тому, держава повинна забезпечувати максимальний режим сприяння для їх діяльності, враховуючи й міжнародний досвід. Проте, без обмежень, все одно, не обійтись, в першу чергу, задля гарантування безпеки та певної стабільності в нашій державі.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що право на творчість є одним із важливих основоположних прав, що надано людині. Як в державах-членах Європейського Союзу, так і в Україні, це право захищається, зокрема враховуючи практику Європейського суду з прав людини, що сприяє встановленню більшої гарантії щодо забезпечення його реалізації та охорони. Але така свобода небезмежна, оскільки забезпечуючи права однієї особи, не можна забувати про інтереси інших осіб або цілого суспільства загалом. Тому, свобода існує поряд з обмеженнями, адже в усьому потрібен баланс, який можна досягнути лише шляхом запровадження в державах конкретно визначених меж, зокрема тих, які визначені в ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Не можна й не погодитись з тим, що попри всі спроби знищити нашу культурну спадщину, саме завдяки цьому праву, митці роблять все, щоб з кожним днем українська культура ставала більш значущою в усьому світі.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.03.2024).
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>(дата звернення: 25.03.2024).
3. Опольська Н. Обмеження права на свободу творчості в прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. *Економіка,*

фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1. С. 187–200.

4. Опришко Д . І. Право на свободу мистецького вираження : огляд практики Європейського суду з прав людини. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2021. 108 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

6. Whyatt S. Free to create:Artistic freedom in Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 50 p. URL: <https://rm.coe.int/free-to-create-council-of-europe-report-on-the-freedom-of-artistic-exp/1680aa2dc0> (дата звернення: 25.03.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. О.М. Волощенко.

СЕКЦІЯ 2
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ
СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА В ЄС ТА УКРАЇНІ

**ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СЕКРЕТАРІАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Барвіцька Дар'я Вікторівна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Тому законодавче регулювання функціонування Секретаріату Конституційного Суду України є потрібною юридичною базою для реалізації його основного призначення – забезпечення діяльності Конституційного Суду України (далі – Суд), який захищає права і свободи людини – базову цінність Європейського Союзу.

За часів незалежності України перший Закон України «Про Конституційний Суд України» ухвалено 3 червня 1992 року (далі – Закон 1992 року).

Статтею 28 Закону 1992 року було визначено такі функції Секретаріату Суду як організаційна, інформаційно-довідкова та інші з обслуговування Суду. Очолювати Секретаріат Суду мав Секретар Суду.

За Законом 1992 року Положення про Секретаріат Суду, його структуру і штат в межах виділеного бюджету затверджував Голова Суду. Голова Суду призначав керівника Секретаріату Суду, який виконував такі функції: здійснення безпосереднього керівництва роботою Секретаріату Суду, розробка і подання на затвердження Голови Суду положень про відділи та служби підрозділів Секретаріату Суду, контроль їх виконання; здійснення організаційного забезпечення підготовки засідань Суду тощо [1].

Чинне на той час законодавство визначало, що внутрішні питання діяльності Суду, його Секретаріату, а також вимоги до персоналу Суду та правила внутрішнього розпорядку визначають Регламентом Суду, який затверджує Суд і публікує. Аналогічний припис містив Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (далі – Закон 1996 року), а також містить і чинний нині Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII

(далі – Закон 2017 року).

Втім, ймовірно, з політичних або інших причин, практичного застосування ці приписи не набули. 01 липня 1992 року Верховна Рада України 259 голосами обрала Юзькова Л. П. першим Головою Суду, але повний склад Суду, а відповідно і його Секретаріату на той час сформовано не було.

Після ухвалення Конституції України 1996 року було прийнято Закон

1996 року, що фактично і став юридичною базою для початку реальної діяльності Суду. Одними з перших рішень Суду стали рішення з організаційних питань.

Так, Рішенням Суду від 22 жовтня 1996 року № 1-з/1996 призначено першого керівника Секретаріату Суду – Дубровського В. Є. Рішенням Суду від 12 листопада 1996 року № 2-з/1996 затверджено структуру та перший штатний розпис Суду.

Згідно з цього штатного розпису керівник Секретаріату Суду мав помічника та референта, двох заступників, що відповідали за конкретні напрями діяльності Секретаріату Суду. Загалом штат працівників Секретаріату Суду налічував 201 особу.

Прикметно, що згідно з першою редакцією Закону 1996 року за організацію роботи Секретаріату Суду відповідав Голова Суду (на той час –Тимченко І. А.).

До забезпечення організаційної та інформаційно-довідкової діяльності Суду Законом 1996 року було додано науково-експертне забезпечення діяльності Суду, що, на нашу думку, було визнанням важливості і цього напрямку діяльності Секретаріату Суду [2].

Пізніше внаслідок внесення змін до Закону 1996 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України „Про інформацію“ та Закону України „Про доступ до публічної інформації“» від 27 березня 2014 року № 1170-VII за Секретаріатом Суду було закріплено забезпечення ще одного важливого напрямку діяльності – оприлюднення та надання інформації за запитами, адресованими Суду [3].

Відповідно до Закону 1996 року Положення про Секретаріат Суду, його структуру і штат затверджував Суд, а не Голова Суду як було визначено Законом 1992 року. Керівника Секретаріату Суду також призначав Суд за поданням Голови Суду, а не Голова Суду як було визначено Законом 1992 року. Керівником Секретаріату міг бути громадянин України, який мав право на зайняття посади професійного судді [2].

Отже, порівняно із Законом 1992 року висновується тенденція до переходу від одноособового вирішення Головою Суду таких питань як затвердження структури та штатного розпису Секретаріату Суду,

призначення керівника Секретаріату Суду до колегіального вирішення цих питань Судом, хоча і з відповідальністю Голови Суду за організацію діяльності Секретаріату Суду. На нашу думку, такий підхід надавав більшій легітимності та виваженості таким призначенням.

Для організації діяльності Секретаріату Суду відповідно до Регламенту Суду, затвердженого Рішенням Суду від 5 березня 1997 року (далі – Регламент Суду 1997 року) Голова Суду, крім здійснення повноважень, визначених у Законі 1996 року, затверджував на основі пропозицій суддів Суду та керівників структурних підрозділів Секретаріату Суду перспективні і поточні плани заходів щодо забезпечення діяльності Суду; затверджував на підставі затверджених Судом структури і штату Секретаріату Суду персоніфікований штатний розпис і в разі змін умов оплати праці вносив до нього відповідні зміни; наукових консультантів та помічників суддів Суду за пропозицією суддів Суду; заступників керівника Секретаріату Суду та керівників самостійних структурних підрозділів Секретаріату Суду, кандидатури яких на посади погоджували на засіданні Суду; призначав на посади заступників керівників самостійних структурних підрозділів, керівників інших структурних підрозділів Секретаріату Суду, їх заступників тощо [4].

Характерною особливістю цього періоду функціонування Секретаріату Суду було надання згоди Судом на призначення заступників керівника Секретаріату Суду, керівників самостійних структурних підрозділів відповідно до § 7 Регламенту Суду 1997 року. З одного боку, в такій процедурі можна запідозрити конфлікт інтересів, а з іншого – у цьому вбачається командний зв'язок між тими, чия діяльність має бути забезпечена, і тими, хто має забезпечувати таку діяльність, для досягнення єдиної мети – здійснення конституційного судочинства.

У Регламенті 1997 року також було деталізовано повноваження Секретаріату Суду щодо порядку прийняття конституційних подань та конституційних звернень, їх попередньої перевірки.

Так, Служба документального забезпечення Секретаріату Суду здійснювала реєстрацію конституційних подань і конституційних звернень, що надходили до Суду поштою або безпосередньо до Секретаріату Суду. Зареєстровані конституційні подання та конституційні звернення перевіряв у невідкладному порядку відповідний підрозділ Секретаріату Суду, до повноважень якого було віднесено попереднє їх вивчення та перевіряння на відповідність вимогам Закону 1996 року. Неналежно оформлені конституційні подання та конституційні звернення Секретаріат Суду повертав авторам, про що вказував у письмовому повідомленні, *підписаному керівником відповідного підрозділу Секретаріату Суду*.

У разі якщо суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення не погоджувався із змістом надісланого йому повідомлення,

його лист та конституційне подання або конституційне звернення передавали керівникові Секретаріату Суду або його заступнику для перевіряння обґрунтованості рішення, прийнятого керівником певного підрозділу Секретаріату Суду.

Після перевіряння керівник Секретаріату Суду або його заступник ухвалював рішення про надіслання повторного повідомлення автору або про передавання матеріалів конституційного подання, конституційного звернення на розгляд колегії суддів у порядку, визначеному в Регламенті Суду 1997 року.

Такий порядок попереднього перевіряння та повернення неналежно оформлених конституційних подань та конституційних звернень є відмінним від нині існуючого, відповідно до якого керівник Секретаріату повертає конституційну скаргу, що за формою не відповідає вимогам Закону 2017 року, суб'єкту права на конституційну скаргу.

Конституційні подання та конституційні звернення, які відповідали вимогам, встановленим у Законі 1996 року, з пропозиціями доповідали керівникові Секретаріату Суду або його заступникові – керівникові Управління правової експертизи і за їх рішенням передавали у відповідний підрозділ Управління правової експертизи Секретаріату Суду для підготовки попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті провадження. Підготовку попереднього висновку здійснювали протягом п'ятнадцяти календарних днів, нині таку підготовку здійснюють протягом семи робочих днів.

Іншою була й роль керівника Секретаріату Суду при розподілі конституційних подань та конституційних звернень між колегіями суддів Суду.

Так, конституційні подання та конституційні звернення, які можна було прийняти до розгляду Судом, керівник Секретаріату Суду разом із попередніми висновками подавав для ознайомлення Голові Суду, який направляв їх до відповідної колегії суддів Суду. Також керівник Секретаріату Суду направляв раз на місяць кожному судді Суду письмову інформацію про конституційні подання та конституційні звернення, за якими призначено суддів-доповідачів у справах.

Тож для періоду функціонування Секретаріату з 1996 року до 2016 року характерною була безпосередня участь Суду та Голови Суду у формуванні Секретаріату Суду.

У зв'язку із конституційною реформою 2016 року та віднесенням до компетенції Суду нового повноваження – розгляду справ за конституційними скаргами, в 2017 році було ухвалено Закон 2017 року.

За Законом 2017 року діяльність Секретаріату Суду із забезпечення діяльності Суду здійснюється за такими напрямками: організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне. Як у Законі

1996 року зі змінами, так і у Законі 2017 року окремо зазначено, що Секретаріат Суду забезпечує оприлюднення та надання інформації за запитами.

Порівняно із Законом 1996 року Закон 2017 року містить істотні зміни щодо повноважень Голови Суду та керівника Секретаріату Суду. Так, Голова Суду вже не відповідає за організацію діяльності Суду, а лише здійснює загальне керівництво організацією роботи Суду та Секретаріату Суду. Також керівник Секретаріату Суду вже не має відповідати вимогам професійного судді, а має відповідати кваліфікаційним вимогам, визначеним Законом України «Про державну службу» для осіб, які претендують на зайняття посади державної служби категорії «А». Саме керівник Секретаріату Суду призначає державних службовців (крім свого першого заступника та заступників, яких призначає Суд) та інших працівників Секретаріату, а також призначає осіб на посаду наукового консультанта та помічника судді Суду за поданням судді Суду [5].

Повноваження Секретаріату Суду на законодавчому рівні визначені статтею 44 Закону 2017 року.

Враховуючи зміну повноважень Суду, неминучими були і зміни у структурі та штатному розписі Секретаріату Суду. Як зазначено у щорічній інформаційній доповіді Суду за 2017 рік для запровадження інституту конституційної скарги та створення належних умов для функціонування Суду, повноцінного забезпечення засідань Великої палати Суду, двох сенатів Суду та шести колегій суддів Суду, одночасного функціонування в залах засідань конференц-систем, комплексів звуко- та відеозапису засідань та комплексів стенографування у 2017 році було змінено структуру Секретаріату Суду та збільшено чисельність його працівників [6].

Отже, із зазначеного висновується, що з 1992 року дотепер законодавче регулювання, а відповідно діяльність та організація Секретаріату систематично удосконалювалися. Чинниками для таких змін були ухвалення Конституції України, реформи державної служби, судової влади, Суду. Поступово трансформувалися повноваження Суду, Голови Суду та керівника Секретаріату Суду щодо організації та діяльності Секретаріату Суду. Повноваження Секретаріату Суду набували більшої законодавчої деталізації, його діяльність – більшої автономії від Суду, а організація – вузької спеціалізації кожного структурного підрозділу.

Нині в Україні триває правовий режим воєнного стану, наша держава набула статусу кандидата на членство в Європейському Союзі і має обов'язок адаптувати своє законодавство до законодавства Європейського Союзу, також існує вимога до України для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу – реформування Суду, триває реформа державної служби – все це є новими чинниками для змін в діяльності Суду, а відповідно і Секретаріату Суду.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 03.06.1992 р. № 2400-XII. URL: <http://surl.li/srdag> (дата звернення 17.04.2024).
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР. URL: <http://surl.li/srdam> (дата звернення 17.04.2024).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України „Про інформацію“ та Закону України „Про доступ до публічної інформації“: Закон України від 27.03.2014 р. № 1170-VII. URL: <http://surl.li/srdaq> (дата звернення 17.04.2024).
4. Регламент Конституційного Суду України: Рішення Конституційного Суду України від 05.03.1997 р. URL: <http://surl.li/srdax> (дата звернення 17.04.2024).
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://surl.li/aeads> (дата звернення 17.04.2024).
6. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2017 рік: постанова Конституційного Суду України від 29.03.2018 р. № 17-п/2018. URL: <http://surl.li/srdbz> (дата звернення 17.04.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Л.В. Гудзь.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС

Власюк Євген Павлович,
студент юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

До закінчення Другої світової війни питання захисту прав людини було частиною винятково внутрішньої політики держав. Безумовно, Перша світова війна внесла свої корективи, та внаслідок неї навіть була створена організація-попередник ООН – Ліга Націй, проте, навіть після цього не було створено єдиної системи захисту та реалізації прав людини серед усіх європейських країн. Права людини й далі продовжували бути суто внутрішньою проблемою держав, а про зовнішній контроль навіть мови йти не могло. Це призвело до того, що поруч на європейському континенті існували держави з діаметрально протилежними ставленнями до прав людини, такі як Третій Райх (де права людини кричуще порушувались) та Велика Британія, що прагнула до високих стандартів забезпечення та реалізації прав людини та недискримінації.

У Європі на законодавчому рівні вперше закріпили ідею прав людини саме в Англії. Прийнята у 1215 р. в Англії Велика хартія вольностей яку підписав у 1215 році король Іоанн Безземельний внаслідок угоди між ним і повсталими проти нього англійськими баронами традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія, зокрема, закріплювала такі важливі принципи, як співрозмірність діяння та покарання за нього, неухильне додержання посадовими особами закону, визнання винним лише за рішенням суду, право вільного в'їзду та виїзду з країни та ін.

Згодом Петиція про права (Англія, 1628) конкретизувала положення про неможливість позбавити волі та ув'язнити вільного громадянина без законних підстав і, що особливо важливо, підкреслюється незаконність функціонування будь-яких таємних чи спеціальних судів, які б не керувалися загальним законодавством, і неприпустимість позасудових репресій. Отже, тут вбачаються перші спроби розробити механізми забезпечення та захисту прав людини. Подальшим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же країні у 1679 р. так званого Habeas Corpus Act. У 1689 році, після так званої "Славної революції", в Англії було прийнято Білль про права - акт, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії у Великій Британії і в якому закладено основи демократичного парламентаризму, зокрема вільні вибори членів парламенту, їх недоторканність.

Поглиблення особистих (громадянських) та розвиток соціально-економічних і культурних прав людини (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу) сформувалося у процесі боротьби народів за покращення свого економічного стану та культурного статусу. Потреба в міжнародних стандартах прав людини вперше далася взнаки ще наприкінці 19 століття, коли індустріальні країни почали приймати трудове законодавство. Законодавство, яке підняло вартість праці, мало наслідком погіршення конкуруючої спроможності цих країн стосовно тих, які не мали трудового законодавства. Вже в XIX ст. у Європі з'явилося кілька проектів конституцій, які містили не тільки "класичні" - особисті й політичні права, але й включали статті, що торкалися прав соціально-економічних та культурних, приписували урядові обов'язки у сферах зайнятості, освіти, громадського здоров'я тощо.

Економічна необхідність примусила держави радитися між собою, що спричинило появу перших конвенцій, у яких держави давали зобов'язання іншим державам стосовно прав своїх власних громадян. Бернська Конвенція 1906 року проти праці жінок у нічну зміну може розглядатися, як перша багатостороння конвенція, яка має на меті захист

соціальних прав. В 1919 році було засновано Міжнародну Організацію Праці, яка прийняла багато конвенцій, які регулюють права людини в галузі праці. Отже, у той час як класичні права людини були визнані набагато раніше за соціальні права, саме останні першими знайшли своє закріплення в міжнародних правових нормах.

Подальше формування стандартів у галузі прав людини активізувалося після Другої світової війни. Саме тоді питання захисту прав людини широко вийшло за вузьконаціональні межі і стало об'єктом регулювання міжнародного права.

У 1948 р. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини - перший документ універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і тим самим встановив стандарти та ідеали, яким і сьогодні прагнуть слідувати усі країни світу. День 10 грудня, коли у 1948 році в Парижі Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, постійно відзначається у цивілізованих країнах як День прав людини. Лідером комісії, що готувала проект Загальної декларації прав людини, був відомий французький правознавець і політик Рене Кассен. Його заслуги у цій галузі були відзначені Нобелівською премією миру (1968 р.). Після 50-х років багато міжнародно-правових документів підтримало і поширило принципи та ідеї, викладені в Загальній декларації прав людини. Зокрема, сформовано Міжнародну хартію прав людини, або Міжнародний білль про права людини, до якого входять: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1976 р.); 2-й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари (1991 р.) [1].

Наочний приклад ефективної взаємодії держави і наднаціональної організації у сфері захисту прав людини демонструє Європейський Союз. Історія його функціонування свідчить, що права людини не завжди турбували Союз. Тривалий час Суд ЄС вважав, що включення прав людини до правопорядку Співтовариства здатне підірвати процес утвердження його примату над національним правом держав-членів. Зі свого боку держави-члени також утримувалися від передачі наднаціональним інститутам повноважень у цій сфері, вважаючи їх реалізацію своєю прерогативою. Як наслідок на початку 50-х років ХХ ст. держави-члени відмовились наділити наднаціональні за своїм характером Європейські співтовариства повноваженнями щодо захисту прав людини, надавши право їх здійснення на субсидіарних засадах Раді Європи, яку вважали прикладом класичної міжнародної організації. Попри значні досягнення в питаннях захисту прав людини Раді Європи все ж не вдалося

вирішити усі проблеми, а тому поступово дедалі активнішу роль у співробітництві в цій сфері почали відігравати Європейські співтовариства. Перегляд позиції щодо прав людини розпочався наприкінці 60-х років XX ст., коли Суд ЄС визнав, що право Співтовариства має забезпечувати захист основних прав людини як на рівні положень установчих договорів, так і через його неписане право, яке базується на принципах права держав-членів. Однак далі винесення окремих рішень щодо захисту прав людини Суд ЄС не пішов, а тому перед Європейськими Співтовариствами постало завдання щодо їх нормативного закріплення. Зазначимо, що оскільки рішення Суду ЄС є не лише правозастосовними, але й правотворчими актами, то використання ним у 70-х роках Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод надало їй обов'язкового характеру як для держав-членів ЄС, що її підписали, так і для всього Співтовариства. У цілому ж у 80–90-х роках XX ст. на рівні Співтовариств приймалися акти переважно політичного, а не правового характеру.

Тривалий час Європейський Союз уникав укладання власного каталогу основних прав і свобод людини та його включення до установчих договорів, як відмовлявся і від ідеї приєднання до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Повага до основних прав людини, як вони гарантовані Європейською конвенцією як загальні принципи права Співтовариства, була висловлена лише у Договорі про Європейський Союз. Разом з тим Суд ЄС на запит Ради міністрів у березні 1996 р. прийняв Висновок 2/94, у якому зазначив, що за сучасного стану комунітарного права Співтовариство не має компетенції для приєднання до Конвенції.

Розробку власних спеціалізованих документів про права людини Євросоюз почав у 1989 р., коли була прийнята Декларація про права людини і Хартія Співтовариства про основні соціальні права робітників. Наступний, справді революційний крок у цьому напрямі, Союз зробив у червні 1999 р., коли під час Кельнського самміту Європейська Рада прийняла рішення про створення Конвенту для розробки Хартії Європейського Союзу про основні права. Прийнята у грудні 2000 р. Хартія стала унікальним у світовій практиці захисту прав людини документом, оскільки вона, по-перше, поєднала в собі усі види прав людини без винятку і, по-друге, поширила свою дію як на сферу міжнародного, так і конституційного права. Справжньою новацією став також спосіб викладення прав і свобод: у Хартії вони розміщені не згідно із традиційним поділом на політичні, економічні, соціальні, культурні, а відповідно до системи цінностей ЄС, на захист яких вони спрямовані. Кожний розділ символізує одну з базових цінностей або суспільне благо (гідність, свобода, рівність, солідарність тощо), відображенням яких служать розміщені в них права і принципи. У Преамбулі Хартії зроблено важливий наголос на думці про неподільність та універсальність прав, що

становлять основу людської гідності, свободи, рівності та солідарності, а тому викладені у Хартії соціальні права більше не розглядаються як другорядні. Разом з тим саме через поєднання усіх категорій прав людини в одному документі у ідеї включення Хартії до змісту установчих договорів виявилось чимало противників, а тому знадобилася значна роз'яснювальна робота і прийняття низки проміжних документів політичного характеру (Лаакенська декларація щодо майбутнього Європейського Союзу та Афінська декларація) для того, аби переломити ставлення національних урядів до ідеї надання Хартії обов'язкового характеру.

Таким чином, аналіз участі Європейського Союзу в процесі реалізації функції охорони і захисту прав людини і громадянина держав-членів свідчить, що на сьогодні в основних рисах здійснено уніфікацію правових систем європейських країн у галузі захисту прав людини. Після прийняття Хартії Європейського Союзу про основні права та запровадження громадянства ЄС Європейський Союз на конструктивній основі починає не стільки конкурувати, скільки доповнювати діяльність Ради Європи у сфері захисту прав людини, що створює нові можливості для більш повноцінного здійснення функції захисту прав людини і громадянина [2].

Отже, права людини в ЄС та у Європі загалом це поняття, сягає свого початку ще з Середньовіччя, проте його динаміка досить специфічна, адже певні покращення завжди змінювались на погіршення та навпаки, що може свідчити про непостійність цього інституту у суспільстві. На нашу думку, ЄС наразі є прикладом реалізації та захисту прав людини для всього світу, адже пройшовши через неприйняття на початку та остаточним закріпленням зараз, права людини є однією з найвищих цінностей у ЄС.

Список використаних джерел:

1. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. Ужгород, 2003. 192 с.
2. Яковюк І. Права людини в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5598/1/Jakovyk_55.pdf.

Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філософії (PhD) в галузі права Л.Г. Бзова.

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ПРАВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄС

Горулько Владислав Віталійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У сучасному світі людство все частіше стикається з викликами, які визначають розвиток і поширення використання цифрових технологій не тільки в звичних для нас сферах роботи чи відпочинку. Вони дедалі глибше проникають у повсякденне життя, стосунки між людьми, роботу, освіту тощо. Такі фактори, як поширення пандемії та початок повномасштабної війни в Україні, вплинули на використання новітніх технологій для отримання термінових документів, можливість працювати чи навчатися дистанційно тощо. Все це передбачає актуалізацію питання розвитку та використання фізичними особами своїх цифрових прав, їх реалізацію, а також правове регулювання цих прав в Україні та ЄС.

Цифрові права, які є новою категорією прав, що виникла в епоху активного розвитку цифрових технологій, потребують законодавчого закріплення та ефективних механізмів захисту. У зв'язку з активним розвитком інформаційного простору та супутніх технологій, можна виявити тенденцію все частішої появи нових актуальних позначень і термінів, як наприклад: цифрові права людини, електронні транзакції, право на Інтернет, блокчейн, NFT, штучний інтелект, великі дані тощо.

Термін «цифрові права людини» фактично містить два тлумачення. У першому йдеться про всі ті права, реалізація та захист яких сьогодні тісно пов'язані з використанням цифрових інструментів або мають важливий онлайн-компонент. У другому – лише ті права, які виникають або починають претендувати на статус основоположних в епоху цифрових технологій.

У свою чергу О.М. Головка звертає увагу, що інформаційні права та цифрові права співвідносяться як ціле і частина [1, с. 38]. На думку Ю.С. Разметаєвої категорія «цифрові права людини» охоплює два розуміння, де у першому вказано, що цифрові права – це всі ті права, реалізація та захист яких сьогодні тісно пов'язані з використанням цифрових інструментів або мають значний онлайн-компонент. У другому випадку, це лише ті права, які виникають або починають претендувати на статус основоположних в епоху цифрових технологій. Таким чином, основні права, такі як свобода вираження поглядів, думки та вираження поглядів, приватність, право на інформацію, право брати участь в управлінні державними справами тощо, а також право бути забутим, право на анонімність та навіть право на Інтернет належить до цифрових прав [2, с. 20].

І хоча на сучасному етапі, виходячи з вищесказаного, можна сказати,

що думки щодо визначення цифрових прав та їх походження різняться між собою, можна дати наступне визначення розглянутої категорії. На нашу думку, цифрові права людини – це нова самостійна група прав людини, які безпосередньо пов'язані з використанням цифрових технологій за допомогою додаткових електронних пристроїв і здійснюються в Інтернеті.

Щодо виділення певних груп цифрових прав, то насамперед слід зазначити, що повної їх класифікації наразі не існує, оскільки це пов'язано з тим, що розуміння та дослідження прав людини в самому цифровому середовищі виникло зовсім недавно. На сьогодні виділяють такі основні права людини в цифровій сфері, як право на доступ до Інтернету (одне із перших та основних прав у даній сфері), право на приватність (захист персональних даних), свобода вираження поглядів онлайн (тобто право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн, що тісно пов'язане із схожим суб'єктивним правом), право на особисту безпеку онлайн.. Однак цей перелік не є повним і постійно розширюється. Слід зазначити, що завдяки активному розвитку цифрових технологій, їх доступності для людей, зазначені права постійно доповнюються, проте всі вони потребують більш детального законодавчого регулювання, а такі фундаментальні права, зокрема, як право на Інтернет, мають бути закріплені на державному або навіть конституційному рівні.

Якщо розглядати зазначену тему з точки зору досвіду права Європейського Союзу, то варто зазначити, що цифрове десятиліття нещодавно було оголошено частиною цифрових трансформацій суспільства, що передбачає його розвиток, орієнтований на людей. Його метою було визначено розширення можливостей для людей і компаній у цифровій сфері, встановлення правил для захисту людей від майбутніх цифрових правопорушень, пов'язаних із недотриманням цифрових прав, а також подолання цифрових перепон в суспільстві.

Таким чином у рамках зазначеного питання Європейською Комісією було запропоновано дві законодавчі ініціативи щодо оновлення правил, що регулюють цифрові послуги в ЄС, а саме Закон про цифрові послуги (Digital Services Act) [3] та Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act) [4]. Таким чином, ці регуляторні акти можуть зробити можливим формування комплексного набору норм і правил, які застосовуються в усьому ЄС, щоб створити та покращити безпечний і надійний цифровий простір для громадян.

До закону про цифрові послуги, за подачі Європейської Комісії, цифрові платформи підписали Кодекс практик протидії дезінформації в червні 2022 (The Code of Practice on Disinformation) [5]. Це був перший випадок, коли гравці індустрії домовилися про стандарти саморегулювання для боротьби з дезінформацією. Кодекс охоплював 44 зобов'язання та 128 конкретних заходів у таких сферах:

- контроль за розміщенням реклами (включаючи зменшення фінансового стимулювання розповсюджувачів дезінформації);
- гарантування прозорості політичної реклами;
- доброчесність послуг;
- розширення прав і можливостей користувачів;
- забезпечення більшого доступу до даних дослідникам;
- збільшення співпраці з фактчекінговими спільнотами.

ЄС визначає великі онлайн-платформи (або великі онлайн-пошуковики) як такі, що мають понад 45 мільйонів користувачів у ЄС. Наразі це 19 стейкхолдерів, як от: Alibaba AliExpress, Amazon Store, Apple App Store, Booking.com, Facebook, Google Play, Google Maps, Google Shopping, Instagram, LinkedIn, Pinterest, Snapchat, TikTok, Twitter, Wikipedia, YouTube, Zalando, Bing та Google Search.

Онлайн-платформи, які не відповідають закону про цифрові послуги, можуть бути оштрафовані на суму до 6% від їхнього глобального доходу. За словами Європейської комісії, координатор цифрових послуг і Комісія матимуть право «вимагати негайних дій, якщо це необхідно для усунення дуже серйозної шкоди». Платформа, яка систематично відмовляється виконувати вимоги законодавства, може тимчасово призупинити свою роботу в ЄС.

Також варто додати декілька слів про цифровий ринок Європейського Союзу, під яким варто розуміти ринок, де забезпечено вільний рух товарів, людей, послуг та капіталу і до якого фізичні та юридичні особи можуть отримати безперешкодний доступ та здійснювати онлайн-діяльність на умовах чесної конкуренції, високого рівня захисту споживачів та персональних даних незалежно від їх національної приналежності або місця проживання.

Цифровий союз базується на Єдиному цифровому ринку та передбачає вже координацію економічної політики щодо розвитку цифрової економіки країн-членів ЄС.

Починаючи з 2019 року ЄС схвалив 28 з 30 законодавчих ініціатив, створив 35 нових прав та свобод у цифровій економіці:

- пропозиції щодо Кодексу європейських електронних комунікацій (2016р.);
- правила щодо забезпечення чесності та прозорості онлайн-послуг для бізнес-користувачів (2019р.);
- нові правила також для онлайн-послуг транскордонної доставки товарних посилок (2018р.);
- нові спільні правила захисту споживачів товарів онлайн (2020р.);
- підготовка нових правил для цифрових контрактів, відповідно до яких специфічні права покупця будуть захищені, якщо він отримує цифровий товар, який не відповідає попереднім умовам;
- нові правила ЄС в електронній торгівлі забороняють онлайн

дискримінацію на основі національності або місця розміщення (геоблокінг) (2018р.).

Таким чином, варто підсумувати, що враховуючи сучасні реалії, варто наголосити, що цифрова трансформація сучасного світу є одним із найвпливовіших факторів розвитку суспільства і, як наслідок, правової науки. Такі виклики цих змін, як глобальна пандемія та війна в Україні, лише підкреслили важливість та потенціал цифрових послуг, які нерозривно пов'язані із забезпеченням та розвитком цифрових прав. Тому гостро постає питання про необхідність виділення та визначення на законодавчому рівні такої нової категорії прав людини, як цифрові права. Для вирішення проблеми ефективного правового регулювання прав людини в цифровій сфері в Україні, яка є однією з провідних держав у сфері надання публічних онлайн-послуг, необхідно включити ці права у відповідне законодавство та розробити дієві механізми для їх захисту, опираючись на законодавство Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Головка О.М. Цифрова культура та інформаційна: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2019. Вип. № 4 (31). С. 37-44
2. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності їх захисту. *Право та державне управління*. 2020. Вип. 4. С. 18-23
3. Закон про цифрові послуги (Digital Services Act) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0825%20>
4. Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0842%20>
5. Кодекс практик проти дезінформації URL: <https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/news/code-practice-disinformation>

Науковий керівник: завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Н.В. Гришина.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ АСОЦІАЦІЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШВЕЦІЇ

Данічева Катерина Петрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Асоціації в Україні пройшли тривалий шлях розвитку. Перші з них виникли впродовж перших років державної незалежності країни і продовжують свою діяльність донині – в сучасних всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), дві – Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» (АМУ) Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад (ВАССР) та утворена ними асоціація під назвою Національних конгрес місцевих самоврядувань (НКМС), Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад» (УАРОР) є майже ровесницями української незалежності. Однією з найбільш новітніх асоціацій є Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад, вона як загальноукраїнське об'єднання місцевого самоврядування є недержавною, неполітичною та некомерційною організацією. Свою діяльність вона засновує на визнаних у Європі підходах, розвиваючись на базі методології рекомендованої Радою Європи для асоціацій органів місцевого самоврядування і практичного досвіду Шведської асоціації місцевих влад та регіонів (SALAR) [1].

Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» була заснована в 1992 р. під назвою Асоціація Рад народних депутатів міст України базового рівня, друга – в 1991 р. під назвою Асоціація поріднених міст України.

Формальним початком формування та діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування в Україні можна вважати ухвалення Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве та регіональне самоврядування» від 26 березня 1992 р. Однак, як зазначають вітчизняні науковці, право органів місцевого самоврядування на об'єднання в асоціації носило декларативний характер в зв'язку з його правовою і процесуальною невизначеністю. Складна соціально-економічна ситуація в країні на початку 90-х спонукала керівництво країни до активізації реформ з метою виходу з економічної кризи [2, с. 31].

Вже на початкових етапах інтеграції органів місцевого самоврядування в країні впродовж 1992 – 1996 рр. окреслились дві

тенденції консолідації, які донині зберегли свою актуальність – інтеграція за географічним принципом та чинниками економічного характеру, та на ґрунті пріоритетів загальнонаціонального характеру. В межах першої тенденції утворювались такі асоціації як Асоціація шахтарських міст Донбасу, Асоціація придністровських міст України, Асоціація сприяння діяльності місцевим Радам і об'єктам індустрії Південного Сходу України та ін.

В межах другої тенденції формувались такі загальнонаціональні асоціації як Асоціація демократичних рад народних депутатів України і демократичних блоків в Радах з метою створення громадянського суспільства в Україні та зміцнення її державності; Асоціація рад народних депутатів міст України базового рівня (сучасна АМУ), Асоціація районних і міських Рад задля вирішення актуальних проблем самоврядування в умовах не сформованості в країні єдиних підходів до становлення комунальної і регіональної політики [2, с. 32].

Впродовж цього часу значних змін також зазнало нормативно-правове підґрунтя регламентації діяльності асоціації ОМС. Зараз воно визначається Конституцією України та Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про асоціації органів місцевого самоврядування», як відповідно до положень «Європейської хартії місцевого самоврядування» закріпили за ОМС право на об'єднання і співпрацю як всередині своєї країни, так і на міжнародному рівні [3,4,5].

Відповідно до міжнародних правових актів, передусім ст. 10 «Європейської хартії місцевого самоврядування» [3] в кожній державі повинно бути визнано право органів місцевого самоврядування вступати в будь-яку асоціацію для захисту і досягнення своїх спільних інтересів і право вступати в будь-яку міжнародну асоціацію органів місцевого самоуправління. Стаття розглядає питання про право органів місцевого самоуправління на об'єднання і співпрацю на трьох різних рівнях: між собою всередині своєї країни з конкретних питань, в рамках асоціацій місцевих влад (і право вступати в міжнародні асоціації місцевих влад) і органами місцевого самоврядування в інших країнах.

Асоціації органів місцевого самоврядування є організаційно-правовою формою участі громадян в управлінні державою через обраних депутатів та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Така практика поширена не лише всередині країн ЄС, але і наднаціональному рівні.

Оскільки Хартія не зачіпає питання правових та/чи інституційних засобів втілення в життя цих принципів, то їх закріплення в нормах національних законодавств відбувається з урахуванням країнової специфіки правової системи, культурних та історичних традицій. В Україні ці положення «Європейської хартії місцевого самоврядування» закріплені передусім, в Конституції України, Законах України «Про місцеве

самоврядування в Україні» та «Про асоціації органів місцевого самоврядування». Так, закріплене в ст. 35 Конституції України право громадян на об'єднання в громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, задоволення своїх законних інтересів конкретизоване в ст. 15 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» як право органів місцевого самоврядування об'єднуватись в асоціації та інші форми добровільних об'єднань [4,5] .

Згідно до Закону «Про асоціації органів місцевого самоврядування» асоціації є добровільними неприбутковими об'єднаннями, створення яких ініційовано органами місцевого самоврядування «з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, узгодження дій органів місцевого самоврядування щодо захисту прав та інтересів територіальних громад сприяння місцевому та регіональному розвитку» (ст. 1). Статус асоціацій визначається по-перше, за територіальним принципом – об'єднання більше половини органів місцевого самоврядування відповідних територіальних рівнів мають статус всеукраїнських, об'єднання трьох і більше органів місцевого самоврядування мають статус місцевої (ст. 2, 3). Членами асоціацій можуть бути сільські, селищні, міські, районні у містах, районні та обласні ради. Орган місцевого самоврядування може бути членом лише однієї всеукраїнської асоціації. (ст. 4).

Асоціації можуть на добровільних засадах засновувати спілки (конгреси, союзи тощо) шляхом укладення між собою угод про співробітництво та взаємодопомогу (Ст. 6). Асоціації у своїй статутній діяльності не залежні від державних органів, їм не підзвітні і не підконтрольні, крім випадків, передбачених законом. Державні органи сприяють діяльності асоціацій. Державні органи при прийнятті рішень з питань місцевого та регіонального розвитку, а також при визначенні основних напрямів державної політики щодо місцевого самоврядування взаємодіють з асоціаціями. Асоціаціям забороняється втручатися в діяльність державних органів (ст. 7) [6].

У Швеції перше об'єднання органів місцевого самоврядування було утворено в 1908 р. та включало міста, містечка, а також громади з частковими правами міста. З самого початку воно виконувало усі вищезазначені ролі та успішно ініціювало та / або впливало на прийняття відповідного законодавства [7].

У 1919 р. сільські муніципалітети створили свою асоціацію зі схожими характеристиками. Логікою існування двох окремих асоціацій була різниця в ролях та умовах для сільських та міських громад. У 1968 році, після муніципальної реформи, яка надала всім муніципалітетам однакові ролі, дві асоціації були об'єднані. Останній крок консолідації був зроблений у 2007 році, коли асоціація муніципалітетів була об'єднана з асоціацією регіонів (утворена у 1920 р.), тим самим утворивши Шведську

асоціацію місцевих влад та регіонів [7] (SKR, також відому під англійською аббревіатурою SALAR), яка сьогодні є однією з найбільших асоціацій в Європі.

Окрім виконання традиційних завдань для АОМС SALAR є також найбільшою організацією роботодавців у Швеції – в організаціях, що підпорядковані та фінансуються ОМС працює більше одного мільйона людей (понад 20% від зайнятого населення країни).

SALAR завоювала дуже міцну репутацію організації, що заслуговує на довіру та здатна представити місцеві та регіональні реалії, а також наслідки різних пропозицій для своїх членів. Окрім частих неофіційних консультацій між співробітниками та політиками SALAR та урядовцями, асоціацію часто запрошують направити експертів до різних комітетів та груп, що аналізують та розробляють нове законодавство з питань відання ОМС. Крім того, SALAR надає приблизно 60-70 коментарів та пропозицій на рік до проектів нормативних актів, що не стосуються безпосередньо ОМС. За законом, уряд повинен отримувати коментарі від тих, кого стосується конкретна пропозиція, але ці пропозиції є відкритими до обговорення, і кожен має можливість висловити свої зауваження, тобто, навіть якщо уряд не вважатиме конкретну законодавчу пропозицію релевантною для ОМС, SALAR все ж має право коментувати ці документи. Інший важливий спосіб впливу на прийняття рішень у країні – це позиції та контакти, які мають місцеві політики, що активно залучені до роботи в асоціації, у своїх політичних партіях [7].

Зараз активного розвитку набувають україно-шведські відносини, а саме Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні» впроваджує компанія SALAR International у складі Шведської асоціації місцевих влад і регіонів. Напрямами діяльності цього проекту: фінансова децентралізація, децентралізація у сфері освіти на національному та регіональному рівнях, підтримка Всеукраїнської Асоціації ОТГ, підтримка комітетів Верховної Ради України, Ініціатива Cities 4 Cities I United 4 Ukraine [8].

Отже, можна зазначити, що асоціації місцевого самоврядування в Україні пройшли тривалий шлях свого розвитку та мають на меті розширення різних партнерських відносин, а саме з країнами членами Ради Європи, що ще більше активує процеси децентралізації в нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Офіційний веб-сайт Всеукраїнської асоціації об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromady.org>.
2. Асоціації органів місцевого самоврядування в системі узгодження інтересів на національному, регіональному та локальному рівнях. Київ : НІСД, 2011. 39 с.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

6. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16.04.2009 № 1275-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>.

7. Ліллестрьом М. Роль асоціацій органів місцевого самоврядування – європейський досвід. URL: <https://decentralization.ua/news/13159>.

8. Проект «Підтримка децентралізації в Україні - Фаза II» (SALAR INTERNATIONAL). URL: <https://decentralization.ua/donors/salar>.

ВПЛИВ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ХХ СТОЛІТТЯ НА ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Дем'яненко Дарія Юріївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Фашизм в Італії та нацизм в Німеччині, радянський тоталітаризм значною мірою вплинули на формування парадигми прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі. Мабуть, з даною тезою важко не погодитися, а от яким саме був цей вплив, чи він сприяв, чи навпаки уповільнював становлення сучасного розуміння надважливої парадигми спробуємо розібратися.

Німецький історик Г. Грамі вбачає проблему Європи в тому, що більшість пересічних європейців не обізнані з загальною історією. «Ми повинні ознайомлюватися з обома історичними спадщинами. Це і є ідеєю Європарламенту щодо цього дня, – вважає історик. – Ми мусимо знати спільну історію. Адже європейська історія – це не лише фашистська форма агресії Гітлера, це також радянська агресія в особі Сталіна».

Тоталітарні режими хоч і аномальне явище, яке повною мірою сформувалося у ХХ столітті, але ідеї тотального контролю всіх процесів у державі виникали й раніше, так, зосередження влади у однієї особи чи групи осіб мали місце в історії в таких державах як Золота Орда (XIII-XVI ст), Венеціанська республіка (VII-XVII ст), у всіх східних деспотіях Стародавнього Сходу. Звісно ж ці держави мали лише деякі ознаки

тоталітаризму, і їх можна також віднести до країн з авторитарними режимами, а тоталітаризм як явище дійшов свого апогею саме в ХХ столітті з одночасним формуванням свого визначення в науці. Багато науковців досліджували поняття, визначали ознаки і т.п. в своїх роботах, серед них були і ті, хто вважав такий режим недоцільним, невірним, і таким, що призведе до краху держави, вони засуджували і саму ідею тоталітаризму і методи, вважали що «свобода особистості як вираз свободи духу, не може бути реалізована у тоталітарній державі» [1, с. 812].

Також були і прибічники режимів, які співпрацювали з фашистами та нацистами, виправдовували їх методи і вважали це спасінням для держав, серед них Дж. Джетніле (1875-1944), К. Шмітт (1888-1985), К. Ларенц (1903-1993). Останні вважали що «правоздатність суб'єкта і її обсяг є похідними від його расової та національної належності, а також від того, цей суб'єкт «друг» чи «ворог»» [1, с. 824].

У носіїв тоталітарної свідомості виділяються наступні відмінні риси: нестерпність до будь-якого інакомислення, прагнення політично або навіть фізично знищити незгідних, решта ж ідей, їх плюралізм розглядаються ними як помилка або свідомо брехня. Їм властиве прагнення до «математично безпомилкового загального щастя» [2].

Характеристикам тоталітарних режимів Європи і Євразії присвячена велика кількість ґрунтовних публікацій. Зазначимо лише, що власне у правовій сфері їх функціонування призвело до небачених раніше уражень прав і свобод людини. Масові репресії, побудовані на расовому та класовому ідеологічному ґрунті набули небаченого раніше розмаху; людське життя знецінилося як ніколи, кількість загиблих внаслідок і внутрішнього терору, і розв'язаної тоталітарними державами Другої світової війни нараховується не просто мільйонами, а десятками мільйонів. Не лише права людини були брутально спалюжені, а й сама ідея прав людини, яка була однією з провідних у світовому правознавстві з початку Реформації й Нового часу, тобто протягом понад чотирьох століть, виявилася дискредитованою. Європа, а поруч з нею і світ, постали перед життєво важливим завданням відродити і ідею прав людини, і її нормативне закріплення, створити відповідні правові гарантії, і, головне, домогтись існування практики забезпечення прав людини. А вони «зникли» практично на території колисок європейської цивілізації. Мова йде не лише про Німеччину та Італію, а й про окуповані нацистським райхом європейські держави – а це практично вся Європа за винятком Великої Британії, Швеції, Швейцарії і деяких інших держав, де при цьому вплив і можливості нацистів були дуже великими. Після Другої світової війни східна і центральна Європа (у тому числі східна Німеччина) опинилися під окупацією іншого тоталітарного режиму – радянського, до того ж, у значно меншій мірі ґрунтованого на європейській культурній

традиції. Концтабори, політичні переслідування, терор проти інакомислячих, у тому числі з власне комуністичного та соціалістичного політичного табору стали тут на десятиріччя суспільною і правозастосовною практикою, яка спостерігалася країнами вільної демократичної Європи, що й стали врешті-решт ініціаторами створення Європейського Союзу. Відновлення і власне прав людини і громадянина в постсоціалістичних суспільствах Європи як на рівні правової свідомості, так і нормативно-правовому та рівні правозастосування стало одним із важливих завдань європейської інтеграції після розпаду Радянського союзу і падіння прорадянських режимів у європейських країнах так званого «соціалістичного табору».

У теоретико-правовому і філософсько-правовому розумінні виникнення і функціонування тоталітарних режимів спричинило кризу права як міжнародного так і внутрішньодержавного. Людожерська соціальна практика передусім нацизму поставила під сумнів можливість права як головного і найбільш авторитетного регулятора суспільних відносин, вона ж показала недосконалість панівної у першій половині XX століття доктрини правового позитивізму.

На початку XX століття в світі правової науки позитивізм був майже беззастережно визнаним. Він обумовив небачений раніше розвиток юридичної техніки, юридичного письма. Системи права, особливо континентальної правової сім'ї ускладнювалися, удосконалювалися й набували логічної стрункості й обґрунтованості. Кількість нормативно-правових актів за десятиріччя зростала в рази. Удосконалились юридична мова й фахові стандарти юристів. Прихильники природно правових доктрин переважно зберігалися у парадигмі соціологічного обґрунтування права, соціологічного позитивізму. Класичні версії юснатуралізму підтримувалися і розвивалися незначною кількістю науковців (винятком було англо-американське право, де доктрина верховенства права, на нашу думку, суттєво пом'якшувала це протиріччя), які піддавалися доволі жорсткій критиці з боку представників панівної позитивістської парадигми. Здавалося б, що природноправові погляди вже стали історією, віджили своє. Визнання позитивізмом прав як логічного продовження обов'язків, а самого права штучним породженням спеціально уповноважених органів держави, ґрунтування класичного позитивізму на розумінні норми як наказу, команди, ототожнення права і закону, невизнання існування змісту права поза його формою – усе це спричиняло певні кризові явища, але не ставало критично загрозливим у демократичних країнах Європи і світу. Але практика тоталітарних режимів XX століття показала, що вважати словосполучення «несправедливий закон», «неправовий закон» безнадійно застарілими є передчасним. Як передчасним є і визнання достатності дотримання законодавчої процедури для визнання закону.

Адже Гітлер і нацисти прийшли до влади в Німеччині в законний спосіб, у результаті виборів. Швидко узурпуючи владу, вони протягом 1933-1934 рр. прийняли велику кількість дискримінаційних законів, у тому числі расових, які з точки зору процедури були бездоганними і не могли ставитися під сумнів з позицій правового позитивізму, передусім його легістської версії. Улюблене позитивістами висловлювання римських юристів «*Dura lex, sed lex*» («закон суворий, але він закон») трансформоване у «Закон є закон», виявилось надзвичайно слабкою позицією проти мільйонів загиблих у таборах смерті.

Після краху фашизму і нацизму, з'явилася гостра необхідність у відродженні цінності людини її прав та свобод. Як ніколи раніше, стало зрозумілим надзвичайне практичне значення закріплення стандартів прав людини і механізмів їх забезпечення. Це стало і чинником формування нового світового порядку (адже саме ці ідеї закладалися в підвалини формування ООН у 1945 році), що виразилося передусім у формуванні повоєнної парадигми міжнародного гуманітарного права. Одним із найбільш яскравих прикладів тут стало прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року. Лідерами у імплементації й розвитку напрацьованих світовим співтовариством стандартів прав людини стали країни вільної демократичної Європи, які ініціювали і пройшли увесь складний і тривалий (35 років) шлях до Маастрихтського договору.

Серед основних завдань трансформаційних періодів країн ЄС на яких залишили кривавий (пагубний) слід вищезазначені режими, можна визначити створення умов для формування правових, демократичних, соціально орієнтованих держав. А основними рисами (ознаками) таких держав, звичайно ж має бути верховенство права, реальність прав і свобод та рівноправність громадян, політичний та ідеологічний плюралізм - що є фундаментальними елементами (підґрунтям) для створення громадянського суспільства.

Права людини стали невід'ємними складовими конституцій держав – членів Європейського Союзу. Вони отримали конституційно-правове закріплення (див.: [3]).

Інституційними наслідками постійної уваги європейського співтовариства до проблем прав людини, які можна вважати врахуванням негативного досвіду політико-правової практики тоталітарних режимів ХХ століття цілком справедливо можна вважати виникнення органів Європейського Союзу, які сьогодні мають незаперечний авторитет як у його межах, так і за ними. Співпраця з цими інституціями є надзвичайно важливою для успіху євроінтеграційних заходів України. Мова йде про Європейську комісію з прав людини (діяла у 1955-1998 роках), Європейський суд з прав людини (з 1959 року, у 1998 році був реформований). Вони були утворені на виконання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено – Європейська

конвенція з прав людини, ЄКПЛ), яка була створена відповідно до Загальної декларації прав людини і набула чинності у 1953 році. У преамбулі до Конвенції держави – підписанти підкреслювали: «... свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать» [4], і це є не що інше, на нашу думку, як передусім врахування трагічного досвіду тоталітарного минулого Європи.

Історичні уроки, на жаль, як показує дійсність, ще не вивчені остаточно. Сьогодні, вже у XXI столітті Об'єднана Європа опинилася під загрозою військового вторгнення неототалітарного державного утворення – російської федерації – яка веде повномасштабну війну на українській землі, тобто безпосередньо в Європі. На території Європи чиняться військові злочини, не лише порушуються, а ставляться під загрозу базові права і свободи людини. Важливо, щоб європейська спільнота усвідомлювала, що трагічний вплив тоталітарних режимів не є лише історичним фактом, що з уроків історії треба робити висновки, а не повторювати їх.

Список використаних джерел:

1. Головка О.М., Кагановська Т.Є. Історія вчень про право і державу: Підручник: у 2 ч. Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
2. Політологія: підручник / за наук. ред. А.М. Колодія. 2-ге видання перероб. і доп. Київ: Ельга, Ніка-центр, 2003.
3. Конституції зарубіжних країн / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін./За заг. ред. к. ю. н., доц. В. О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009, 664 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Науковий керівник: проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. О.М. Головка.

ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИ

Момот Вадим В'ячеславович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Дослідити сутність правового статусу, в тому числі і конституційного, можна характеризуючи зміст його основних елементів. Одним із ключових елементів будь-якого різновиду правового статусу є, ми вважаємо, правосуб'єктність. Слід відзначити, що категорія «правосуб'єктність» широко використовується в усіх галузях юридичної науки. Як відзначають вчені-правники у сучасних наукових дослідженнях, поняття правосуб'єктності до цього часу не має однозначного визначення. Відтак в юридичній літературі існують різні думки з приводу інтерпретації зазначеного поняття. Варто зауважити, що однозначного розуміння підстав виникнення та припинення правосуб'єктності, її зміту, структури співвідношення з іншими елементами, що входять до складу правового статусу, дотепер не існує.

Водночас для юридичної науки важливе методологічне значення мають положення про правосуб'єктність як категорію, яка характеризує правовий статус суб'єктів права, вивчає передумови участі у правовідносинах, досліджує стадії правового регулювання тощо. Крім того, категорія «правосуб'єктність» непорушно затвердилася в правничій термінології й широко використовується в усіх галузях юридичної науки. Вказана категорія активно використовується в чинному законодавстві, судовій практиці та міжнародно-правових актах. Так, відповідно до ст. 6 «Загальної декларації прав людини» 1948 р. [1] та ст. 16 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» 1966 р. [2] кожна людина має право на визнання її правосуб'єктності. Невизнання правосуб'єктності людини рівнозначно спричиненню правової смерті людині. Водночас проблему правосуб'єктності не можна вважати вирішеною. Це зумовлюється тим, що вчені-правники до цього часу не дійшли згоди з приводу однозначного розуміння правосуб'єктності та щодо її співвідношення з правовим статусом, суб'єктивними правами і юридичними обов'язками [3, с. 71].

Незважаючи на зазначене, слід констатувати, що в правничій науці склалася єдина думка щодо правоздатності, дієздатності та деліктоздатності як складових елементів правосуб'єктності. При цьому право- і діє- здатність передбачає наявність у особи здатності (можливості) мати права та виконувати обов'язки й нести відповідальність. Щоб стати суб'єктом правовідносин, суб'єкт права проходить певні етапи наділення

юридичними властивостями, а саме:

- набути властивостей суб'єкта права як потенційного учасника конкретних правовідносин, тобто вступати у відносини правосуб'єктності з іншими суб'єктами, що передбачає: а) розуміння змісту існуючих у суспільстві правових норм; б) оцінювання їх соціальної значущості; в) бути адресатом передбачених правовими нормами суб'єктивних прав й обов'язків; г) бути здатним самостійно реалізовувати свої суб'єктивні права й обов'язки;

- віднайти специфічні властивості юридичного характеру в конкретній юридично значущій ситуації, тобто вступити у конкретні відносини правосуб'єктності в результаті: а) наділення конкретними суб'єктивними правами і юридичними обов'язками (зазначене визначає власне правові зв'язки та відносини між суб'єктами, котрі встановлюються нормами права); б) суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів як учасників правових відносин індивідуалізуються відповідно до конкретних матеріальних і процесуальних правовідносин.

У конкретних правовідносинах суб'єкт може виступати як носій загальної правосуб'єктності (здатність особи бути учасником правових відносин взагалі), галузевої правосуб'єктності (здатність особи приймати участь у відносинах, які регулюються нормами певної галузі права) та спеціальної правосуб'єктності (здатність суб'єкта приймати участь у певному колі правовідносин, передбачених у цій галузі права) [4, с. 395-396; 5, с. 50].

Деякі вчені наголошують, що правосуб'єктність фізичної особи має визначатися як передбачена нормами права здатність (можливість) особи бути суб'єктом правовідносин, здійснювати безпосередньо або через свого представника суб'єктивні права і юридичні обов'язки [6, с. 617]. У свою чергу, також відзначається, що правосуб'єктність зумовлюють не лише визначені законом юридичні права та обов'язки суб'єктів, оскільки вона передбачає також можливість мати та реалізовувати належним чином визначені права та обов'язки [7, с. 153]. Таким чином, маємо підстави ствержувати, що дотримання та реалізація прав людини виступають структурними елементами правосуб'єктності.

Процес євроінтеграції, який зараз відбувається в Україні, передбачає принципово нове ставлення до інституту прав та свобод людини. Наразі норми регіонального міжнародного права активно здійснюють вплив на національну правову систему, яка набуває якісно нового рівня. В українському суспільстві починає формуватися, хоча і повільно, демократична правосвідомість та система правовідносин, які базуються на ідеях забезпечення людської гідності, визнання і захисту основних прав і свобод особи, пріоритету загальнолюдських цінностей [8, с. 77]. Розмірковуючи щодо характеру взаємодії держави та особи представники загальнотеоретичної науки у своєму науковому доробку зазначають

значущість їх дослідження, оскільки неможливо дослідити та охарактеризувати сучасне суспільство і сучасну людину без вивчення багатоманітних відносин людини та держави. Правнича наука обґрунтовує точку зору, згідно з якою побудову дійсно демократичної правової держави необхідно розпочинати із забезпечення реальності прав людини і громадянина та захисту їх від протиправних обмежень і порушень [9, с. 328]. Правосуб'єктність є юридичною властивістю, що дає людині можливість бути суб'єктом правовідносин, тобто здійснювати права та обов'язки, захищати свої інтереси.

Утвердження доктрини прав людини та наслідки, спричинені військовими конфліктами, обумовили стрімкий розвиток інституційних механізмів забезпечення дотримання та захисту цих прав. Вони закріплені у міжнародних документах, національному законодавстві держав, отримали визначення й інтепретацію у теорії та практиці юриспруденції.

Проблеми дотримання та реалізації прав і свобод особи набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і зайняли чільне місце у системі критеріїв оцінювання рівня розвитку права й державності в кожній конкретній країні. До проблем дотримання та реалізації прав особи в Україні в контексті правосуб'єктності доцільно віднести наступні:

- низький рівень правової культури і правової свідомості суспільства;
- незначний рівень зовнішнього виховного впливу на кожного індивіда з боку суспільства та самовиховання, враховуючи наявність у значної кількості людей реального відчуття честі і гідності;
- невисокий рівень дотримання законності (правопорядку) у житті суспільства і держави, безумовної відповідальності кожної особи перед собою і оточуючими за процес та результати своєї діяльності;
- відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;
- високий рівень корупції у суспільстві;
- відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством [10, с. 29–30].

Крім того, говорячи про права особи в контексті правосуб'єктності, можна стверджувати, що юристам-науковцям з метою подолання цих проблем, слід найперше зосередитися чи навіть спеціалізуватися у своїх дослідженнях на побудові комплексного правового механізму дотримання та реалізації таких прав. Враховуючи при цьому, що станом на сьогодні до системи захисту прав людини включено десятки інституцій на універсальному рівні та сотні – в регіональних і національних межах [11, с. 328]. Своєю чергою, юристам-практикам варто відпрацьовувати такі механізми з метою спрощення та підвищення ефективності їх дієвості. Зазначене вище, на нашу думку, також актуалізує питання щодо розгляду дотримання та реалізації прав людини як структурних елементів

правосуб'єктності.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU66003U.html.
3. Кравчук В.М. Поняття конституційної правосуб'єктності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 71–74.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2-ге видання. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998-2004. Т. 5: П–С. – 736 с.
6. Слабко С. М. Сутність та зміст правосуб'єктності людини: теоретичний, історичний та міжнародний аспекти. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 615–618. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12.1_146.
7. Дегтярьова С.В. Поняття та сутність правового статусу суб'єктів державного регулювання в агропромисловій сфері. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 5 (Т. 1). С. 150–154.
8. Луцький І. М., Луцький А. І., Каленюк О. М. Організаційно-правовий аспект захисту прав людини у системі права ЄС. *Економіка & держава*. 2009. № 4 (76). С. 77–79.
9. Теорія держави і права: підручник / за ред. С.Л. Лисенкова. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
10. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (в контексті верховенства права). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2012_129_9.
11. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: Навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Данічева К.П.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Москаленко Михайло Георгійович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Становлення й розвиток прав і свобод людини сягає доби Античності. У часи Давньої Греції та Стародавнього Риму розпочали формуватися основні права і свободи людини. В даному контексті слід зазначити низку античних філософів та мислителів, які почали історичний генезис, а з ним становлення прав і свобод людини. Серед них: Марк Тулій Цицерон, Платон, Аристотель.

Давньоримський політичний діяч республіканського періоду, літератор та оратор Марк Тулій Цицерон трактував: 1) поєднання *«справедливої людини та справедливої держави»*; 2) сформував концепт принципу *рівності закону для всіх*; 3) розглядав три форми правління: *демократія* – відображення свободи, що панує серед усіх громадян, а *монархія та аристократія* – вияв мудрого правління на противагу демократії, пояснюючи це тим, що досягти повної рівності між людьми у демократії практично нездійснене завдання, виокремлюючи це як ваду цієї форми правління; 4) запропонував четверту форму правління – *змішану*, яка здатна охопити найкращі риси всіх зазначених форм; 5) розглядав два види права: *позитивне і природне* [2, с. 42–43].

Засновник філософської школи, давньогрецький мислитель Платон розвинув ідею *про справедливість, рівність та чесноти*. Філософ трактував справедливість як *«належну міру»*, тобто певну рівність в процесі соціальної взаємодії; не передбачав поділу людей на вільних та рабів; вважав, що громадяни наділені політичними правами та рівноправні; визнавав рівність чоловіків та жінок, хоча жінок до управління державою не допускав [1, с. 53].

«Батько історії» – Аристотель, який розробив і визначив принцип *формальної рівності*. На його думку, по-перше, рівність полягає в тому, що ні неможливі, ні можливі не мають ні в чому будь-яких переваг; по-друге, верховна влада не зосереджена в руках тих чи інших, але і ті, і інші рівні [2, с. 129]. Аристотель вважав, що держава є продуктом еволюції сім'ї та створюється для щасливого життя громадян цієї держави. Також дані мислення були викладені в патріархальній теорії виникнення держави [3, с. 130].

Аналізуючи мислителів Давньої Греції та Стародавнього Риму, дозволяє нам зрозуміти, що в епоху Античності почали формуватися бачення людей про політичні права, демократію, законотворчість та

особисту відповідальність громадян та започатковано основоположні поняття про справедливість та рівність.

Правовий статус в Давній Греції мало населення полісів. А в Римі громадяни Риму. Слід зауважити, що в Стародавній Греції і в Стародавньому Римі існували певні індивідуальні права громадян, наприклад, право приватної власності, право слова, брати участь в народних зборах, право обіймати посади і т. д. Неодмінно слід зазначити, що рабам свобода не належала і вони не були суб'єктами відносин в полісі [1, с. 54].

Перші юридичні акти в галузі прав людини ухвалюють в Новий та Новітні Часи в багатьох країнах Європи та США, серед них виокремлюємо: а) Велику Хартію вольностей (Magna Carta, 1215 р.); б) Хабеас Корпус Акт (Habeas Corpus Act, 1679 р.); в) англійський Білль про права (English Bill of Rights, 1689 р.).

Згодом, приймають та ухвалюють велику кількість міжнародних актів, які присвячені правам людини в певних сферах, серед них:

- Конвенція про захист прав та основоположних свобод (т. зв. Європейська Конвенція з прав людини 1950 р.),
- Конвенція про запобігання злочину геноциду й покарання за нього (1948 р.);
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.);
- Конвенція про припинення злочину апартеїду й покарання за нього (1973 р.);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1979 р.);
- Конвенція проти катувань й інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.);
- Конвенція про права дитини (1989 р.);
- Американська конвенція прав людини (1969 р.);
- Африканська хартія прав людини та народів (1981 р.);
- Арабська хартія прав людини (2004 р.).

Після Першої світової війни утворюється Ліга Націй – організація, де людини, її захист прав і свобод виходять на новий рівень, а саме міжнародний. На нашу думку, з цього моменту розпочинається світовий розвиток прав і свобод людини і громадянина. Суспільство на міжнародному рівні розпочинає опікуватись за свої права та свободи. Прикладом послуговували жахи Великої війни.

Суцільне нехтування правами людини в період Другої світової війни виявило неспроможність окремих держав та й міжнародних структур стати на їхній захист. У 1945 р. створено нову глобальну міжнародну організацію – Організацію Об'єднаних Націй (далі – ООН), однією з основних цілей якої є утвердження віри в основні права людини, гідність

та цінність кожної людської особистості [4, с. 138].

10 грудня 1948 року у Парижі Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Загальну декларацію прав людини (далі – Декларація). В свою чергу, це перший документ універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і тим самим встановив стандарти та ідеали, яких і сьогодні прагнуть дотримуватись всі країни світу [5, с.15].

У висновку можна зазначити, становлення та розвиток прав людини та інституту прав людини тісно взаємопов'язаний з історією та нехтувати тим, що було – це сліпо дивитись в майбутнє та в результаті – втратити його. Передумови становлення права започаткували стародавні філософи й мислителі Античності. Вони дали старт розвитку прав людини, а інші покоління й нащадки розвинули його таким, яким ми його бачимо сьогодні. Й сьогодні інститут прав людини розвивається, за приклад – це розвиток та формування вже четвертого покоління прав людини. Сучасні ідеї вітчизняних та зарубіжних вчених щодо зародження, формування та розвитку прав і свобод людини, слід вважати за необхідне в міжнародному і національному вимірах на законодавчому рівні врегулювати нормативно-правову базу щодо визнаних людством (з точки зору релігійних та моральних поглядів) новітніх прав людини четвертого покоління.

Список використаних джерел:

1. Мельник Н.В., Савайда О.І., Здреник І.В. Історичні періоди становлення і розвитку прав людини: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С 52–54. URL: http://lsej.org.ua/3_2023/10.pdf.
2. Турянський Ю. І. Становлення та розвиток прав людини в античні часи. *Вісник національного університету «Львівська Політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Т. 6. № 23. С. 39–44.
3. Котенко Т. В. Становлення прав та свобод людини у вченнях філософів Стародавньої Греції та Риму. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 127–133.
4. Конституційне право: підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич та ін.; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
5. Кравченко Т.А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 4. 2017. С. 13–17.

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., ст. наук. співроб. І.В. Воронова.

ВЕРТИКАЛЬНА І ГОРИЗОНТАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Пастух Юлія Олександрівна,
студентка юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Надзвичайно важлива тема в сучасному світі – права людини, або фундаментальні права, як їх ще називають, – вимагають глибокого осмислення. Ми живемо у світі, повному різноманітної нерівності та несправедливості, і те, що ми бачимо, є величезними порушеннями основних прав людини. Основні права всіх видів: індивідуальні (життя, свобода віросповідання, вираження поглядів тощо), соціальні (здоров'я, праця, освіта, житло тощо) та дифузні (право на екологічно збалансоване довкілля та захист прав споживачів).

Перш ніж представити концептуалізацію того, що таке права людини, необхідно встановити найбільш відповідну номенклатуру. Це пов'язано з тим, що одні використовують термін «права людини», інші – «фундаментальні права». Якою буде правильна номенклатура? Ми вважаємо, що всі вони правильні, але за краще використовувати в цьому тексті вираз «фундаментальні права», оскільки він пов'язаний з ідеєю позитивізації прав людини. Таким чином, коли пошук реалізації цих прав є лише прагненням у межах спільноти, ми можемо називати їх правами людини, але коли вони закріплені в тексті Конституції, вони розглядаються як фундаментальні права.

Доктрина має тенденцію розділяти історичну еволюцію основних прав на «покоління». Однак частина доктрини відмовилася від терміну генерація, щоб прийняти виразний вимір. Аргумент полягає в тому, що покоління передбачає перевернення попереднього покоління. Це не стосується фундаментальних прав, оскільки всі наступні покоління не перевершують попередні, а доповнюють їх.

Права і свободи людини впливають із людської гідності. Людська гідність, яку слід трактувати «як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав» (перше речення абзацу шостого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018). Конституційний Суд України наголошує, що гарантовані Конституцією України права і свободи людини не зведено лише до тих, що містяться в тексті Основного Закону України, як це зазначено в його частині першій статті 22: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [2].

На міжнародному рівні головним документом, який підтверджував права людини, була Загальна декларація прав людини [1].

Перш ніж аналізувати ефективність основних прав, потрібно знати, що мається на увазі під терміном «ефективність». У доктрині розрізняють два види ефективності норм: правові та соціальні. Соціальна ефективність перевіряється гіпотезою про те, що поточна норма, тобто з потенціалом регулювання певних відносин, ефективно застосовується до конкретних випадків. З іншого боку, юридична ефективність, означає, що норма здатна виробляти наслідки у виникненні конкретних відносин. Але вона вже має правові наслідки, оскільки саме її введення в дію призводить до скасування всіх попередніх правил, які суперечать їй.

Варто зазначити, що правова норма може бути чинною, але вона може бути неефективною, тобто в силу якихось обставин норма може не мати правових наслідків.

Вертикальна ефективність означає, що держава у відносинах з індивідами повинна поважати норми основних прав. Держава, таким чином, повинна поважати індивідуальні свободи, такі як свобода переконань, вираження поглядів тощо. Але функція держави полягає не тільки в тому, щоб гарантувати цей захист. У випадку основних соціальних прав, таких як охорона здоров'я, освіта та інші, держава повинна мати позитивну позицію, щоб забезпечити дотримання цих прав. Таким чином, вертикальна ефективність відводить державі подвійну роль: гаранта і виконавця основних прав.

Що стосується горизонтальної ефективності основних прав, можемо стверджувати, що ці права можуть бути застосовані й до приватних відносин. Індивіди у своїх стосунках один з одним теж повинні поважати основні права. Беручи до уваги вищесказане, ми можемо стверджувати, що в суспільстві ризику, в якому ми живемо, фундаментальні права повинні поважатися не лише державою, а й іншими приватними суб'єктами.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5-r_2_2022.pdf.

Наукови керівник: асистент кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філософії (PhD) в галузі права Бзова Л. Г.

ДЕЯКІ ІСТОРІЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Середа Семен Ігорович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

Європейський суд з прав людини посідає важливе місце в системі органів Ради Європи. Взагалі, створення побідної судової інстанції було дуже прогресивним для свого часу та зберігає свою актуальність і в наш час. Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у механізмі наддержавного захисту прав і свобод людини і громадянина та слугує додатковим шансом досягти справедливості, коли всі національні можливості вичерпані.

Метою цієї роботи є дослідження історичних аспектів створення Європейського суду з прав людини. Аналіз зазначеного питання – дуже важливий як в загальнотеоретичному контексті, так і в суто практичному, а також корисний для порівняльної характеристики з судовою практикою в Україні та підкреслення позитивних прикладів для нашої держави. Загалом, окреслена тематика зараз набуває все більшого значення через значні геополітичні потрясіння та випробування нинішньої системи міжнародного права «на міцність».

Ідея створення подібного судового органу пропонувалася ще задовго до її практичної реалізації, проте найбільш це питання актуалізувалося під час та після Другої світової війни: з огляду на численні воєнні злочини країн Осі (в тому числі Голокост), виникла необхідність запровадження механізму захисту права і свобод осіб незалежно від їх громадянства та місця проживання. І хоча основну роль у притягненні до відповідальності воєнних злочинців взяли на себе міжнародні трибунали (такі як Нюрнберзький), від концепції створення загальноєвропейського суду не відмовилися.

Основоположним нормативно-правовим актом у цьому процесі стала Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, підписана країнами-учасниками Ради Європи 4 листопада 1950 року. У ній був закріплений перелік найважливішим прав і свобод людини, які були визнані міжнародним правом, та механізм їх судового захисту. Також саме в ній проголошувалося створення Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), який розпочав роботу 20 квітня 1959 року [4].

Окрім зазначеного органу, відповідно до цієї конвенції, були утворені ще Європейська комісія з прав людини та Комітет міністрів Ради Європи, які до 1998 року також виконували певні судові функції: перша з них здійснювала попередній розгляд всіх скарг, які надходили, та

оцінювала їх прийнятність перед поданням до суду, другий – вирішував справи, які відповідно не були передані. Проте, після початку дії Протоколу №11 до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, Європейська комісія з прав людини була приєднана до ЄСПЛ, а Комітет міністрів Ради Європи було позбавлено його судових функцій.

Таким чином склалася система, за якої будь який громадянин держави, яка входить до Ради Європи може звернутися до ЄСПЛ у разі порушення (на його думку) при судовому розгляді певної справи його прав і свобод та використання всіх передбачених державним законодавством способів оскарження. Проте, варто зазначити, що подана скарга має стосуватися виключно прав і свобод, закріплених у відповідній конвенції та протоколах до неї, а тобто напряду гарантованих цим нормативно-правовим актом; також при такому поданні необхідно дотримуватися чітко визначених процедур та умов [2, с. 725].

До загальної компетенції ЄСПЛ входить конкретний перелік питань, з приводу яких може бути розпочате провадження. Найважливішими з них є: розгляд скарг проти держави-члена Ради Європи або проти групи таких держав чи взагалі всього Європейського союзу; визнання факту порушення певних прав позивача та присудження йому на основі цього справедливої компенсації; встановлення факту масових порушень в конкретній державі, з огляду на певну систему проблем, та надання їй зобов'язання щодо їх усунення; офіційне тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також тлумачення власних раніше ухвалених постанов при запиті від Комітету Міністрів Ради Європи; тощо.

Практика ЄСПЛ – це комплекс судових рішень, які були ухвалені протягом всієї його діяльності. Вона може характеризуватися і як звичайний масив розглянутих судом справ з приводу захисту прав і свобод людей, і як певне джерело права, використання якого посідає важливе місце в судовій системі деяких держав [1, с. 35].

Ця практика є чітко сформованою, а її ефективне функціонування забезпечується обов'язковістю судових рішень, що входять до неї, для усіх членів Ради Європи: їх невиконання органами влади відповідних держав є прямим порушенням статей Конвенції. Також до практики входять зазначені вище офіційні тлумачення суду, які дозволяють підтримувати її єдність та уникати різних неоднозначних ситуацій під час правозастосування.

Загалом, судова діяльність ЄСПЛ належить до романо-германської системи (незважаючи на членство Сполученого королівства у Раді Європі), а тому застосування його практики у межах національних правових систем має відповідні особливості. Якщо наприклад в тій же Великобританії ці судові рішення можуть мати характер прецедентів, то в переважній більшості інших європейських держав вони виступають лише в ролі

допоміжного інструменту при розгляді подібних справ [5].

Україна також не є винятком: хоча застосування цієї практики наразі заохочується як Конституційним Судом України, так і Верховним Судом, для додаткового забезпечення єдності відповідної національної судової практики, вирішального рішення на розгляд однотипних справ вона не має. Проте, варто зазначити, що Конвенція про захист прав людини та основних свобод ратифікована Верховною Радою України, а тому відповідно до частини першої статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України. З цього випливає, що і практика ЄСПЛ є не тільки можливою для використання в нашій державі, але й навіть необхідною, що дуже корисно, з урахуванням руху України до вступу в Європейський союз та інші його структурні організації.

У 2017 році Україна «посіла» перше місце щодо кількості скарг, які були направлені громадянами до ЄСПЛ: серед усіх справ, що перебували на розгляді, українська частка склала 22,8%. У 2019 році ситуація кардинально не змінилася: ЄСПЛ ухвалив низку рішень на користь громадян України, які подавали скарги, та постановив виплати їм грошову компенсацію від державі у розмірі сумарно понад 1,5 мільйона євро. Протягом 2023 року суд розглянув 8750 справ проти України, що склало 12,8% від загальної кількості. Наведені показники дають можливість стверджувати про активне звернення українців до ЄСПЛ та значну кількість судових рішень на їх користь [3].

Також у контексті розгляду цього питання важливо навести певні показові справи, розглянуті ЄСПЛ, які саме і становлять структуру його практики. Серед них можна виділити: справу М. С. проти Словаччини та України, М. Х. та Інші проти Хорватії, І. М. проти Франції, Хірсі Джамаа та інші проти Італії, Сорінг проти Сполученого Королівства, М. С. С. проти Бельгії та Греції, тощо.

Отже, Європейський суд з прав людини є вкрай важливою інституцією в системі загальноєвропейського механізму захисту прав і свобод людини і громадянина. Його створення було об'єктивно необхідним, діяльність зберігає вплив та актуальність і в наш час, а судова практика активно застосовується для вдосконалення процесу здійснення правосуддя у державах-членах Ради Європи, відповідно до норм європейського права.

Таким чином, ЄСПЛ посідає провідну роль в поширенні міжнародних стандартів судочинства, справедливого і неупередженого судового розгляду та принципу верховенства права. Доступність звернення до цього органу з приводу порушення прав і свобод значно підвищує рівень юридичного захисту населення та слугує елементом стримування свавілля держави по відношенню до власних громадян, що дозволяє стверджувати про реальний, а не фіктивний характер його функціонування.

Список використаних джерел:

1. Бяленевич О. А. Про застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки*. 2009. С. 32-38.
2. Денисова А. В., Сірко В. С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №1. С. 724-726.
3. Лутковська В. В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. К. : *Праксіс*, 2005. 480с.
4. Мартинов А. Ю. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 та Європейський суд Енциклопедія історії України. Київ : *Наукова думка*, 2005. 672 с.
5. Шевчук Станіслав. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: *Реферат*, 2006. 848 с.

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., ст. наук. співроб. І.В. Воронова.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Стрельніков Дмитро Володимирович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Від Радянського Союзу Латвійська Республіка (далі – Латвія) успадкувала усталену структуру адміністративно-територіального устрою, характерну для більшості радянських республік: міста, сільради, райони, області. Конституція Латвії (*Latvijas Republikas Satversme*) 1922 року [1], дія якої була в повному обсязі відновлена у 1993 році, надала латвійському народові суверенну владу і започаткувала створення вищих органів державної влади - Парламенту (*Saeima*), Офісу Президента, Кабінету Міністрів і судів. Вважаємо, що принципи місцевого самоврядування у Латвії базуються на вимогах Європейської хартії 1985 року [2] та закріплені в законодавстві республіки. Латвія ратифікувала 26 з 30 параграфів Хартії у 1996 році, прийнявши закон про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування. На сьогодні й ці три

параграфи ратифіковані парламентом, за виключенням положення про доступ до ринку капіталу. Водночас кілька статей Конституції Латвії закріплюють деякі аспекти самоврядування, однак в них не йдеться про визнання його принципів. Тому вже тривалий час дискутується питання щодо включення до Основного Закону цих принципів або цілої статті про самоврядування. Латвійська Асоціація місцевого і регіонального самоврядування щороку направляє відповідні звернення до Уряду Латвії. Таким чином, на відміну від основних законів інших країн регіону (Литви, Естонії) в Конституції Латвії дотепер відсутні будь-які положення щодо місцевого самоврядування, місцевих виборів, комунального майна, локального управління, фінансів тощо.

Законодавчі рамки місцевого та регіонального самоврядування встановлені законом „Про самоврядування” від 1994 року. У 1992 році Парламентом Латвійської Республіки було прийнято резолюцію про підтримку Європейської хартії місцевого самоврядування (частково ратифікована у 1996 році, набула чинності у 1997 р.), а вже у січні 1994 року новостворений Сейм прийняв заснований на положеннях Хартії закон “Про місцеві вибори”. За період з 1991 по 1995 роки було втілено ряд кроків, спрямованих на створення системи, що відповідає потребам різних громад, гарантує цілісність демократичного процесу, а також зміцнює і покращує відносини між державою і місцевим самоврядуванням.

У вересні 1993 року Кабінет Міністрів прийняв Концепцію реформи місцевого самоврядування [3], що створила фундамент для внесення змін до принципів організації і функціонування місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Цією Концепцією було встановлено принцип, згідно з яким врядування на місцях є незалежним а адміністративні одиниці повинні перебувати під наглядом народно обраних представників.

На основі положень, закріплених в цьому документі, в подальшому було прийнято понад 20 законів, серед яких такі закони: “Про місцеві вибори” від 13 січня 1994 р., “Про місцеві самоврядування” від 19 травня 1994 р., “Про місцеві бюджети” від 29 березня 1995 р., “Про вирівнювання фінансування місцевого самоврядування” від 29 березня 1995 р., “Про адміністративно-територіальну реформу” від 21 жовтня 1998 р. [4, с.160].

Можна погодитися з латвійським юристом Е. Ванагс, який запропонував наступну періодизацію етапів структурного розвитку місцевого самоврядування незалежної Латвії: 1) перехідний період (1989 – 1992 рр.); 2) прийняття закону “Про місцеві вибори” (січень – травень 1994 р.); 3) місцеве самоврядування за законом “Про місцеві самоврядування” (з травня 1994 року) [5, с.17]. Починаючи з 2020 року її можна доповнити ще одним періодом (2009 – 2021 рр.), тому що реформа адміністративно-територіального устрою, яка була завершена у 2009 році, незабаром буде продовжена новою реформою адміністративно-територіального устрою

відповідно до положень закону, який був ухвалений у 2019 році.

Латвія почала роботу з реформування адміністративно-територіальної системи у 1998 році, коли з'явилися серйозні наміри вступити до Європейського Союзу. 2004 рік ознаменувався великим успіхом для Латвії: країна стала членом ЄС разом з дев'ятьма іншими країнами так званої другої хвилі. Повноцінна євроінтеграція Латвії значно залежала від ефективності публічного управління, тому стояло питання реалізації ухваленого ще 1998 року «Закону про адміністративно-територіальну реформу», основною метою якого було створити адміністративні території з місцевими та регіональними самоврядуваннями, які можуть економічно розвиватися і забезпечити надання якісних послуг населенню.

Слід зазначити, що в Латвії діє самоврядування двох рівнів: місцеве і регіональне. На місцевому рівні - 56 міст та 7 головних міст, 453 сільських муніципалітетів, 20 об'єднаних муніципалітетів (створені починаючи з 1998 року в рамках адміністративно-територіальної реформи). На регіональному рівні - 26 районів та ті ж 7 головних міст (вони представляють обидва рівні одночасно).

У 2009 році Латвія завершила свою велику і тривалу реформу. Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реформування, ще в 90-ті роки було визначено тамтешнє Міністерство регіонального розвитку. Воно за цей час кілька разів змінювало назву, але місцеве самоврядування, територіальний устрій та регіональний розвиток завжди перебували в його компетенції.

Попри досить скромні розміри території та чисельність населення, для Латвії, як і для України, характерним є нерівномірний розвиток територій, що веде до зростання міграції з окремих регіонів та до асиметрії розвитку.

Зазначимо, що спочатку латвійські політики боялись комплексної реформи територіального устрою. Тому було запроваджено механізм «добровільного об'єднання волостей». Проте майже за 6 років добровільного об'єднання створилось лише близько 20 об'єднаних самоуправлінь. Паралельно розвивали співробітництво самоуправлінь, оскільки сподівались, що воно замінить об'єднання. Але й цього не сталось, було укладено 5-6 таких співробітництв, та за кілька років вони розпались (одне скликання депутатів підписує договори, а після нових виборів інші депутати вирішують припинити співробітництво...).

Досвід Латвії показав, що дрібні самоврядування дуже важко йдуть на співробітництво. Аналогічні проблеми виникали і з добровільним об'єднанням. Більшість дрібних волостей не мали наміру об'єднуватись, не зважаючи на фінансову підтримку об'єднання з боку держави. Оскільки не було затверджено жорстких правил щодо формату об'єднання, деякі об'єднання виглядали досить проблемно. Голови волостей, які

домовлялись про об'єднання, не хотіли враховувати інтереси сусідніх волостей та прагнення держави щодо переходу об'єднаних громад у нові спроможності. Добровільне об'єднання загалом, без встановлених параметрів, себе не виправдало. Нові об'єднання без правил лише створювали нові одиниці, які не вирішували проблеми. Завершення реформи територіального устрою Латвії відбулось у 2009 році, коли з понад 500 самоуправлінь було створено 110 (тепер це краї).

Спочатку на етапі добровільного об'єднання волостей актуальним було питання про необхідність утворити нові «великі» волості. На цьому етапі важливо було подолати психологічний чинник супротиву об'єднання як керівників волостей, так і їх жителів. Тому було знайдено іншу формулу: створюється не нова волость, а «край». Таким чином, волості ніби й не зникали, при об'єднанні залишилися незмінними межі внутрішніх самоуправлінь, але вони стали територіальними одиницями без самоуправління. В цих територіальних одиницях запроваджена посада старости. Отже, реформа 2009 року призвела до створення в Латвії нових адміністративно-територіальних одиниць – країв – з повноцінним місцевим самоуправлінням. Зараз є 9 міст республіканського значення та 110 країв.

Після об'єднання держава давала додаткову дотацію в розмірі 5% до загального бюджету об'єднаних волостей. Кожне об'єднання, яке створювалось за проектом, отримувало 285 тисяч євро разової дотації, яка використовувалась, як правило, на крайову інфраструктуру. Алгоритм був такий: держава надає значні кошти в підтримку об'єднання, але і встановлює граничний термін такого добровільного (проте в межах затвердженої карти) об'єднання до 2009 року, після такого об'єднання відбувається вже без преміальних [5, с.19].

При підготовці проектів карт об'єднання відбувались фахове та громадське обговорення доцільності та технології об'єднання. Проте затягування реформи, поява на базовому рівні двох різних за спроможністю одиниць – волостей та країв – змусили державу до принципового рішення про завершення реформи через ухвалення закону. Було внесено зміни до Закону про реформу, надано уряду право вирішувати питання меж самоуправлінь. Потім було рішення, що Сейм має затвердити законом усі самоуправління, які утворюються внаслідок реформи. Парламент затвердив їх усі протягом одного дня.

Важливим чинником реалізації муніципальної реформи в Латвії став той факт, що до експертних пропозицій вчених і громадськості таки прислухались політики і було ухвалено політичне рішення. Політичний компроміс при проведенні реформи мав свою ціну. За реформу проголосували і члени опозиції, але за це вони домоглися створення кількох «додаткових» країв, які випадали зі схеми, що зараз дає підстави для критики реформи як не зовсім універсальної.

Водночас рішення щодо запровадження другого рівня самоуправління – регіонального – так і не було ухвалено. Реформа вирішила багато проблем, але не всі. Зараз великі самоуправління та міста республіканського значення можуть виконувати всі повноваження місцевого самоврядування, але є кілька самоуправлінь з населенням до 1000 осіб, які й досі не можуть виконувати свої функції. Для таких випадків і передбачалось регіональне самоуправління, яке так і не створили.

Щодо висновків із латвійського досвіду. По-перше, в Латвії за останні 30 років було проведено низку успішних реформ місцевого самоврядування, зокрема, розроблено нові закони про місцеве самоврядування та про місцеві вибори; здійснено адміністративно-територіальну реорганізацію. Вдосконалено механізми наповнення місцевих бюджетів та місцеві інформаційні (статистичні) системи, створено систему закладів з підготовки кадрів для органів місцевого самоврядування та підвищення їх кваліфікації, переосмислено способи взаємодії між місцевим самоврядуванням та центральними органами виконавчої влади та багато іншого [4, с.164]. По-друге, не варто розривати реформу юридичну, фінансову та адміністративно-територіальну. Не можна робити реформу в кілька етапів, варто здійснювати її одразу. Це політично та економічно є більш доцільним. По-третє, муніципальні реформи в різних країнах дають підстави стверджувати, що у випадку, коли їх ініціюють політики, все йде досить швидко. Коли ж ідею реформи подають чиновники чи експерти, то просування цієї ідеї відбувається дуже складно й довготривало.

Список використаних джерел:

1. Конституція Латвійської Республіки. URL: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/11>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
3. Par Pašvaldību reformu koncepciju. URL: <https://likumi.lv/ta/id/234647-par-pasvaldibu-reformu-koncepciju>.
4. Петришин О.О. Реформа місцевого самоврядування: досвід Латвії. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 158-168.
5. Vanags, Edvins Development of Local Government Reforms in Latvia. *Viešoji Politika ir Administravimas*. 2005. № 13. P. 15-24.

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент К.П. Данічева.

СЕКЦІЯ 3
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНИХ
ПРАВОВИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ
В ЄС НА ПРИКЛАДІ КОРОЛІВСТВА БЕЛЬГІЯ

Богданова Софія Павлівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

Після повномаштабного військового вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року Європейський Союз (далі – ЄС) відреагував негайно і продемонстрував дієву солідарність, підтримуючи людей, які потребують допомоги. Ця допомога включала гуманітарну, екстрену допомогу в сфері цивільного захисту, підтримку під час перетину кордону, а також надання притулку тим, хто рятується від війни.

Вперше у своїй історії ЄС ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка запроваджує нормативно-правові положення для допомоги у врегулюванні масового прибуття людей. Так, 2 березня 2022 року Комісія запропонувала вести в дію Директиву про тимчасовий захист, яка потім була ухвалена Європейською радою 4 березня 2022 року про надання тимчасового захисту особам, які рятуються від війни в Україні. 24-25 березня 2022 рік, Європейська Рада закликала Комісію вжити необхідні заходи для підтримки держав членів у активізації їхніх зусиль, щодо прийому біженців з України в незмінному дусі єдності та солідарності.

Метою дослідження є розкриття порядку забезпечення прав вимушених мігрантів Королівством Бельгія з урахуванням права ЄС. Розпочати слід із загальних зобов'язань країн ЄС щодо осіб, які користуються тимчасовим захистом. Зокрема, тимчасовий захист в межах ЄС передбачає наділення бенефіціарів тимчасового захисту наступними правами: забезпечення документами, зокрема, видача посвідки на проживання на весь термін дії захисту (який може тривати від одного до трьох років); забезпечення правом на інформацію про тимчасовий захист; забезпечення права на працю шляхом доступу до працевлаштування переміщених осіб; забезпечення права на житло; соціальне забезпечення або інша фінансова допомога у разі необхідності; доступ до медичної допомоги; доступ до освіти для осіб до 18 років у закладах державної системи освіти [1]. Отже, усі перелічені права забезпечуються кожною державою-членом ЄС.

Директива про тимчасовий захист була введена в дію на основі

положень Закону Бельгії про іноземців («de Vreemdelingenwet»), прийнятого в 2003 році. На момент впровадження тимчасовий захист не був «невідомий» для Бельгійської імміграційної служби, оскільки раніше подібний захист надавався громадянам колишньої Югославії, громадянам Руанди, боснійцям і косоварам. Однак до імплементації Директиви бракувало правових основ, які б належним чином врегульовували правовий статус переміщених осіб. Після російського вторгнення 25 лютого 2022 року Сенат Бельгії погодився з тим, що необхідно вжити необхідних заходів для тимчасового розміщення українських біженців через повномасштабну війну. Відповідно до Імплементаційного рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року було відкрито реєстраційний центр Брюсселі для людей з потенційним правом на тимчасовий захист. Бельгійський закон про іноземців передбачає, що тимчасовий захист застосовується до тих самих категорій осіб, які мають право на тимчасовий захист відповідно до згаданого рішення про імплементацію [2, с. 4].

Так, в межах Бельгії передбачено наступні права та обов'язки для мігрантів в межах статусу тимчасового захисту: обов'язок поважати бельгійські закони. Вчинення злочинних дій, призведе до втрати статусу тимчасового захисту; право на отримання дозволу на проживання, який дійсний протягом одного року. Через рік дозвіл можна продовжити ще на два роки, а потім знову на два роки. Через п'ять років з дати подання заяви про міжнародний захист переміщена особа матиме право на постійне проживання; право працювати в Бельгії; право на такі ж соціальні виплати, як і для громадян Бельгії. Отже соціальні гарантії рівною мірою поширюються на громадян України та інших іноземців з відповідним статусом; гарантовано право на свободу пересування. Зокрема, дозволено виїжджати за кордон, якщо у є діючий паспорт і візи, необхідні для країн, які особа бажає відвідати. Якщо ж особа не може отримати паспорт, то у такому випадку вона повинна подати заяву на отримання спеціального проїзного документа в муніципалітеті, де ця особа зареєстрована. Переміщених осіб попереджають, що якщо вони подорожують до країни походження, то ризикують втратити статус додаткового захисту; передбачено право на возз'єднання сім'ї. Так, переміщена особа може подати заяву на возз'єднання сім'ї.

Статус тимчасового захисту є законною підставою перебування на території держав ЄС. Станом на 31 січня 2024 року у Бельгії за національною програмою захисту зареєстровано 75 055 громадян України. Тоді як станом на 8 березня 2024 року кількість трохи знизилася і становить 72 775 громадян [3]. Ці данні свідчать про те, що переміщення людей не припиняється. Водночас, тривале перебування за кордоном громадян України змушує їх замислюватися про зміну громадянства. Особливу увагу слід звернути на особливості набуття громадянства державами-членами ЄС. Для даної категорії осіб передбачено можливість

набуття громадянства Бельгії. Зокрема, особа має право отримати бельгійське громадянство шляхом подання декларації про громадянство або через натуралізацію лише після того, як отримає безстроковий дозвіл на перебування в Бельгії. Отже, за сплином п'яти років проживання у статусі переміщеної особи, законодавством Бельгії надається можливість набуття громадянства [4].

Як заявник на міжнародний захист у Бельгії особи-шукачі притулку наділені наступними правами та обов'язками: право отримати інформацію щодо розгляду звернення, а також про права та обов'язки зрозумілою мовою; право на базову допомогу, включаючи проживання, харчування, юридичну, медичну та психосоціальну допомогу; зобов'язання повністю співпрацювати з бельгійською владою та поважати Закони Королівства Бельгія. З моменту реєстрації особи як заявника міжнародної процедури, вона має наступні права та обов'язки: право залишатися в Бельгії, доки не буде прийнято остаточне рішення щодо заяви; бельгійська влада призначить місце в центрі прийому шукачів притулку (безкоштовно), яке особа не може обирати за власним розсудом. Однак, особа не зобов'язана залишатися в місці прийому і може вільно пересуватися Бельгією. Однак, не дозволено подорожувати в іншу країну. Після 4-місячного перебування в місці колективного розташування особа може клопотати про індивідуальне розміщення (проживання); особи, які просять про міжнародний захист, не одразу наділяються правом працювати в Бельгії, а тільки через 4 місяці після подання ними заяви про міжнародний захист; особа можете отримати доступ до первинної медичної допомоги, але за деякі розширені послуги доведеться заплатити мінімальну плату; гарантується право на дові; діти від 6 до 18 років зобов'язані ходити до школи; особи повинні повідомляти імміграційну службу та Управління Генерального комісара у справах біженців та осіб без громадянства щоразу, коли адреса змінюється [4].

Після набуття статусу (реєстрації) Імміграційна служба видає Свідоцтво про тимчасовий захист. З цією довідкою муніципальна адміністрація за місцем проживання видає «картку А» [5, с. 9]. «Картка А» в Бельгії – це вид на проживання, який надається іноземцям з країн, що не входять до ЄС, у тому числі українцям, які мають статус тимчасового захисту в цій країні. Отже, за умови виконання умов для надання тимчасового захисту видається посвідчення. Після цього особа повинна звернутися до муніципальної адміністрації за місцем проживання з цим свідоцтвом. Муніципальна адміністрація видає власнику свідоцтва посвідку на проживання для вихідців з третіх країн, яких визнано або яким дозволено обмежений на більше трьох місяців термін перебування (картка А – «Обмежене перебування»). «Картка А» дійсна протягом 1 року з дати початку дії тимчасового захисту (а саме з 04.03.2022 по 04.03.2023). Тимчасовий захист автоматично продовжується 2 рази по шість місяців до

4 березня 2024 року. Було прийнято нове рішення про продовження терміну дії до 4 березня 2025 року. Однак, «картка А», яка дійсна до 4 березня 2024 року, повинна бути продовжена. Для цього особа повинна була з 4 січня 2024 року звернутися в муніципалітет міста щоб подати запит на поновлення картки. Ця нова «картка А» буде дійсною до 4 березня 2025 року. Якщо особа отримали свідоцтво про тимчасовий захист після 4 січня 2024 року, то вона отримає «картку А», яка буде дійсною до 4 березня 2025 року [6].

Законодавством Бельгії врегульовано питання припинення/відмови від статусу тимчасового захисту. Є три способи відмовитися від тимчасового захисту в Бельгії: особиста відмова через муніципалітет; онлайн скасування; відмова електронною поштою. Наприклад, особиста відмова передбачає необхідність записатися на прийом до відділу з питань видачі документів в муніципалітеті. Після цього заповнюється відповідна форма та видається «Довідка про зняття з обліку населення за зразком 8» («Modèle 8 certificat de radiation des registres de la population»).

При цьому, громадян України повідомляють про те, що скасувати статус «заднім числом» неможливо. Відповідно до закону, іноземця можна зняти з реєстрації лише в день відправлення запиту.

З огляду на проведені дослідження слід зробити наступні висновки:

1. Директива про тимчасовий захист передбачає загальні положення щодо даного статусу, однак певні особливості та деталізація забезпечується національним законодавством. Зокрема, право на зміну громадянства визначається внутрішнім правом держави.

2. Однією з особливостей є забезпечення права на свободу пересування шляхом видачі необхідних документів. Зокрема, дозволено виїжджати за кордон, якщо у особи є діючий паспорт і візи, необхідні для країн, які вона бажає відвідати. Якщо ж особа не може отримати паспорт, то у такому випадку вона повинна подати заяву на отримання спеціального проїзного документа в муніципалітеті, де зареєстрована. Отже, у разі неможливості оформлення закордонного паспорта, громадяни України зможуть реалізувати своє право на свободу пересування. Крім того, за законодавством Бельгії тимчасовий захист не припиняється автоматично через візит в Україну, проте такі наслідки не виключаються.

Список використаних джерел:

1. Temporary protection EU. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en
2. Temporary Protection: Belgium. URL: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/04/AIDA-BE_Temporary-Protection_2022.pdf
3. Ukraine Refugee Situation // The Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Rights and obligations: Rights and obligations of asylum-seekers

(applicants for international protection) URL: <https://help.unhcr.org/belgium/en/rights-and-obligations/>

5. Information on temporary protection in Belgium. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 18 p. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/2022-06/Booklet_Belgium_EN.pdf

6. Інформаційна брошура для українців, які просять тимчасового захисту в Бельгії. URL: <https://dofi.ibz.be/en/themes/ukraine/informaciya-ukrainskoyu/timchasoviy-zakhist>

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна, к.ю.н., ст. дослідник Гришко Л.М.

ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯННЯ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Бурін Дмитро Ігорович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) становлять важливу складову сучасного соціального та політичного контексту в Україні та країнах Європейського Союзу (ЄС). Насамперед, відчуження через конфлікт, природні катастрофи або інші кризові ситуації змушує мільйони людей шукати притулок та захист у власній країні або за її межами. Забезпечення прав ВПО є не лише моральним, але й правовим та етичним обов'язком держави в цілому та місцевих органів влади, зокрема.

Україна та країни ЄС мають різні підходи до законодавчого забезпечення прав ВПО. Чинне законодавство України про правовий статус ВПО. Зокрема закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] надають певні гарантії щодо доступу до основних прав та соціального захисту. Водночас у країнах ЄС законодавство також забезпечує права ВПО, але рівень захисту може варіюватися залежно від країни.

Фінансування та ресурси.

У багатьох країнах ЄС місцеві органи влади мають значний бюджетний ресурс, який може бути спрямований на забезпечення потреб ВПО. Україна також намагається забезпечити фінансову

підтримку для ВПО через різноманітні програми та проекти, проте обмеженість бюджетних ресурсів може бути перешкодою для повноцінної реалізації цих програм.

Підтримка та інтеграція.

Місцеві органи влади в Україні та країнах ЄС відіграють ключову роль у підтримці та інтеграції ВПО. Це може включати надання доступу до освіти, медичних послуг, житла та інших соціальних послуг. Органи місцевого самоврядування можуть здійснювати співпрацю з міжнародними та недержавними організаціями для забезпечення цих послуг, подібно до практики в деяких країнах ЄС.

Система моніторингу та оцінки ефективності.

Моніторинг та оцінка ефективності програм та послуг ВПО є важливим етапом у забезпеченні їхніх прав та потреб. У країнах ЄС часто використовуються системи моніторингу засадничої оцінки, які дозволяють оцінити ефективність програм та виявити проблемні питання для подальшого вдосконалення. Україна також розвиває подібні механізми, проте вони можуть бути менш розвиненими через фінансові обмеження та нестабільність.

Співпраця з громадськістю та неурядовими організаціями.

Громадськість та неурядові організації відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки ВПО та висвітленні їхніх потреб. У країнах ЄС, ці організації часто мають сильну структуру та вплив, що дозволяє їм ефективно впливати на рішення місцевих органів влади та забезпечувати необхідну допомогу. Україна також спостерігає підвищений інтерес громадськості та розвиток неурядових організацій у цій сфері, але їхні можливості можуть бути обмеженими через фінансові складнощі та політичні обставини.

Доступ до ринку праці.

Доступ до ринку праці є ключовим аспектом інтеграції ВПО у нові суспільства. У країнах ЄС існують програми підтримки зайнятості, навчання та підприємництва для ВПО, які спрямовані на полегшення їхнього входу на ринок праці та підвищення їхньої конкурентоспроможності. Україна також розробляє подібні програми, але нерівні умови доступу до ринку праці та високий рівень безробіття можуть ускладнювати інтеграцію ВПО.

Культурна адаптація та взаєморозуміння.

Культурна адаптація ВПО та підтримка взаєморозуміння між ними та місцевими громадами важливі для успішної інтеграції. У країнах ЄС, програми та проекти спрямовані на сприяння культурної взаємодії та взаєморозуміння. Україна також розвиває подібні ініціативи, проте може стикатися з викликами

Психосоціальна підтримка та травматичний стрес.

Психосоціальна підтримка має велике значення для ВПО, які

можуть переживати травматичний стрес внаслідок конфліктів, природних катастроф або інших кризових ситуацій. Програми психологічної підтримки та психотерапії, а також розробка механізмів реагування на кризові ситуації є важливими аспектами гуманітарної допомоги для ВПО. Потреби у психосоціальній підтримці можуть бути різними для різних груп ВПО та вимагати індивідуального підходу.

Гуманітарна допомога та міжнародна співпраця.

Гуманітарна допомога та міжнародна співпраця важливі для забезпечення потреб ВПО, особливо в умовах конфліктів та кризових ситуацій. Міжнародні гуманітарні організації та механізми співпраці можуть забезпечити необхідну допомогу та підтримку ВПО, а також сприяти обміну досвідом та кращим практиками з країнами ЄС. Місцеві органи влади повинні активно співпрацювати з міжнародними партнерами для забезпечення координації та ефективності гуманітарної допомоги.

Розвиток міграційної політики та законодавства.

Розвиток міграційної політики та законодавства є ключовим аспектом забезпечення захисту прав ВПО. Україна та країни ЄС повинні розвивати та вдосконалювати законодавство та політику щодо внутрішньо переміщених осіб, зокрема стосовно надання статусу біженця, захисту від дискримінації та насильства, а також доступу до основних прав та послуг. Ефективна міграційна політика має забезпечувати інтеграцію ВПО в місцеві спільноти та сприяти їхньому стабільному та безпечному життю. Місцеві органи влади мають важливу роль у впровадженні міграційної політики на місцевому рівні, забезпеченні захисту прав ВПО та сприянні їхній інтеграції в нове соціальне середовище [3].

Перспективи співробітництва включають можливості для взаємного навчання та обміну досвідом між Україною та країнами ЄС, що може сприяти подальшому поліпшенню умов для ВПО.

Наприклад, в Німеччині до функцій органів місцевого самоврядування у контексті підтримки та захисту прав ВПО входять:

1. Органи місцевого самоврядування активно співпрацюють з урядовими організаціями у впровадженні програм та проектів, спрямованих на інтеграцію ВПО в місцеві спільноти.

2. Місцеві органи виконують функцію надання соціальної допомоги, яка включає в себе житлову підтримку, медичну допомогу, психологічну підтримку та інші послуги для ВПО.

3. Органи місцевого самоврядування в Німеччині також забезпечують розвиток місцевої інфраструктури, що включає в себе доступ до освіти, здоров'я, транспорту та інших послуг, які є важливими для інтеграції ВПО.

4. Органи місцевого самоврядування в Німеччині сприяють

соціокультурній адаптації ВПО, організовуючи заходи та програми, спрямовані на вивчення мови, культури та історії країни.

5. Органи місцевого самоврядування приділяють увагу заходам захисту ВПО від дискримінації та насильства, сприяючи розробці та впровадженню політик і програм, спрямованих на запобігання цим явищам.

6. Місцеві органи в Німеччині також беруть участь у міжнародній співпраці та обміні досвідом з іншими країнами у сфері підтримки та захисту прав ВПО [4,5].

Що ж стосується України, то можна виокремити наступні завдання органів місцевого самоврядування, які спрямовані на забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб:

1. Місцеві органи самоврядування відповідають за організацію та надання житлової підтримки ВПО, забезпечуючи доступ до тимчасового чи постійного житла.

2. Органи місцевого самоврядування сприяють у доступі ВПО до медичних послуг, організовуючи медичні огляди, надаючи консультації та посередництво у лікуванні.

3. Місцеві органи надають соціально-психологічну підтримку ВПО, організовуючи консультації, групові заняття та психологічну допомогу.

4. Органи місцевого самоврядування співпрацюють з урядовими та неурядовими організаціями у реалізації освітніх та навчальних програм для ВПО, забезпечуючи їхнє навчання та професійну підготовку.

5. Місцеві органи сприяють інтеграції ВПО на ринок праці, організовуючи програми підтримки зайнятості, надаючи інформацію про вакансії та надаючи послуги з працевлаштування.

6. Органи місцевого самоврядування сприяють культурній адаптації ВПО, організовуючи культурно-просвітницькі заходи, мовні курси та інші події, спрямовані на знайомство з місцевою культурою та традиціями.

7. Місцеві органи розвивають програми та ініціативи, спрямовані на підтримку соціальної інтеграції ВПО у місцевих спільнотах, включаючи участь у громадських заходах та спільних проектах.

8. Органи місцевого самоврядування беруть участь у міжнародній співпраці та обміні досвідом з іншими країнами щодо підтримки та захисту прав ВПО.

Отже, хоча обидві країни роблять спроби забезпечити права ВПО через діяльність органів місцевого самоврядування, в Німеччині ця роль може бути більш розвиненою і ефективною через більш розвинену систему соціального захисту та інфраструктури. У той час як в Україні існують виклики, пов'язані з обмеженими ресурсами та нестабільністю в розвитку інфраструктури, що може ускладнювати ситуацію ВПО.

Таким чином, для створення більш розвиненої та ефективної системи підтримки ВПО в Україні, аналогічну до системи в країнах ЄС, необхідно впровадити ряд заходів та реформ. По-перше, Україна повинна підвищити рівень соціального захисту ВПО, забезпечуючи доступ до соціальної допомоги, медичної страховки та інших соціальних послуг. Це може включати розширення програм соціальної допомоги та вдосконалення механізмів доступу до неї. По-друге, необхідно інвестувати у розвиток місцевої інфраструктури, забезпечуючи доступ ВПО до освіти, медичних установ, житла та інших важливих ресурсів. По-третє, Україна може впровадити програми інтеграції, подібні до тих, що діють в Німеччині, які включають курси мови, професійну підготовку, підтримку в працевлаштуванні та інші послуги, спрямовані на успішну інтеграцію ВПО в суспільство. По-четверте, важливо залучати громадськість до підтримки ВПО, створюючи партнерства між місцевими громадськими організаціями, бізнесом та державними структурами для спільного розв'язання проблем та надання підтримки ВПО. Насамкінець, для впровадження змін потрібна політична воля та активна участь державних структур у реформуванні системи підтримки ВПО. Це може включати реформи в законодавстві, бюджетному процесі та організаційні зміни.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
3. УВКБ ООН Україна. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en>.
4. Minor-Projektkontor fur Bildung und Forschung: «Законодавчі питання щодо перебування осіб з України в Німеччині». URL: <https://minor-kontor.de/pitannja-schodo-prava-perebuvannja-u-n%D1%96meccin%D1%96>.
5. Німеччина: правила в'їзду та проживання. Що потрібно знати українцю. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/915/nimeccina-pravila-vizdu-ta-prozivannya-shho-potribno-znati-ukraincyu>.
4. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/110.pdf>.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. М.М.Воронов.

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ТА ПРАВО МИРНІ ЗБОРИ

Головатенко Марина Юріївна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Мирні зібрання є фундаментальним правом, а протести є неймовірно потужним і успішним засобом відстоювання та захисту інших життєво важливих прав. Сила цього права була продемонстрована під час пандемії, коли люди продовжували виходити на вулиці в усіх регіонах світу. Хоча пандемія COVID-19 ще більше поставила під загрозу право на мирні зібрання, люди продовжували виходити на вулиці, щоб висловити свою стурбованість, пов'язану з COVID-19, і вимагати інших важливих прав.

З березня 2020 року, коли COVID-19 був оголошений пандемією, уряди по всьому світу запровадили суворі обмеження із забороною чи обмеженням публічних зборів. Міжнародне право в галузі прав людини чітко вказує, що хоча обмеження прав допустимі під час надзвичайної ситуації в галузі охорони здоров'я, ці обмеження мають бути необхідними, пропорційними, недискримінаційними і діяти протягом обмеженого періоду часу. Влада народу стала під ударом, деякі уряди пішли далі і використовували пандемію як привід для подальшого обмеження громадянських свобод. Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй (ООН) з питання про право на свободу мирних зборів та асоціації Клеман Вуль попередив, що пандемія не повинна використовуватися як привід для придушення прав взагалі або прав на свободу мирних зборів та асоціацій зокрема.

Обмеження на громадські збори під час пандемії спочатку призупинили деякі масові протестні рухи. Це спостерігалось в таких країнах, як Чилі, Чехія, Індія та Ліван. У деяких країнах, включаючи Угорщину, Італію, Палестину та Сінгапур, рухи адаптувалися, і люди почали влаштовувати одиночні та соціально дистанційовані протести, у тому числі протести на своїх балконах та через онлайн-платформи, включаючи соціальні мережі. Однак через деякий час багато людей повернулися на вулиці, щоб протестувати під час пандемії. Більшість протестів були безпосередньо пов'язаними з пандемією, а часто також люди висловлювали нагальні вимоги, пов'язані з основними правами.

Пандемія виявила і ще більше посилила глобальну нерівність. Відповідно, багато протестів, що мали місце під час пандемії, висвітлили переважаючу соціальної та економічної нерівності [1].

У цей період люди влаштовували акції протесту з цілої низки питань, у тому числі протести проти карантинних заходів у зв'язку з COVID-19 та

протести із закликами скасувати заходи щодо боротьби з COVID-19 через голод, бідність і безробіття. Інші вийшли на вулиці, щоб боротися з расовою несправедливістю, гендерним насильством, жорстокістю поліції та поганим політичним керівництвом.

Під час пандемії люди також вийшли на вулиці, щоб висловити протест проти подій, пов'язаних із COVID-19, від дій уряду щодо боротьби з пандемією та заходів щодо блокування до відсутності економічної допомоги та побоювань щодо трудових прав.

Протести проти трудових прав або протести окремих секторів були зареєстровані як мінімум у 42 країнах. Стан медичних працівників був у центрі уваги під час пандемії, і багато лікарень боролися із сплеском інфекцій COVID-19. У кількох країнах, у тому числі у Франції, Косово, Лесото, Малайзії, Мексиці та Пакистані, медсестри, лікарі та медичні працівники влаштували соціально дистанційовані акції протесту, вимагаючи покращення умов праці, у тому числі більшої кількості засобів індивідуального захисту (ЗІЗ) та покращення робочого часу та зарплати. В Іспанії, працівники запитували: «Хто буде наглядати за людьми, які наглядають за вами?».

Інші сектори, такі як готельний бізнес, у тому числі кафе, ресторани та бари, також влаштували акції протесту, у тому числі в Болгарії, Італії, Косово, Мексиці та Чорногорії. Деякі представники готельного сектору влаштували акції протесту через відсутність фінансової підтримки з боку урядів під час пандемії, тоді як інші закликали до відкриття свого сектору.

У таких країнах, як Камбоджа, Лаос, Мальдіви, Нідерланди, Панама, Перу, Тайвань і Таджикистан, робітники в таких галузях, як виробництво одягу та технологій, логістика, транспорт, будівництво та гірничодобувна промисловість, влаштували акції протесту. Ці акції протесту були організовані через низку проблем, включаючи невиплату заробітної плати, відсутність заходів захисту на робочому місці від COVID-19, нелюдські умови праці та відсутність роботи під час пандемії.

У таких країнах, як Хорватія, Мексика та Уганда, неформальні торговці та малий бізнес, які особливо постраждали під час пандемії, закликали уряд надати термінову допомогу. Відсутність роботи та зростання рівня безробіття внаслідок пандемії також були ключовими питаннями трудових прав піднятих під час протестів.

Протести на захист інших економічних, соціальних та культурних прав пройшли щонайменше у 33 країнах. Деякі батьки, вчителі та учні закликали закрити школи під час пандемії, покращити онлайн-навчання та заходи безпеки, в той час як інші закликали знову відкрити школи та університети. Ці протести були організовані в таких країнах, як Албанія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Японія та Сербія.

Захист прав мігрантів і біженців під час карантину також був ключовою вимогою під час деяких протестів, у тому числі в Мексиці,

Непалі, Руанді та США. Жорстокість поліції під час застосування заходів щодо обмеження волі також викликала протести в таких країнах, як Кенія та Мексика.

У таких країнах, як Бразилія, Чехія, Гватемала, Малайзія, Мексика та Словенія, були організовані антиурядові акції протесту із закликами до урядів притягнути до відповідальності або піти у відставку через погану реакцію на пандемію.

У деяких випадках люди протестували проти застосування заходів COVID-19, таких як носіння масок, соціальне дистанціювання та вакцини. До них відносяться протести, що поширюють дезінформацію та теорію змови про вірус та пандемію. Ці акції протесту пройшли в таких країнах, як Австралія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Німеччина та США [1].

Порушення права на свободу мирних зборів можуть набувати різних форм: від заборони протесту, обмеження часу та місця проведення протесту, обмежувального законодавства, надмірного застосування сили владою, затримання протестувальників та вбивства протестувальників [2].

Застосування надмірної сили силами безпеки під час протестів мало місце як мінімум у 79 країнах, включаючи Бразилію, Бангладеш, Еквадор, Францію, Індонезію, Кенію, Чорногорію та Туніс. У контексті надзвичайних заходів влада може застосовувати силу лише у разі крайньої необхідності та в обсязі, необхідному для виконання своїх обов'язків, і лише тоді, коли менш небезпечні заходи виявилися явно неефективними. У будь-який час, у тому числі під час надзвичайного стану, влада повинна дотримуватись відповідних міжнародних норм та стандартів.

Застосування надмірної сили іноді включало смерть, що призводило до вбивств протестувальників, що задокументовано як мінімум у 28 країнах. В Основних принципах ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї вказується, що смертоносна сила суворо дозволена лише за спроби зберегти життя, і сила має бути пропорційна скоєним правопорушенням.

Для дотримання свободи мирних зборів уряди повинні:

1. Забезпечити, щоб усі закони та постанови, що обмежують публічні збори з міркувань охорони здоров'я, були необхідними та пропорційними з урахуванням обставин. Надзвичайна ситуація в галузі охорони здоров'я, викликана COVID-19, не повинна використовуватися як привід для придушення прав у цілому або прав на свободу мирних зборів зокрема.

2. Забезпечте дотримання міжнародних правил, що регулюють свободу в Інтернеті, утримуючись від запровадження обмежень в Інтернеті, включаючи обмеження в Інтернеті під час протестів, та надаючи протестувальникам доступ до інформації у будь-який час.

3. Забезпечити зняття будь-яких накладених обмежень та повне відновлення права на свободу мирних зборів після закінчення

надзвичайної ситуації в галузі охорони здоров'я, викликаной COVID-19.

4. Публічно засудити на найвищому рівні усі випадки довільних арештів та застосування надмірної сили силами безпеки у відповідь на протести.

5. Проводити негайні та неупереджені розслідування всіх випадків довільних арештів та застосування надмірної сили силами безпеки у контексті протестів.

6. Зняти звинувачення та звільнити всіх протестувальників та правозахисників, притягнутих до кримінальної відповідальності за здійснення свого права на свободу мирних зборів, та переглянути їхні справи, щоб запобігти подальшому переслідуванню.

7. Забезпечити звернення до судової перевірки та ефективні засоби правового захисту, включаючи компенсацію, у випадках незаконної відмови у праві на свободу мирних зборів та застосування надмірної сили державними органами.

8. Переглянути і, при необхідності, оновити існуючу підготовку з прав людини для поліції та сил безпеки за допомогою міжнародних експертів та незалежних організацій громадянського суспільства, щоб сприяти більш послідовному застосуванню міжнародних стандартів у галузі прав людини, включаючи Основні принципи застосування сили ООН [1].

Список використаних джерел:

1. Freedom of peaceful assembly and the COVID-19 pandemic: a snapshot of protests and restrictions. MONITOR TRACKING CIVIC SPACE URL: <https://monitor.civicus.org/COVID19September2021/>

2. The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Right to Freedom of Peaceful Assembly URL: <https://www.osce.org/odihr/525000>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гудзь Людмила Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

З появою нових інформаційних технологій перед країнами світу виникають нові завдання у формуванні сучасних концепцій інформаційного суспільства. Особливу увагу привертало питання організації та проведення виборів та референдумів з урахуванням пандемії COVID-19. У зв'язку з цим національним урядам довелося шукати рішення щодо проведення виборів у складних умовах, що призвело до відтермінування голосування у понад 50 країнах. Деякі країни, такі як Польща, внесли зміни до виборчого законодавства, щоб дозволити дистанційне голосування поштою.

На сьогоднішній день подібна проблема стала актуальною й в Україні, яка зіткнулася не лише з епідемією COVID-19, але й з введенням воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією. Неможливість проведення виборів у таких умовах порушує принцип періодичності виборів, що є одним із основних виборчих стандартів. Проте, на нашу думку, міжнародні виборчі стандарти спрямовані не лише на забезпечення періодичності виборів, але й на забезпечення загального, вільного, рівного, таємного і прямого голосування. Дотримання цих принципів свідчить про демократичний характер виборів та легітимність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Україна, так само як і багато інших країн, застосовує традиційну систему виборів, проте вона не може гарантувати проведення виборів в повній відповідності до всіх вищезгаданих принципів [1].

Відмінною особливістю системи е-голосування є можливість проведення виборів, які відповідають міжнародним виборчим стандартам [2]. Однак легітимність електронних виборів залежить від того, чи здатна держава забезпечити дотримання основних прав учасників виборчого процесу. Будь-яка держава, яка використовує систему е-голосування, повинна гарантувати виборцям справедливість, прозорість та безпеку виборчого процесу. З нашої точки зору, наступні права повинні бути забезпечені державою: право на приватність і конфіденційність, право на доступність, право на недискримінацію, право на інформацію, право на

перевірку свого голосу.

Забезпечення вищезгаданих прав під час е-голосування вимагає ретельного проектування та перевірки електронних систем, а також впровадження відповідних правових та інституційних механізмів контролю та нагляду. Деякі країни вже успішно використовують е-голосування в різних формах, серед яких виділяється Естонія, як одна з передових у цій сфері, використовуючи електронне голосування з 2005 року. Інші країни, такі як Швейцарія, Нідерланди, Швеція, США, Індія та Бразилія, також вивчають або впроваджують різні форми е-голосування.

Протягом останніх двадцяти років Рада Європи визначила основні принципи та стандарти використання інформаційно-комунікаційних технологій під час виборчого процесу в ряді документів. Ці документи включають Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії [9], Рекомендації щодо прозорості електронних виборів [3], Рекомендації щодо сертифікації систем електронного голосування [4], Рекомендації державам-членам про правові, організаційні та технічні стандарти електронного голосування [5], а також Доповіді Венеціанської комісії про сумісність віддаленого та електронного голосування зі стандартами Ради Європи [6].

Рекомендація щодо стандартів для електронного голосування, яка була ухвалена у 2017 році, містить 49 стандартів, які застосовуються до всіх форм електронного голосування і електронного підрахунку голосів, а також процедур їх впровадження [7].

У 2019 році на рівні Європейського Союзу були прийняті й набули чинності Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем, а також Акт про кібербезпеку ЄС. Згідно з цим Актом вперше на всій території ЄС була введена система сертифікації кібербезпеки для продуктів, послуг та процесів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) [8].

Варто також відзначити, що Україна поступово готується до впровадження електронного голосування, включаючи ряд напрямків: введення внутрішніх ID-паспортів та біометричних закордонних паспортів, Mobile ID, Bank ID, які можуть бути використані для ідентифікації виборців у майбутньому; можливість для громадян України отримати електронний цифровий підпис; введення електронного реєстру виборців; поступове впровадження електронних систем ЦВК та розробка та запуск мобільного додатка та вебпорталу "Дія".

У минулому в Україні спробували закріпити на законодавчому рівні впровадження електронного голосування. Вперше це було запропоновано у 2011 році через законопроект №8656, що стосувався концепції "Запровадження системи електронного голосування"[9]. Проте пізніше цей законопроект було відкликано й вилучено з розгляду. У 2012 році було подано законопроект № 10079, який стосувався державної програми

запровадження електронного голосування [10]. У 2016 році було внесено законопроект під номером № 4404, що передбачав зміни до деяких законодавчих актів України, щодо електронного виборчого процесу [11]. У 2019 році було подано законопроект під номером № 10129, що передбачав внесення змін до деяких законів України з метою забезпечення виборчих прав громадян шляхом запровадження на виборах голосування поштою та Інтернет-голосування [12]. У 2020 році було представлено законопроект під номером № 3485, що передбачав внесення змін до деяких законів України з метою вдосконалення виборчого законодавства [13]. Зрозуміло, що парламентарі усвідомлюють необхідність створення сприятливих умов для використання цифрових технологій для забезпечення основних прав людини, хоча жоден з поданих законопроектів не був прийнятий.

Зарубіжний досвід свідчить про популярність е-голосування, особливо у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. Україна, зі своїм науково-технічним потенціалом, також має перспективи у цій сфері. Однак ефективне впровадження е-голосування потребує ретельної підготовки з боку держави, включаючи сертифікацію програмного забезпечення, пілотні проекти для виявлення недоліків, захист особистих даних, зміцнення кібербезпеки та прийняття спеціального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної Ради України «Про схвалення Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні». Від 18.06.2012 № 10629. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DF87900A.html/ (дата звернення: 11.03.24)
2. Сіденко І.Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні. Харків, 2012. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf/>. (дата звернення: 11.03.24)
3. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-ге, випр. і доповн. Київ : Логос, 2009. 500 с. URL: <https://www.venice.coe.int/files/CDL-elec-opinions-UKR.pdf> (дата звернення: 11.03.24)
4. Council of Europe. Guidelines on Transparency of E-enabled Elections. GGIS (2010) 5 fin / Council of Europe. 2011. November. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168059bdf6> (дата звернення: 11.03.2024)
5. Council of Europe. Recommendation on legal, operational, and technical standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004) and explanatory memorandum. Rec (2004) 11 / Council of Europe. URL: [https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec\(2004\)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf](https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Rec(2004)11_Eng_Evoting_and_Expl_Memo_en.pdf) (дата звернення: 11.03.2024)

6. Venice Commission. Report on the compatibility of remote voting and electronic voting with the standards of the Council of Europe. CDL-AD (2004) 012-e / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). 2004. 12-13 March. URL: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282004%29012-e> (дата звернення: 11.03.2024).

7. Council of Europe. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies). CM / Rec (2017) 5 / Council of Europe. URL: <https://search.coe.int/cm/Pages/resultdetails.aspx?ObjectId=0900001680726f6f> (дата звернення: 11.03.2024).

8. European Parliament and of the Council. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 Concerning Measures for a High Common Level of Security of Network and Information Systems Across the Union. L 194/1. (2016, July 19). *Official Bulletin of the European Union*. Retrieved September 9, 2021 from. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84_013-16#Text [in Ukrainian] (дата звернення: 11.03.2024).

9. Victor Musiyaka: To whom and why to introduce electronic voting? Retrieved from <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/11613> [in Ukrainian]. (дата звернення: 11.03.2024)

10. Проект Закону про державну програму запровадження електронного голосування від 17.02.2012 № 10079. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10079&skl=7 (дата звернення: 11.03.2024)

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо електронного виборчого процесу від 13.04.2016 № 4404. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58703 (дата звернення: 11.03.2024).

12. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та інтернет-голосування від 06.03.2019 № 10129. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10129&skl=9 (дата звернення: 11.03.2024)

13. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства від 18.05.2020 № 3485. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68847 (дата звернення: 11.03.2024)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кляцький Вадим Владиславович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Інститут місцевого самоврядування в Литовській Республіці має давні історичні коріння. Слід зазначити, що проблеми реформування місцевого самоврядування було і залишається важливим для всіх країн-членів ЄС та країн – претендентів на членство. Незважаючи на те, що Литовська Республіка, як і Україна, значний час перебувала у складі СРСР, у 2004 р. вона вже набула статусу члена Європейського Союзу. Історія місцевого самоврядування тут почала відлік із середньовіччя (так само, як і в Україні) і в різних форматах проявлялася до 1940 року, тобто до радянського періоду історії. В 1990 році відбулися перші після відновлення незалежності демократичні вибори в 581 адміністративних одиницях на двох рівнях. А вже через чотири роки в Литві почалася реформа територіально-адміністративного устрою. У першій фазі реформи — до 1997 року, відбулися дві значні події: 1) в 1994 році було прийнято закон про територіально-адміністративні одиниці та їх межі, а вже в 1995 — 1997 роках цей закон було запроваджено в дію. Литва отримала базовий рівень самоврядування з 55 муніципалітетів (з 2000 року їх вже 60), а також 10 адміністративних округів або повітів (не є місцевим самоврядуванням) [1]. Тому використання позитивного та негативного досвіду литовської євроінтеграції, відповідної практики надасть змогу підвищити ефективність та пришвидшити відповідний процес децентралізації в Україні. Отже, необхідне зосередитися саме на аналізі конституційно-правового регулювання інституту місцевого самоврядування в Литві й на характеристиці реформування системи місцевого самоврядування та управління в Литві та її сучасному становищі. Від часу набуття Литвою незалежності провідні науковці та державні діячі зосередилися на поверненні країни до унікальної історичної системи місцевого самоврядування та її подальшому реформуванні і приведенні у відповідність до сучасних завдань та викликів. Незважаючи на те, що в Литві історично існували сильні традиції організації місцевого самоврядування, перебування у складі СРСР перешкоджало їх подальшому розвитку [2].

Сучасне законодавство про місцеве самоврядування в Литовській Республіці складають Конституція (Глава Х. Місцеве самоврядування та

управління), Закон про місцеве самоврядування 1994 р., Закон про вибори до міських рад 1994 р., Закон про регіональний розвиток 2000 р., Генеральний план територіального розвитку 2002 р., «Про управління повітом» (15 грудня 1994 р.), «Про статус члена ради місцевого органа влади» (7 лютого 1995 р.), «Про тимчасове пряме управління в міських і сільських органах влади» (28 березня 1995 р.), «Про основні норми Асоціації місцевих органів влади Литви» (28 березня 1995 р.), «Про адміністративно-територіальні одиниці та їх межі» (19 липня 1995 р.), «Про методологію визначення бюджетних доходів місцевих органів влади» (2 липня 1997 р.), «Про адміністративний нагляд за місцевими органами влади» (14 травня 1998 р.) та ін [3, с.196-197]. Глава X «Міське самоврядування та управління» Конституції Литовської Республіки складається із 6 статей (ст., ст. 119-124). Відповідно до ст. 119 Конституції в Литовській Республіці «право на самоврядування гарантується державним територіально-адміністративним одиницям, передбаченим законом. Воно здійснюється через відповідні Ради самоврядувань. Члени Рад самоврядувань строком на два роки обираються населенням адміністративної одиниці – громадянами Литовської Республіки на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Порядок організації та діяльності інститутів самоврядування встановлюється законом».

Зазначимо, що загалом процес реформування місцевого самоврядування в Литві можна умовно поділити на 4 етапи: а) перший етап (1990–1997 рр.) – введення адміністративно-територіальної реформи (створення децентралізованої системи та поступове її спрощення); б) другий етап (1997–2005 рр.) – ініціювання дискусії щодо розвитку регіональної політики (створення спеціальної робочої групи та прийняття за результатами її роботи Закону про регіональний розвиток); в) третій етап (2005–2010 рр.) – забезпечення підготовчого процесу щодо введення в дію вищевказаного закону (на цьому етапі розробка регіональної політики проводилася окружними державними адміністраціями) [4]; г) четвертий етап розпочався у 2010 р. – ліквідація окружних адміністрацій та створення рад регіонального розвитку (ключовий етап економічно орієнтованого соціального розвитку регіонів) [5, с. 266].

У 2019 році Уряд Литви оголосив про перехід до другого етапу реформи децентралізації – укрупнення районів. У цілому, це допомогло уникнути дублювання функцій, а також сформувати ефективну систему місцевого управління. Концепції, які активно обговорюються в експертних колах, базувалися на історичному формуванні територій, а також аналізі іноземного досвіду інших держав [6]. Відповідно до закону «Про адміністративно-територіальні одиниці Республіки Литви та їх межі», територія Литви поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які складаються з населених пунктів. Починаючи з 2009 року, в Литві

існують одиниці чотирьох рівнів: а) повіти (лит. *apskritis*); б) самоврядування (лит. *savivaldybė*); в) сянюнії (лит. *seniūnija*); г) сянюнайтії (лит. *seniūnaitija*).

Повіт є адміністративно-територіальною одиницею першого рівня, найвища адміністративна одиниця Литви. Територія Литви поділена на десять повітів, їхні адміністративні центри знаходяться у великих містах: Алітус, Вільнюс, Каунас, Кляйпеда, Маріямполе, Паневежис, Таураг, Тельшай, Укмерг та Шауляй. Зазначимо, що основна функція повіту — управління землею та земельна реформа. Управління повітом є складовою частиною державного управління та реалізується через керуючого повітом, міністерства та інші урядові інституції урядом відповідно до закону «Про управління повітом». Керуючого повітом (*лит. apskrities viršininkas*) призначає Уряд Литви за поданням прем'єр-міністра. Його головне призначення – гарантування дотримання на території повіту конституції та інших законів республіки. При керуючому створюється рада повіту. До складу ради за посадою входять керуючий повітом (голова ради), його заступник та мери самоврядувань повіту. Повіти поділяються на інші, нижчі адміністративні одиниці – самоврядування, які поділяються на ще нижчі – сянюнії. Повіти мають контролювати роботу самоврядувань та органів влади нижчого рівня. Наприклад, Вільнюський повіт складається з самоврядування міста Вільнюс та самоврядувань 7 районів. Так, місто Вільнюс поділяється на 21 сянюнію, а райони далі поділяються на міста, містечка, села та можуть бути поділені на сянюнії.

Наступний рівень складає самоврядування, який є другим рівнем адміністративно-територіального поділу Литви. Території самоврядувань наділені спільними економічними, соціальними, культурними, етнічними та іншими інтересами. Самоврядування – це адміністративно-територіальна одиниця, спільність населення якої володіє гарантованим конституцією правом самоврядування, що здійснюється через обрані місцевою спільнотою органи влади. Самоврядування формуються з населених пунктів, які відповідають основним вимогам: здатність управляти та підтримувати муніципальну економіку, надавати комунальні послуги місцевим жителям та інші. На території Литви утворено 60 самоврядувань. Умовно їх можна поділити на міські самоврядування (7), районні самоврядування (43) та самоврядування (новоутворені) (10). Самоврядування великих литовських міст (зокрема Алітуса, Вільнюса, Каунаса, Клайпеди, Паневежиса, Шауляя) охоплюють територію одного міста (у деяких випадках з передмістями). Самоврядування місцевих курортів (міста Паланга та Нерінга) включають розташовані поруч із ними населені пункти. Усі самоврядування на основі добровільного членства об'єднуються в Асоціацію самоврядувань Литви. Це — неурядова некомерційна громадська організація, діяльність якої спрямована на розвиток самоврядувань Литви та представництво спільних інтересів

членів Асоціації в органах державної влади.

Рада самоврядування є виборним колегіальним органом, що обирається жителями, які проживають на його території, на чотирирічний строк. Зі своїх членів рада обирає мера самоврядування. Ради самоврядувань наділені правами та обов'язками місцевої влади та публічного адміністрування, мають автономію у сферах комунальних послуг, житла, вулиць та громадського транспорту. До повноважень ради самоврядування належить ухвалення основних рішень місцевого значення, при цьому вирішення певних завдань районного значення може бути делеговане самоврядуванням місцевими органами виконавчої влади, мером або правлінням. У випадках, якщо центральні або територіальні суб'єкти державного адміністрування розглядають питання, пов'язані з інтересами одного або всіх самоврядувань, то вони повинні повідомити про це мера відповідного самоврядування або Асоціацію самоврядувань Литви. Проекти законів та інших правових актів, пов'язані з діяльністю самоврядувань, обговорюються з окремими самоврядуваннями або з Асоціацією самоврядувань Литви в установленому порядку.

Вважаємо, що в процесі реформування територіальної організації публічної влади в Литві було створено досить ефективну систему місцевого самоврядування. В Україні може бути використано досвід запровадження служби контролю та аудиту самоврядування, створення субмуніципальних утворень – за зразком сянюній, а також про законодавче закріплення прав асоціацій органів самоврядування[7]. Водночас більш системного дослідження потребує досвід запровадження в Литовській Республіці служби контролю та аудиту самоврядування, діяльності сянюній, зокрема з питань представництва громад населених пунктів, які входять до складу сянюній, аналіз практики опитування населення. Дотепер існують думки, що реформа місцевого самоврядування в Литві є не до кінця завершеною, досі триває дискусія щодо врядування на регіональному рівні та регіональної політики в цілому. На нашу думку, доцільно продовження реформування територіально-адміністративного устрою Литви і укрупнення регіональних адміністративних одиниць.

Список використаних джерел:

1. Сас О. Децентралізація у країнах Балтії та Скандинавії. Частина 1. URL:<https://agropolit.com/blog/105-detsentralizatsiya-u-krayinah-baltiyi-ta-skandinavii-chastina-1>.
2. Local government in the member states of the European Union: a comparative legal perspective. URL: <http://eu.vlex.com/vid/local-government-in-lithuania-394138950>.
3. Децентралізація: експерименти та реформи / під. ред. Тамаша М. Хорвата у 2 т. Будапешт: *Local Government and Public Service Reform Initiative*, 2000. Т.1. 484 с.
4. Burbulyte-Tsiskarishvili G. Local governments as the main actors of

regional development in Lithuania. *Paper presentation for the 21st NISPAcee conference "Regionalization and Inter-regional Cooperation"*, 2013. URL: <http://goo.gl/b8RoAQ>.

5. Петришин О.В. Система місцевого самоврядування в Литві: перспективи використання досвіду в контексті муніципальної реформи в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 265-271.

6. Тибінка Х. Організація адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування Литовської Республіки. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/orhanizatsiia-administratyvno-terytorialnoho-ustroiu-ta-mistsevoho-samovriaduvannia-lytovskoi-respubliky/>

7. Серьогін С.М., Прокопенко Л.Л. Досвід реформування в Литві. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування*. 2014 № 1. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/27.pdf.

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. К.П. Данічева.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Колесник Каріна Юріївна,
курсант факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Війна є складною та болючою реальністю, яка несе за собою негативні наслідки для суспільства та держави. Україна, як держава, яка зазнає впливу збройного конфлікту, не минає цієї проблеми. Військові дії, змушуючи людей шукати притулку, руйнують інфраструктуру, погіршують доступ до основних життєвих потреб, роблять практично неможливим реалізацію соціально-економічних прав людини і громадянина. У цьому контексті загроза не обмежується лише самими правами, вона також стосується і їх гарантій.

Права людини є невіддільною складовою суспільного прогресу та розвитку. Ціннісний орієнтир прав людини дозволяє застосовувати «людський вимір» не лише до держави, права, закону, законності та правового порядку, але і до громадянського суспільства. Ступінь зрілості та розвиненості останнього значною мірою залежить від стану справ із правами людини, від обсягу цих прав і їхньої реалізації [1]. Соціально-економічні гарантії прав людини і громадянина є необхідною складовою

для забезпечення належних умов життя, доступу до освіти, охорони здоров'я, житла, праці та соціального захисту. Держава зазвичай реалізовує ці гарантії шляхом ухвалення законів, розробки програм соціального розвитку, а також забезпечення фінансування цих секторів у мирний період. В Україні прийняті закони, які гарантують доступне житло через надання житлових субсидій та пільгових кредитів. Уряд реалізує програми соціального розвитку, спрямовані на підтримку малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, ветеранів та інших вразливих категорій населення, включаючи надання безкоштовних послуг у сфері медицини, освіти та соціальної допомоги. Уряд також виділяє значні кошти на фінансування освіти та медицини, що дозволяє забезпечити належні умови навчання для дітей та молоді та забезпечує доступ до якісної медичної допомоги для всіх громадян [2].

Проте, в умовах війни реалізація соціально-економічних гарантій стає надзвичайно складною. Воєнний конфлікт в Україні призвів до значного руйнування інфраструктури та економіки, зменшення обсягів виробництва та зростання безробіття, що суттєво погіршило матеріальне становище населення та обмежило доступ до достатнього рівня життя. Поява внутрішньо переміщених осіб, спричинене війною, також викликало серйозні соціальні проблеми, включаючи проблеми з житлом, доступом до медичної допомоги та освіти, а також втрату рідних та близьких. Крім того, військові дії спричинили загострення економічної нестабільності, зростання цін на товари та послуги, зниження купівельної спроможності населення та загального погіршення економічного клімату, ускладнюючи доступ до основних соціальних послуг та збільшуючи вразливість найбільш вразливих шарів населення [3]. Війна суттєво ускладнила реалізацію соціально-економічних прав людей, обмежуючи їх можливості на отримання належного рівня життя та підтримку необхідних умов для самореалізації та розвитку. Однак попри це, держава повинна вживати усіх необхідних заходів для реалізації громадянами України своїх соціально-економічних прав. Найперше, необхідно забезпечити стабільне фінансування програм соціального розвитку та соціального захисту, попри військові витрати. Це передбачає виважений розподіл бюджетних коштів і призначення пріоритетного фінансування для програм, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення та забезпечення належних умов життя для всіх громадян.

Не менш важливим кроком є посилення заходів з протидії корупції в системі соціального захисту [4]. Забезпечення відкритості та прозорості у використанні соціальних фондів, ефективного контролю та аудиту, а також забезпечення доступності інформації про соціальні програми для громадян є запорукою реалізації соціально-економічних прав громадян та підвищення довіри до владних структур.

Не повинні зупиняти воєнні дії й розвиток інноваційних підходів до

надання соціальних послуг та підтримки населення. Це може охоплювати використання цифрових технологій для полегшення доступу до соціальних послуг, розвиток програм психологічної підтримки для постраждалих від війни, а також створення інноваційних форм соціального підприємництва для забезпечення зайнятості вразливих груп населення.

Повинна продовжуватися комплексна реформа системи охорони здоров'я та освіти, що дасть можливість підвищити її ефективність, забезпечити доступність якісної медичної допомоги для всіх верств населення, а також модернізацію освітньої системи та забезпечення доступу до освіти для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального становища.

Війна створює серйозні виклики для реалізації соціально-економічних прав громадян, і в цьому контексті, Європейський Союз відіграє важливу роль у забезпеченні необхідної допомоги та підтримки.

Так, ЄС надає фінансову підтримку для реалізації соціальних програм і послуг, що включає фінансування медичних закладів, освітніх програм, а також програм соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни [5]. Крім того, ЄС надає технічну підтримку для удосконалення систем управління соціальними програмами та забезпеченні їх ефективності.

Проведення правових реформ, спрямованих на підвищення захисту соціально-економічних прав громадян, також є важливою частиною діяльності Європейського Союзу в Україні. Це включає реформу системи охорони здоров'я, освіти та зміцнення соціального захисту уразливих верств населення. ЄС забезпечує медичну та гуманітарну допомогу для постраждалих від війни, надаючи необхідну медичну допомогу та гуманітарну підтримку.

Отже, забезпечення ефективності соціально-економічних гарантій прав людини і громадянина в Україні в умовах війни є складним завданням. Проте, за допомогою реалізації визначених кроків, держава може забезпечити мінімальний життєвий рівень, доступ до основних послуг та підтримку економічної активності в умовах конфлікту. Важливо, щоб ці дії були частиною стратегії довгострокового розвитку країни, спрямованої на забезпечення стійкості, процвітання та дотримання прав людини і громадянина в Україні, незалежно від обставин. Лише шляхом розв'язання проблеми соціально-економічних гарантій, навіть в умовах війни, можна створити справедливе й гуманне суспільство, в якому кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал та жити гідним життям.

Список використаних джерел:

1. Словська І. Соціально-економічні права народу України під загрозою. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 213–217.
2. Бетлій О. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022–2023 роки. Липень 2023 / за ред. В. Мовчан. URL: <http://www.ier.com.ua/>

files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf (дата звернення: 17.04.2024).

3. Як війна в Україні змінює економічний і бізнесовий ландшафти країн, регіонів та світу. Пояснює професор економіки Себастьян Галіані / Forbes : сайт. 25.08.2023. URL: <https://forbes.ua/money/velika-ekonomichna-perebudova-25082023-15642> (дата звернення: 17.04.2024).

4. Сkochиляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35), т. 2. С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.6>.

5. ЄІБ виплатив Україні майже 100 млн євро на проєкти з відновлення / Представництво Європейського Союзу в Україні : сайт. 19.12.2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eib-viplativ-ukraini-mayzhe-100-mln-euro-na-proekti-z-vidnovлення_uk?s=232 (дата звернення: 17.04.2024).

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доц. Т.І. Гудзь.

ПРАВО НА УЧАСТЬ В ІНІЦІУВАННІ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА УЧАСТІ У РЕФЕРЕНДУМІ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄС

Куліш Андрій Миколайович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Народний суверенітет належить до засад конституційного ладу як в Україні так і у всіх державах ЄС. Народовладдя передбачає здійснення влади народом безпосередньо через державні органи і шляхом самоврядування. Проявом безпосереднього народовладдя є вибори, всеукраїнські і місцеві референдуми, народні ініціативи, громадські обговорення тощо [1, с. 35].

Як зазначає Задорожня О. В., референдум виступає конституційно-правовою формою безпосереднього правління народу. В об'єктивному значенні референдум розглядається як основне право народу. Народ має право вимагати від держави заходів щодо створення умов реалізації права на референдум, водночас, на державу покладається обов'язок забезпечити врегулювання права народу на референдум, його охорону і захист. У суб'єктивному значенні референдум виступає як система юридичних гарантій права кожного правосуб'єктного громадянина на участь у референдумі, при цьому під участю в референдумі слід розуміти ініціювання, підготовку, голосування та інші дії, пов'язані з його

проведенням [2, с. 340-341]. Очевидно мається на увазі те, що право на референдум належить народу, а суб'єктивне право кожного громадянина полягає в юридичній можливості взяти в ньому участь.

Вважаємо доцільним погодитись з Задорожньою О. В. щодо того що участь у референдумі включає в себе цілий комплекс конкретних прав зокрема ініціювання та голосування. Твердження щодо підготовки як складової права участі на референдум є дещо спірним, адже підготовка радше відноситься до повноважень публічних органів влади в компетенції яких здійснити підготовку та організувати проведення референдуму. Дані повноваження покликані забезпечити реалізацію іншого права – права голосування на референдумі.

Виокремлення в рамках права участі на референдумі цілого комплексу конкретних прав можна аргументувати з наступних причин:

1) Як зазначає Федоренко В. Л. та Ставнійчук А.П., референдному процесу поряд з іншими притаманна така ознака, як свобода вибору громадян щодо участі у референдному процесі на будь-якій його стадії [3, с. 76; 4, с. 159]. Тобто громадянин має право прийняти участь в одній з стадій референдного процесу і при цьому не зобов'язаний приймати участь в іншій(прийняти участь в ініціюванні, обговоренні або агітації і не прийняти участь в голосуванні);

2) Референдум може бути проведений за ініціативою органів влади, або ж за вказівкою в законі, під час такого референдуму громадяни своє право на участь в ініціюванні не реалізують адже референдум призначається не за їх ініціативою;

3) Референдний процес є доволі тривалим. Так, громадянин який скористався правом на ініціювання референдуму може з впливом певного часу втратити право прийняти участь у голосуванні(втрата дієздатності, втрата громадянства, тощо). Водночас громадянин, що не мав права приймати участь в ініціюванні референдуму може набути право прийняти участь в обговоренні, агітації та в голосуванні з питання референдуму (у разі досягнення встановленого віку, набуття громадянства тощо).

Щодо конституційно-правового регулювання права громадян України на участь в референдумі, таке право передбачене статтею 38 Конституції[5]. Конституція України конкретизує право громадян України брати участь у референдумах у розділі III «Вибори. Референдум» [1, с. 289]. Аналізуючи положення статті 70 Конституції України можна зробити висновок що за громадянами яким на момент проведення референдуму виповнилося 18 років і яких не позбавлено судом дієздатності закріплено право голосу на референдумах. Щодо права на ініціювання у референдумі, стаття 72 пов'язує наявність такого права з наявністю права голосу [5]. Якщо звернути увагу на Конституцію Польської республіки можна помітити інший підхід щодо закріплення права участі у референдумі. Зокрема стаття 62 закріплює за польськими

громадянами яким виповнилося 18 років, і які не позбавлені судом дієздатності, публічних та виборчих прав, саме право участі у референдумі, що очевидно включає в себе право ініціювання та всі інші складові права участі у референдумі [7].

Повертаючись до Української Конституції слід зазначити, що інші можливості участі в референдумі(обговорення, агітації) за громадянином України в Основному законі не конкретизовані, втім передбачені спеціальним законом [5]. Так, частина 2 статті 94 Закону України «Про всеукраїнський референдум» передбачає, що громадяни України – виборці мають право вільно і всебічно обговорювати питання всеукраїнського референдуму, офіційні інформаційні матеріали всеукраїнського референдуму, можливі наслідки всеукраїнського референдуму, особисто вести або брати участь у проведенні агітації щодо підтримки чи невідтримки питання, винесеного на всеукраїнський референдум, без витрачання власних коштів [6].

Милосердна І. М. вважає цілком очевидним те, що право на участь у референдумах виникає одночасно з виникненням активного виборчого права, а в контексті дослідження законодавчого закріплення інституту референдуму звертає увагу на те, що в багатьох конституціях держав ЄС це правило знайшло пряме відображення(зокрема вищезгадана Польща, а також Австрія, Болгарія, Естонія, Ірландія, Італія, Латвія, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія). В окремих конституціях також прямо закріплено принципи загальності, рівності права на участь у референдумах, а також таємності голосування на референдумах (Болгарія, Португалія, Франція)[8, с. 189].

Зосереджуючи увагу на праві брати участь в ініціюванні референдумі, слід зауважити що дане право має міжнародне правове закріплення. Зокрема як зазначає Ковриженко Д. С. на основі узагальнення практики європейських країн у 2006-му році Венеціанською комісією було розроблено та схвалено Рекомендації щодо проведення референдуму. Відповідно до цього документу народна ініціатива щодо проголошення референдум має відповідати ряду принципів, зокрема принципу за яким кожен громадянин, наділений політичними правами, може підтримати ініціативу проведення референдуму. Як вже розглядалося вище даний принцип відображений і в Українській Конституції [9, с. 82].

Враховуючи все вище сказане, слід підсумувати наступне:

- 1) Право участі у референдумі є ключовим політичним правом, що має найвищий рівень законодавчого закріплення в Україні та більшості держав ЄС;
- 2) Право участі у референдумі включає в себе цілий комплекс конкретних прав особи, зокрема право брати участь в ініціюванні, в обговоренні, в агітації та в голосуванні на референдумі;
- 3) Вимоги (цензи), що ставляться до наявності права участі у

референдумі, однаково стосуються всіх складових такого права, що зумовлює необхідність їх наявності під час реалізації кожного права окремо;

Таким чином, право на участь в ініціюванні у референдумі – це складова права участі у референдумі, що є суб'єктивним правом правоздатних громадян щодо участі в процесі ініціювання референдуму;

5) Особливість права на ініціювання референдуму полягає в тому, що воно часто обмежене, порівняно з іншими складовими права участі на референдумі, колом питань, з яких забороняється ініціювати референдум за народною ініціативою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

2. Задорожня О.В. Порівняльний аналіз інституту референдуму в окремих європейських країнах. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 05 листоп. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 340-345.

3. Федоренко В.Л. Референдне право в системі конституційного права. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2. С. 72-76.

4. Ставнійчук А.П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2017. 240 с.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

6. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

7. Конституція Польської Республіки (з передмовою В.М. Шаповала). Київ: Москаленко О.М., 2018. 84 с.

8. Милосердна І. М. Законодавче закріплення та функціонування інституту референдуму: світовий досвід. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 185-195.

9. Чебаненко О.Д., Грищук О.Ю., Колодяжна Н.В., Євгенєва А.А. Референдуми в Європейському Союзі / за ред. Д.С. Ковриженка. Київ: ФАДА ЛТД, 2007. 186 с.

Науковий керівник: декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. В.О. Серьогін.

КОНЦЕПЦІЯ ТА ГЕНЕЗИС AMPARO: ІСПАНСЬКА МОДЕЛЬ

Марченко Андрій Романович,
студент юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Проблематика вже знайомих нам прав та свобод людини і громадянина займає важливу позицію щодо внутрішньої і зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Усі громадяни держав-членів від народження є вільними й достатньо незалежними, наскільки це можливо, у власних правах та обов'язках. Правосвідомість людини і громадянина, які мають на меті бути соціальними й політичними гарантіями, які є, безспірно, вкрай доречними для того, що б захистити людей від можливостей посягнути на їхні законні права з боку держав-членів та їх правління [1, с. 303]. Наведеними вище й багатьма іншими гострими питаннями, пов'язаними з правами людини і громадянина, займається та прагне вдосконалити ООН. Усі громадяни мають право бути рівними перед законом, це фундаментальні якості, які мають бути наявними у кожній державі без винятків. Новітня система демократії повинна бути спрямована на допомогу населенню у спробах вирішити її поточні проблематичні питання.

Ампаро можна визначити як «особливу судову процедуру захисту основних прав», що складається з трьох елементів у строгому сенсі. По-перше, ампаро захищає «основні права». Під «фундаментальним правом» мається на увазі суб'єктивне право, гарантоване фундаментальною нормою [2]. Ампаро не існує, коли немає захисту справжнього суб'єктивного права і якщо це право не закріплено в основоположній нормі. По-друге, це основоположне право має бути предметом «судової гарантії». Основні права користуються цілим рядом гарантій (застереження закону, омбудсмен, судова опіка тощо), але тільки тоді, коли основне право захищене судовою гарантією, ампаро можна назвати ампаро. Для визначення ампаро все ж необхідна третя умова: ця судова гарантія має бути «конкретною». У США немає сумнівів у тому, що основні права захищаються судами (судовий контроль). Але судова процедура цього захисту така ж і в будь-якому іншому випадку. Унікальність ампаро полягає в тому, що захист основних прав має здійснюватися за допомогою спеціальної процедури, відмінної від інших існуючих судових процедур.

Ампаро вперше з'явився в Європі в Конституції Іспанії 1931 року, але ми також можемо послатися на два тексти німецького простору, які позначили основу для майбутнього сприйняття ампаро: Конституція Німеччини 1849 року і Австрійська конституція 1920 року після її реформи 1929 року. Але вирішальним елементом для включення ампаро до Конституції стала присутність в Іспанії мексиканського інтелектуала, який

перебував у вигнанні в Мадриді і займав хороше становище серед політичної та інтелектуальної еліти: Родольфо Рейеса. Саме він поширив інститут ампаро ще до виборів Установчих зборів в 1931 році.

Іспанська модель характеризується існуванням двох взаємопов'язаних процедур ампаро: ампаро перед звичайними судами (*amparo ordinaire*) і ампаро перед Конституційним судом (*amparo constitutionnel*). На цю модель вплинуло введення мексиканської моделі ампаро (судова система якої натхненна Сполученими Штатами, що характеризується дифузним переглядом конституційності) в систему концентрованого перегляду конституційності, натхненну австрійською моделлю.

Звичайне ампаро передбачено статтею 53.2 Конституції Іспанії 1978 року, яка встановлює три принципи, що надають йому специфічності: пріоритет, спрощена процедура та розширення інтересу в порушенні провадження. Метою спрощеної процедури є запобігання зловживанню ампаро, оскільки за допомогою цієї процедури можна боротися лише з порушеннями основоположних прав, до виключення всіх інших суб'єктів. Стаття 53.2 Конституції передбачає ще одну специфіку цієї процедури, а саме сферу її захисту, оскільки тільки права, передбачені статтями 14 і 29 Конституції (але всі ці права) користуються захистом позову ампаро в звичайних судах.

Найяскравішою рисою конституційного ампаро в Іспанії є письмовий характер його процедури [3]. Після того, як ампаро було визнано прийнятним, Трибунал передає заяву іншим сторонам, розуміючи, що, як зазначалося вище, прокурор завжди повинен бути стороною в судовому процесі ампаро. На цьому етапі Конституційний Суд має обирати між проханням до інших сторін зробити письмову заяву або скликанням відкритих слухань для всіх сторін для представлення своїх усних презентацій. Дані, наведені у звітах про діяльність Трибуналу, дають нам досить вражаючу інформацію: лише п'ять справ було розглянуто в усній формі за двадцять чотири роки. Це яскрава, і досить негативна, риса іспанської системи. Одним із негативних наслідків цієї системи є підживлення вже засудженого пороку «підміни» магістратів радниками Конституційного Суду. З іншого боку, публічне слухання гарантує, що всі магістрати можуть знати всі позиції учасників судового процесу. Крім того, з проведенням громадських слухань можна було б пом'якшити проблему запізнілих судових рішень, оскільки було б важко уявити, що вони будуть винесені через кілька років після громадських слухань.

Однак все вищесказане жодним чином не зумовлює остаточного вибору моделі (контроль з боку законодавця чи судді), яка за своєю суттю є політичною моделлю. Слід визнати, що, на нашу думку, вже існують механізми контролю за законодавцем (оскарження неконституційності законів, судові оскарження конституційності законів). З іншого боку,

конфігурація «контролю над суддями» відповідає, на наш погляд, невблаганній політичній логіці. Конституція проголошує, що «національний суверенітет належить іспанському народу, від якого походять усі повноваження держави», і що «правосуддя походить від народу і здійснюється [...] відповідальними суддями та магістратами». У демократичній державі не може бути політично безвідповідальної влади. В Іспанії ж судді несуть цивільну, кримінальну та дисциплінарну відповідальність, але самоконтроль не є справжнім контролем. Вони не підпадають під політичну відповідальність (як в англосаксонських системах). Ампаро «контроль над суддями» є єдиною формою політичного контролю над владою, яка вислизає від демократичної логіки: Конституційний трибунал, врешті-решт, є політичним органом, навіть якщо він має судову владу. Однак відмова від цього варіанту на законодавчому рівні призводить до певного дисбалансу в системі контролю за державою в цілому.

Список використаних джерел:

1. Гутарова К.О. Європейський суд з прав людини як міжнародно-правовий механізм захисту прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 302-305. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/76.pdf.
2. Pfersmann O. Esquisse d'une théorie des droits fondamentaux en tant qu'objets juridiques. *Droit des libertés fondamentales* / L. Favoreu et al. (dir.). 6e éd. Paris: Dalloz, 2012. P. 63-114.
3. Rubio Llorente F. Problemas actuales del recurso de amparo. *Anuario de derecho constitucional y parlamentario*. 1990. № 2. P. 158-159.

Науковий керівник: професор кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, д.ю.н., проф. В.В. Гордєєв.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Новікова Ксенія Олексіївна,
студентка Навчально-наукового
юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Питання обмеження прав і свобод людини і громадянина завжди були об'єктом дослідження науки конституційного права, і викликали

неабиякий інтерес у вчених-правників.

Відповідно до указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який в подальшому неодноразово продовжувався і діє до теперішнього часу [1].

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави дана сфера набула особливого значення, оскільки запровадження воєнного стану передбачало прийняття рішень, які безпосередньо стосувалися обмеження прав людини.

На сьогоднішній день в науці конституційного права сформовані теоретичні підходи до розуміння прав людини та їх обмежень. Окрім того, у цьому напрямку розроблене та функціонує як міжнародне, так і національне законодавство.

Відповідно до статті 29 Загальної декларації прав людини, при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Згідно з статтею 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [3].

Відповідно, до конституційних прав і свобод людини, які можуть бути обмежені під час дії правового режиму воєнного стану належать: право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), свобода пересування (ст. 33 Конституції України), право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України), право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39 Конституції України), право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції України), право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42 Конституції України), право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно

погоджується (ст. 43 Конституції України), право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44 Конституції України), право на освіту (ст. 53 Конституції України).

До переліку прав і свобод людини, які можуть бути обмежені під час правового режиму воєнного стану можемо віднести і закріплене в статті 31 Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року встановлено можливість обмеження тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, конституційного права, передбаченого статтею 31 Конституції України – права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [1].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» конкретизуються можливості обмеження права на таємницю кореспонденції.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності до заходів цього правового режиму можуть належати: – регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та (або) послуг та заборона передачі інформації через комп'ютерні мережі; – у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучення у підприємств, установ і організацій всіх форм власності, окремих громадян електронного комутаційного обладнання, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку; – інші заходи, передбачені нормами міжнародного гуманітарного права [4].

Як бачимо, перелік таких заходів не є вичерпним. Це дозволяє військовому командуванню разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням інших органів запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, інші заходи правового режиму воєнного стану.

На нашу думку, в аспекті розгляду даного питання важливим є встановлення чіткого переліку заходів правового режиму воєнного стану, які можуть запроваджуватися задля тимчасових обмежень права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Окрім того, якщо не визначати конкретний перелік заходів, то вбачається доцільним встановлення меж обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Тобто, розробка певних параметрів (критеріїв) на підставі яких буде прийматися рішення про допустимість обмеження права на таємницю

листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Зокрема, наприклад, необхідність дотримання балансу в процесі реалізації цього права з правами і законними інтересами інших осіб; правомірність способу обмеження цього права тощо.

Такий підхід дозволить створити додаткові гарантії з метою уникнення зловживань у сфері обмеження прав людини, у тому числі обмеження права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Разом із тим, слід зазначити, що введення воєнного стану не означає обов'язкове обмеження цього права, а тільки можливість тимчасового обмеження шляхом встановлення певних заборон щодо його реалізації.

Підсумовуючи вищезазначене, потрібно відмітити, що обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах воєнного стану є виправданим та може мати важливе значення в доведенні злочинності дій росії завдяки наявним записам телефонних розмов та листувань осіб, які здійснювали неправомірну діяльність по відношенню до нашої держави та громадян. Однак, варто пам'ятати, що обмеження цього права має здійснюватися виключно на підставі закону та мати тимчасовий характер. З метою недопущення зловживань зі сторони відповідних органів державної влади вважаємо за доцільне встановити чіткий та вичерпний перелік заходів правового режиму воєнного стану, які можуть запроваджуватися задля тимчасових обмежень права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.04.2024).
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.04.2024)
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук А.В. Федорончук.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ ВІРМЕНІЯ: РЕФОРМУВАННЯ З ОГЛЯДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Сімавонян Володимир Суренович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Незалежна Вірменія довгі роки намагається проводити реформу органів місцевого самоврядування, котра постійно стикається з усілякими перешкодами. На початку четвертого десятиліття існування Республіки Вірменія можна констатувати, що система органів місцевого самоврядування, як і більшість інших демократичних інституцій, поки що насправді так і не відбулася.

Першу реформу органів муніципальної влади було здійснено вже через рік після припинення бойових дій у Карабаху та на вірмено-азербайджанському кордоні. 5 липня 1995 року було прийнято нову Конституцію молодій республіці, яка закріпила нову систему територіальної організації влади. В основу серйозних змін у системі муніципального управління було покладено новий адміністративно-територіальний поділ Республіки Вірменія, завдяки якому були скасовані райони, що існували десятиліттями, і замість них утворені області (марзи). Подібна політика, вочевидь, була зумовлена прагненням керівництва країни, що втрачала авторитет, максимально централізувати місцеву владу, щоб посилити над нею контроль. У результаті замість 37 районів, що існували в останні радянські роки, було утворено десять областей – Арагацотнську, Араратську, Армавірську, Гегаркунікську, Лорійську, Котайкську, Ширакську, Сюнікську, Вайоцдзорську та Тавуську. Столиця ж країни місто Єреван, де проживає понад третини населення республіки, набула статусу окремої адміністративно-територіальної одиниці, також прирівняної до області. Самі ж області виявилися розділеними на громади, причому, наприклад, великі міста Гюмрі та Ваназдор отримали такий самий обштинний статус, яким стали мати невеликі села з населенням у кілька сотень людей.

Основний принцип управління країною в умовах сильної президентської республіки дуже промовисто позначився і на системі органів місцевого самоврядування. Керівники громад (такими стали і мери великих міст) проголошувалися практично єдиновладними господарями на місцях, а представницькі органи – Ради старійшин, мали вкрай обмежені функції і, фактично, відігравали фіктивну роль у муніципальному управлінні. Однак найяскравішим свідченням курсу влади країни на граничну централізацію управління республікою став інститут

призначення губернаторів областей главою держави. Тобто губернатори з 1995 року до цього дня у Вірменії підпорядковані виключно президентові, що є серйозною перешкодою на шляху розвитку системи місцевого самоврядування, своєрідною «дубиною» в руках центральної влади, що вміло припиняє гіпотетичну можливість відхилення від центрального курсу обраних народом глав громад.

Інститут призначення губернаторів був вміло використаний і для вирішення питання про мера Єревану. Вірменська столиця, враховуючи не лише кількість виборців, а й її незамінне економічне та культурно-просвітницьке значення для всієї країни, за визначенням покликана бути державою в державі. Особливо якщо йдеться про державу, сильно ослаблену нескінченно затяжним перехідним періодом, впливом криміналу, олігархії, що все посилюється. В обстановці хронічного невдоволення виборців підсумками виборів, їхнього заперечення опозиційними силами, столиця Вірменії, природно, регулярно акумулює протестні рухи. Більше того, всілякі технології фальсифікації результатів виборів найбільшу відсіч мали зустрічати і досі зустрічають саме в Єревані. Це пояснюється об'єктивно високою політичною грамотністю столичного електорату, концентрацією в Єревані ударних сил опозиції різних років, а також присутністю у місті основної частини представників короткострокових та довгострокових міжнародних місій спостереження. Зовсім не випадково, починаючи з других президентських виборів, представники опозиції максимальну кількість голосів як на папері, так і насправді отримували у столиці (Вазген Манукян 1996-го, Карен Демірчян – 1998-го, Степан Демірчян – 2003-го та Левон Тер-Петросян 2008-го).

Сьогодні важко стверджувати, наскільки точно передбачали цю тенденцію розробники Конституції 1995 року, проте цілком очевидно, що як колишня, так і нинішня влада Вірменії постійно прагнули не допустити перетворення Єревана на державу в державі, внаслідок чого столичні виборці виявилися найбільш обділеними у плані реалізації свого права на участь у місцевому самоврядуванні. Нова система органів місцевого самоврядування, запроваджена в 1996 році, скасувала сільські, селищні, районні і міські Ради народних депутатів, які існували до цього, на довгі роки вкоренила порочний принцип протиставлення представників органів місцевої влади, що призначаються і обираються: в областях це спільне співіснування обраних народом глав адміністрацій, мерів і губернаторів, що призначаються президентом, а в Єревані – префектів, принаймні на папері підзвітних виборцям, і градоначальника, який призначається главою держави.

Однак перш ніж детально зупинитися на новому етапі реформи місцевого самоврядування, що стартував у 2005 році, і торкнувся столиці, звернемося до деяких основних особливостей виборів до муніципальних органів, характерних для всієї республіки. Причому треба відразу ж

зазначити, що ці особливості політичної культури, що переросли в м'яко кажучи, недобру традицію, гальмують розвиток демократичних процесів у Вірменії не менше, ніж сама порочна політична система.

Справжнім бичем стала мажоритарна система формування муніципальних представницьких органів, яка є абсолютно неприйнятною з урахуванням особливостей місцевого менталітету. У незалежній Вірменії паралельно з хронічним ослабленням центральної влади, що втрачає популярність, мало місце підвищення ролі кримінальних елементів, що використовуються режимами як одна з основних сил під час придушення волі народу, фальсифікації підсумків виборів.

Однак у 2005 році тут почався певний прогрес, каталізатором якого став тиск міжнародного співтовариства. Прийняття конституційних реформ було одним із зобов'язань Вірменії після вступу до Ради Європи у 2001 році. Як відомо, більшість держав, які входять до Ради Європи та Європейського Союзу, використовують парламентську форму правління, а президенти в них виконують лише представницькі функції. Вірменія з її Конституцією зразка 1995 року не могла не проголосити курс реформування Основного закону, що було необхідною умовою для розвитку демократичних процесів. Розробка конституційних реформ затягнулася до кінця 2005 року, сам же референдум щодо їх ухвалення через консолідований бойкот опозиції перетворився на трагікомедію з порожніми виборчими дільницями і пачками вкинутих бюлетенів. І хоча референдум 27 листопада 2005 року щодо ухвалення конституційних реформ став черговою карикатурою на всенародне волевиявлення, нова редакція Основного закону виявилася значним кроком уперед порівняно з попередньою (зокрема, відбувся перерозподіл повноважень від президента до парламенту, зокрема щодо формування уряду).

Під час розробки проекту конституційних реформ справжнє протистояння між владою Вірменії та представниками європейських структур розгорнулося з питання порядку обрання мера столиці Вірменії Єревана. Спочатку було очевидно, що призначення столичного градоначальника позбавляє виборців права на управління власним містом – це явне порушення загальноновизнаних законів демократії. Але влада Вірменії під час тривалого протистояння намагалася всіляко уникнути запровадження інституту виборності мера Єревана, на чому наполягала Венеціанська комісія Ради Європи. Справа доходила до смішного, коли представники офіційного Єревану відправляли до Ради Європи черговий проект реформи Конституції, який не передбачав введення інституту виборності мера столиці, але намагалися переконати єврочиновників у зворотному. Однак у цьому питанні останні виявили принциповість, що поки що є, на жаль, єдиним прецедентом в історії більш ніж двадцятирічної присутності Вірменії в Раді Європи. Зрештою, влада Вірменії була змушена піти назад і погодитися з опосередкованим

обранням мера столиці міським представницьким органом.

Внаслідок цієї реформи місцевого самоврядування, що торкнулася лише столиці, було здійснено перехід до моделі парламентського правління, коли мер міста обирається членами Ради старійшин. Позитивний аспект реформи зводиться навіть не до того, що жителі Єревана нарешті отримали можливість обирати свого градоначальника, а не «задовольнятися звершеннями» президентського призначення. Набагато важливіше з погляду розвитку політичної системи країни та докорінного перетворення місцевого самоврядування перехід до стовідсоткової пропорційної системи під час обрання столичного представницького органа. Зрештою, з'явилася хоча б гіпотетична можливість перетворення виборів на органи місцевого самоврядування на політичний процес, що має знизити роль криміналу під час агітаційної кампанії.

Закон Республіки Вірменія «Про місцеве самоврядування» не регламентує будь-які вимоги до місцевого референдуму. Цим законом лише встановлені суб'єкти, які мають право ініціювати референдум.

Найважливіші вимоги до проведення місцевого референдуму закріплені у Законі Республіки Вірменія «Про місцевий референдум» від 7 березня 2002 року № ЗП-304.

Місцевий референдум – це голосування громадян Республіки Вірменія, які перебувають обліку у цьому муніципалітеті, з питань муніципального утворення. На місцевий референдум, відповідно до ст.5 Закону, можуть виноситися питання, віднесені Конституцією та законами до компетенції органів місцевого самоврядування, а також питання, передбачені законом.

Водночас законодавством передбачено питання, за якими заборонено проведення місцевого референдуму. Деякі з цих заборон, на наш погляд, позбавляють населення муніципалітету права на самоврядування та суперечать принципам місцевого самоврядування.

Зокрема, до так званих «добровільних» повноважень глави муніципалітету ст. 41 Закону Республіки Вірменія «Про місцеве самоврядування» віднесено те, що він сприяє охороні історико-культурних пам'яток, які знаходяться на території муніципалітету. Ст. 45 Закону до «обов'язкових» повноважень глави муніципалітету відносить організацію охорони земель, лісових та водних територій, що вважаються муніципальною власністю, а також довілля. Водночас Закон «Про місцевий референдум» входить у суперечність із зазначеними нормами, виключивши можливість проведення місцевого референдуму щодо нанесення шкоди пам'яткам історії, культури, природи та заповідникам. Таким чином, основний суб'єкт місцевого самоврядування – населення муніципалітету – позбавляється права брати участь у питаннях місцевого значення.

Відповідно до ст.ст. 3 та 4 Закону Республіки Вірменія «Про місцеве

самоврядування» муніципалітет, тобто співтовариство мешканців самостійно розпоряджається своєю власністю. Отже, за змістом Закону населення муніципалітету є власником муніципального майна. І тут врахування думки населення визначається самою конституційною природою місцевого самоврядування, покликаного забезпечувати самостійне вирішення населенням питань місцевого значення, зокрема і за допомогою муніципальної власності як джерела задоволення потреб населення.

Питання відчуження муніципальної власності віднесено, згідно зі ст.16 Закону, до компетенції представницького органу – муніципальної ради. Однак це положення не може бути перешкодою для проведення місцевого референдуму з питання відчуження власності муніципалітету, оскільки суперечить поняттю та змісту права власності. Відповідно до ст.163 Цивільного Кодексу Республіки Вірменія право власності є визнане та охоронюване законом та іншими правовими актами право суб'єкта (в даному випадку – населення муніципалітету) на свій розсуд володіти, користуватися і розпоряджатися майном, що належить йому.

Як форму прямої демократії, яку населення має право використовувати для вирішення питань місцевого значення, слід розглядати конституційно закріплене право звернення громадянина з міркувань захисту своїх особистих чи громадських інтересів до органів місцевого самоврядування та посадових осіб та на отримання відповіді у розумні терміни. Відносини, пов'язані з розглядом органами місцевого самоврядування пропозицій, заяв та скарг громадян, регулюються Законом Республіки Вірменія «Про порядок розгляду пропозицій, заяв та скарг громадян» від 24 листопада 1999 року.

Відповідно до законодавства Республіки Вірменія громадяни з метою своєчасного та в установленому Законом порядку розгляду їх пропозицій, заяв та скарг подають їх до органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, до безпосереднього відання яких віднесено вирішення цього питання. Водночас Законом обійшлося питання, яке регулює інститут колективного звернення громадян. Виходячи з його змісту, Закон фактично не допускає подання колективного звернення. Не передбачено таке право й Конституцією Республіки Вірменія. Стаття 27.1 Основного Закону свідчить, що кожна особа з міркувань захисту своїх особистих чи громадських інтересів має право на подання до органів місцевого самоврядування заяв чи пропозицій та на отримання належної відповіді у розумні строки.

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Л.В. Гудзь.

СЕКЦІЯ 4
МЕХАНІЗМ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄС:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

**ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У РІШЕННЯХ
КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ**

Бакун Володимир Ігорович,
аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Повага до гідності людської особи є складовою громадського порядку. Людська гідність є невід'ємною, вродженою і нематеріальною умовою, згідно з якою кожному людину слід поважати і цінувати як індивідуальну і суспільну істоту, яка, наділена совістю або розумом, духовністю і емоційністю, які з її особливими характеристиками і умовами вона має, самим фактом того, що вона є особистістю, пов'язаною з її соціальним станом і своїм простором. Гідність є невід'ємною, невідчужуваною, непорушною цінністю і правом кожної людини. Держава захищає гідність через свої органи, а також за допомогою процедур і засобів правового захисту, встановлених законом з цією метою, з повною повагою до прав і гарантій, встановлених цією Конституцією. Обов'язком кожної фізичної або юридичної особи є повага і забезпечення гідності в усіх її проявах.

Людську гідність потрібно трактувати не лише як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, а й як засадничу конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та домінантним критерієм правомірності можливих обмежень прав [1]. Людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого приписами статті 32 Конституції України, яке природно пов'язане з повагою до гідності людини. Адже особисте життя людини – це її автономне буття, де вона може реалізувати свою свободу поводитися певним чином і мати різні стосунки поза межами суспільної діяльності, проявлятися та формуватися як особистість зі своїми моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, у чому передусім і виявляється її людська природа.

Конституційний Суд України виходячи з гуманістичної спрямованості Конституції України, значущості людської гідності під час виконання та відбування кримінальних покарань зазначає, що встановлення кримінально-виконавчим законодавством України,

передусім Кодексом, порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань має гарантувати і повагу до людської гідності всіх засуджених осіб, непорушність сутності їхніх прав і свобод, виправлення та ресоціалізацію таких осіб, і суспільну безпеку та охорону громадського порядку в аспекті запобігання вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень та забезпечення невідворотності виконання і відбування покарань.

На відміну від інших іноземних конституцій, таких як Основний закон Німеччини від 23 травня 1949 р. (ст. 1) або Конституції Іспанії від 27 грудня 1978 року (ст. 10), гідність людської особи прямо не закріплена в Конституції Франції від 4 жовтня 1958 року або в текстах, згаданих у її преамбулі. Єдине вживання терміну «гідність» міститься в статті 6 французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року, яка вимагає, щоб усі громадяни мали право на державні привілеї, місця і посади відповідно до їхніх здібностей і без будь-якої іншої відмінності, крім їх чеснот і талантів. «Гідність» тут означає «статус члена цивільного або військового ордену» [2].

У своєму рішенні «Біотика» від 27 липня 1994 року Конституційна рада Франції вивела конституційно чинний принцип захисту гідності людської особистості від усіх форм поневолення та приниження з першого речення Преамбули Конституції 1946 року, який звучить так: «Після перемоги, здобутої вільними народами над режимами, які намагалися поневолити та принизити людську особистість, Французький народ ще раз проголошує, що кожна людина, незалежно від раси, релігії чи віросповідання, має невід'ємні та священні права. З іншого боку, для Державної ради «повага до гідності людської особи є однією зі складових громадського порядку» [3].

Отже, кожна людина є найвищою цінністю і заслуговує на гуманне та гідне ставлення до себе як до особистості, а держава зобов'язана гарантувати таке ставлення однаково кожному та бути відповідальною за захист гідності людини, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2023 р. № 11-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>.

2. Commentaire Décision n° 2014-429 QPC du 21 novembre 2014 URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/decisions/2014429qpc/2014429qpc_ccc.pdf

3. CE, Ass., 27 octobre 1995, Commune de Morsang-sur-Orge, n° 136727.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, к.ю.н., проф. Т.М. Слінько.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В АСПЕКТІ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Берестень Артем Валерійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу з певними умовами. Цей статус передбачає зобов'язання України щодо зміцнення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення пріоритету верховенства права та поваги до прав і свобод людини.

Головними цілями політики у зазначеній сфері є зміцнення судової влади, підвищення ефективності її діяльності, гарантування незалежності та об'єктивності. Таким чином, наша країна має взяти на озброєння міжнародні та європейські стандарти в судочинстві, які стануть основою для подальшого розвитку [1].

Відповідно до рішення про початок переговорів щодо вступу до Європейського Союзу, Україна повинна спочатку виконати так звані "сім кроків" у тому числі і у сфері правосуддя. Одним із них є прийняття та впровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії, було першим кроком у цьому переліку вимог.

У відповідь на рекомендації Європейської Комісії у серпні 2022 року, зареєстрували відповідний законопроект у Верховній Раді. Закон № 2846-IX набрав чинності у грудні 2022 року. Проте, 25 січня 2023 року, Венеціанська комісія повідомила, що він не врахував дві основні її рекомендації. Ці рекомендації стосувалися механізму усунення можливостей блокування прийняття рішень і складу Дорадчої групи експертів (ДГЕ), а також повноважень ДГЕ відсіювати кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України [2].

У першій рекомендації було запропоновано механізм усунення тупикових ситуацій, який мав бути реалізований через склад Дорадчої групи експертів (ДГЕ) із 7 членів, причому 4 з них мали призначатися за міжнародною квотою. Або через вирішальний голос міжнародних експертів протягом 6-річного перехідного періоду, якщо склад ДГЕ все-таки складатиметься із 6 членів.

Друга рекомендація стосувалася того, що сам Закон повинен гарантувати виключення з подальшого конкурсу тих кандидатів, яких ДГЕ визначить "невідповідними" на підставі моральних чеснот або професійної компетентності. Крім того, оцінки ДГЕ повинні бути доступними для громадськості.

Як реакція на критику, 25 травня 2023 року було зареєстровано законопроект № 9322, спрямований на приведення Закону № 2846-ІХ у відповідність до рекомендацій Венеціанської комісії. Документ передбачав, що протягом перехідного періоду ДГЕ прийматиме всі рішення не менше ніж 4 голосами свого складу, з яких щонайменше 2 - від членів, призначених за міжнародною квотою. Крім того, підтверджував, що у разі отримання негативного висновку від ДГЕ кандидат на посаду судді Конституційного Суду України вважатиметься таким, що не пройшов відповідний етап конкурсного відбору [2].

Після проходження першого читання Венеціанська комісія надала додатковий висновок щодо нового законопроекту. У цьому висновку заявили, що законопроект № 9322 містить ключові рекомендації, хоча додатково рекомендували внести деякі додаткові правки, зокрема, щодо процедури оскарження рішення ДГЕ. Після цього, 27 липня, документ про уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України був прийнятий у другому читанні та в цілому, а вже 20 серпня закон набрав чинності.

Ця подія має велике значення для Європейської інтеграції України, оскільки закон впроваджує абсолютно нову процедуру відбору суддів до Конституційного Суду відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії.

Наступним кроком на шляху до вступу України в ЄС було відновлення роботи двох ключових органів для судової влади: Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Робота Вищої ради правосуддя була заблокована через відставку в лютому 2022 року десятиох її членів, тоді як Вища кваліфікаційна комісія суддів України не провадила діяльність з 2019 року. Це призвело до того, що судова система втратила можливість оновлення, а список суддів, які досягли граничного віку для перебування на посаді, тільки зростав.

Розблокування дисциплінарної функції Вищої ради правосуддя відбулося у вересні 2023 року, адже кількість поданих на суддів скарг сягнула понад 13 тисяч і постійно збільшувалася. Можливості розпочати розгляд дисциплінарних скарг було досягнуто завдяки внесенню

законодавчих змін, за якими на членів ВРП тимчасово покладено повноваження функцій дисциплінарних інспекторів до формування передбаченої законодавством служби дисциплінарних інспекторів.

За звітом секретаріату Вищої ради правосуддя від 6 грудня 2023 року, за більш ніж за місяць було розглянуто 14 454 скарги щодо дисциплінарних порушень суддів. З них 13 443 справи є старими справами, де дисциплінарне провадження не завершено попереднім складом Вищої ради правосуддя, а також скарги, які надійшли з 5 серпня 2021 року до 31 жовтня 2023 року, а також 1 011 справ, що надійшли з 1 листопада 2023 року, починаючи з початку авторозподілу справ.

Наступним компонентом реформи є формування нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), органу, який у найближчі роки повинен відібрати понад 2,5 тисячі суддів на посади. Склад ВККС також вже сформовано, і це сталося без суттєвих зауважень від громадськості. Таким чином, ця рекомендація Україною виконана в повному обсязі. Виконання цієї рекомендації створює обґрунтовану надію на справжнє перезавантаження судової влади.

Важливою подією на складному шляху реформування судової системи та приведенні її до Європейських стандартів стало підписання Президентом України указу про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року "Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя".

Реформа передбачає наступні заходи:

1. Посилення кримінальної відповідальності за корупцію у сфері правосуддя, з позбавленням волі на строк від 10 до 15 років та конфіскацією майна.

2. Посилення ролі суду присяжних та розширення випадків його застосування.

3. Проведення Вищою радою правосуддя перевірки всіх суддів Верховного Суду на предмет можливого вчинення дисциплінарних проступків, а також підтвердження законності джерел походження майна.

4. Удосконалення порядку обрання суддів Верховного Суду до Великої Палати Верховного Суду та введення механізму їх відкликання зборами суддів відповідних касаційних судів.

5. Перевірка всіх суддів відповідного суду у разі повідомлення про підозру в отриманні хабара.

6. Перегляд та корегування процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

7. Проведення ефективного та прозорого кваліфікаційного оцінювання суддів за кращими світовими стандартами та методиками.

8. Можливість запровадження періодичного психофізіологічного опитування суддів з застосуванням поліграфа.

9. Запровадження психофізіологічного опитування з застосуванням

поліграфа як умови при доборі кандидатів на посаду судді місцевого суду та конкурсу на зайняття вакантних посад у судах апеляційних, вищих спеціалізованих та Верховного Суду.

10. Ухвалення справедливих та прозорих правил і процедур розгляду етичних порушень членами Вищої ради правосуддя [3].

Отже, реформування судової системи є складним та відповідальним завданням, яке потребує комплексного підходу. Раціональне впровадження міжнародних стандартів у цій сфері є важливою передумовою її ефективності та має бути продовжено з урахуванням науково обґрунтованих пропозицій спільноти.

Список використаних джерел

1. Берестень А. В. Європейська інтеграція України як чинник трансформації юридичної практики (теоретико-правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, 2023. № 35. С. 8-14. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-01> (дата звернення: 01.03.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах: Закон України від 13.12.2022 р. № 2846-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

3. Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.06.2023 р. № 0033525-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-23#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

4. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.03.2024).

СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Варивода Ірина Миколаївна
аспірант Навчально-наукового
юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Одним із ключових елементів демократичного устрою є судова влада. Тому, запровадження системи електронного правосуддя гостро обговорюється в науковцями-правниками. Очевидно, що поєднання сьогоденних суспільно-політичних тенденцій та новітніх інформаційно-

комунікаційних технологій дають можливість підвищити ефективність судової системи та ступінь довіри населення до правоохоронної системи в цілому. Електронне судочинство гарантуватиме оперативність та зручність взаємодії між учасниками та судом, покращить швидкість розгляду справ судами, позитивно вплине на якість судових рішень.

Законодавча імплементація та технічна можливість використання сучасних технологій у межах кримінального процесу має на меті забезпечити швидкий та постійний доступ сторін кримінального провадження до інформації про стан справи на етапі досудового розслідування, надання сторонам можливості здійснення певних процесуальних дій в електронному форматі, зокрема обмін сторонами електронними документами, здійснення судового розгляду кримінальної справи в дистанційному (онлайн) режимі, забезпечити швидку передачу електронних матеріалів справи між учасниками кримінального провадження (в тому числі, органи досудового розслідування, прокуратури, суд), а також можливість автоматизації процесів завдяки використанню допоміжних систем і технологій при створенні процесуальних документів та прийнятті рішень відповідними органами та їх посадовими особами.

Україна чітко виразила своє бажання стати країною-членом Європейського Союзу. Відповідну заяву на вступ до ЄС Україна подала 28 лютого 2022 року [1]. З 23 червня 2023 року Україна отримала статус кандидата ЄС [2]. Однією з умов вступу є гармонізація національного законодавства до європейського. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути основоположні нормативно-правові акти ЄС щодо розвитку електронного судочинства та електронного кримінального провадження.

Перша згадка про електронне судочинство була опублікована Комісією ЄС «На шляху до Європейської стратегії електронного правосуддя» [3]. Стратегія передбачала створення єдиного «Європейського порталу» (European Portal) для покращення доступу до правосуддя та сприяння транскордонної правової допомоги між країнами-членами ЄС. Відповідна стратегія передбачала наступні напрямки для розвитку електронного судочинства:

1. Створення єдиного реєстру злочинів та осіб, що їх вчинили (Criminal Record Database). ЄС передбачає можливість створення спільної бази злочинів та осіб, що їх вчинили, для усіх країн-членів з метою використання таких даних при повторному вчиненні згаданими особами злочинів на території країн-членів.

2. Підтримка впровадження можливості використання відеоконференцій в кримінальному судочинстві. Реалізація такої можливості має на меті забезпечити дотримання усіх процесуальних прав та гарантій вразливих осіб під час судового допиту (неповнолітні, жертви, тощо).

3. Допомога технологій при перекладі. Розробка технічних інструментів для забезпечення перекладу юридичних термінів мови офіційного провадження на мову, якою володіє особа, забезпечить реалізацію основоположних прав учасників кримінального процесу.

21 березня 2009 року Радою Європейського Союзу було прийнято Багаторічний план впровадження Європейського електронного правосуддя на 2009-2013 рр. (Multi-annual European e-Justice action plan 2009-2013) [4]. Передбачено створення трьох критеріїв доступності Європейського електронного правосуддя для населення та державних правових інституцій:

1. Зона впливу. Європейське електронне правосуддя має на меті створення єдиної європейської судової зони з використанням інформаційно-комунікаційних засобів. Таким чином, проекти, пов'язані із створенням Європейського електронного правосуддя повинні бути доступними та прийнятими для усіх країн-членів.

2. Підтримка існуючих правових проектів. Створення Європейського електронного правосуддя не повинно обмежувати інших правових ініціатив країн-членів, а забезпечувати можливість якісної та швидкої реалізації своїх прав учасниками кримінального провадження.

3. Служити на користь інтересів європейських громадян. Європейські громадяни повинні отримати якнайшвидше можливість практичного користування послугами Європейського електронного правосуддя для захисту своїх прав та інтересів.

Результатом цього Плану стало створення Європейського порталу електронного правосуддя (European E-Justice Portal), на якому європейські громадяни можуть отримати практичну судову інформацію рідною мовою. Портал має на меті підвищити прозорість діяльності суду, покращити доступ громадян до правосуддя та отримати необхідну правову інформацію щодо можливостей захисту прав та інтересів.

Ще одним нововведенням стало створення eCODEX (e-Justice Communication via Online Data Exchange) – система онлайн-комунікації в рамках Європейського електронного правосуддя, в розробці якої брали участь представники національних міністерств юстиції, Рада адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи (CCBE), Нотаріальна Рада ЄС (CNUE), організація з розробки та просування стандартів для обробки структурованої інформації (OASIS) [5]. Метою такої системи є можливість забезпечення функціонування транскордонних правових процесів щодо обміну інформацією, доказами та матеріалами справ.

Продовження запровадження Європейського електронного правосуддя отримало в затвердженні Радою Європейського Союзу 14 червня 2014 року Багаторічний план впровадження Європейського електронного правосуддя на 2014-2018 рр. (Multi-annual European e-Justice action plan 2014-2018) [6]. Метою плану є продовження розвитку

попередніх проектів для подальшої територіальної еволюції європейської зони правосуддя. Передбачається доповнення Європейського порталу електронного правосуддя функціями «Знайти адвоката», «Знайти нотаріуса». Також передбачається зобов'язання держав-членів щорічно оновлювати національну правову інформацію та забезпечення контролю за дотриманням цих вимог.

Європейський портал електронного правосуддя отримав взаємозв'язок між національними реєстрами, як бізнес-реєстри, реєстр боржників, земельний реєстр, тощо. Передбачається також додання функції «Юридичний переклад», де громадяни зможуть отримати допомогу щодо усного чи письмового перекладу судової інформації, документів та інших даних в он-лайн режимі.

Крім того оновлено функціонал eCODEX та створено додаткові функціональні можливості щодо обміну інформацією, що стосується взаємної правової допомоги у сфері обміну ув'язненими, фінансових санкцій та платежів.

13 березня 2019 року прийнято Стратегію Європейського електронного правосуддя та План впровадження на 2019-2023 рр (European e-Justice Strategy and Action Plan 2019-2023) [7]. Для подальшої реалізації проекту Європейського електронного правосуддя об'єктами фокусу уваги є:

1. Покращення доступу до інформації шляхом постійного її доповнення, оновлення та роз'яснення.

2. Продовження цифровізації судових та позасудових процедур з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій запису для покращення доступу до правосуддя та реалізації громадянами своїх процесуальних прав.

3. Забезпечення технічної можливості взаємозв'язку між національними програмами електронного правосуддя країн-членів ЄС та Європейського електронного правосуддя для створення єдиного простору Європейського електронного правосуддя.

Крім того передбачається застосування досягнутих результатів Європейського електронного правосуддя та Європейського порталу електронного правосуддя не тільки в кримінальному, але й в цивільному процесі.

Важливою складовою електронного кримінального провадження в країнах-ЄС є Європейський ордер на арешт (European arrest warrant) [8]. Це наказ про арешт, виданий однією з країн-членів ЄС з метою притягнення до відповідальності особи, звинуваченої в злочині або вже засудженої в іншій країні-члені ЄС. В результаті цього спрощено процедуру екстрадиції осіб між країнами-членами ЄС, що позитивно впливає на швидкість здійснення кримінального правосуддя. Комунікація щодо надсилання та виконання Європейського ордеру на арешт між країнами здійснюється за

допомогою eCODEX у двосторонньому форматі:

1. Країна, яка прийняла рішення про Ордер, надсилає країні, де знаходиться суб'єкт, електронний Європейський ордер на арешт та інші електронні документи, що пов'язані з таким рішенням і свідчать про необхідність екстрадиції відповідної особи.

2. Країна, яка здійснює екстрадицію особи, надсилає Країні, яка прийняла рішення про Ордер, інформацію про затримання та фактичну передачу суб'єкта до цієї країни.

На даному етапі Європейський ордер на арешт активно використовується державами-членами ЄС, зокрема в розслідуванні резонансних справ. Так, особи, які вчинили акт в центрі Парижу у 2015 році, були затримані в Бельгії на підставі Європейського ордеру на арешт [8].

Результати, отримані внаслідок багаторічних планів щодо запровадження Європейського електронного правосуддя, свідчать про корисність та необхідність використання сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій в рамках національного судочинства. Нормативно-правові акти, які регулюють Європейське електронне правосуддя, повинні бути опрацьовані для розробки національного законодавства щодо запровадження електронного судочинства та електронного кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Володимир Зеленський підписав заявку на членство України у Європейському Союзі. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249> (дата звернення: 16.04.2024).

2. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 16.04.2024).

3. The European Criminal Bar Association (ECBA) is a leading group of independent criminal defence lawyers in the Council of Europe. URL: <https://www.ecba.org/content/index.php/projects/e-justice/533-towards-a-european-e-justice-strategy> (дата звернення: 16.04.2024).

4. Multi-annual European e-Justice action plan 2009-2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009XG0331%2801%29> (дата звернення: 16.04.2024).

5. E-CODEX. URL: <https://www.eulisa.europa.eu/Activities/Large-Scale-It-Systems/e-CODEX> (дата звернення: 16.04.2024).

6. Multi-annual European e-Justice action plan 2014-2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)&from=DE](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(01)&from=DE) (дата звернення: 16.04.2024).

7. Multi-annual European e-Justice action plan 2019-2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/european-e-justice-strategy->

and-action-plan-2019-2023.html (дата звернення: 16.04.2024).

8. European arrest warrant. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/european-arrest-warrant_en (дата звернення: 16.04.202).

Науковий керівник: директор навчально-наукового юридичного інституту, професор кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України Ю.І. Микитин.

РОЛЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У ФОРМУВАННІ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОЇ І ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гавриленко Володимир Валерійович,
докторант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

У Європейській конвенції з прав людини, яка була підписана у 1950 році майже через два роки після прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році, був продовжений курс демократичних держав-членів Ради Європи на зміцнення та закріплення міжнародних стандартів про права людини, наповнення їх додатковим змістом та, що особливо важливо у створі дослідження проблем роботи, були сформульовані та юридично визначені підстави, коли органи державної влади, в тому числі й судові та правоохоронні органи, можуть втручатися у приватне і сімейне життя людини, обмежувати свободу вираження поглядів, одержання і передачу інформації та ідей, проведення зібрань та створення об'єднань тощо. Невипадково у преамбулі Конвенції було проголошено, що вона продовжує розширювати та уточнювати положення, які були сформульовані у Загальній декларації, робить лише «перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації», оскільки уряди європейських держав є «однотумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права» [1].

Безперечним досягненням людського розуму, юридичної думки та загальної справедливості стало створення в рамках Конвенції спеціальної інституції – Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для забезпечення дотримання державами-підписантами їхніх зобов'язань за Конвенцією та

Протоколами до неї. Але, стосовно ЄСПЛ, у преамбулі Конвенції є ще один дуже цікавий припис, згідно з яким він наділений функцією *наглядової юрисдикції* за державами, які несуть основну відповідальність за захист прав і свобод відповідно до принципу *субсидіарності*, згідно з якою європейська спільнота в особі ЄСПЛ навіть при наявності у останнього законодавчих та інших повноважень, повинна утримуватися від втручання в ті питання суспільного життя, які не менш ефективно можуть бути вирішені центральними, регіональними або муніципальними органами держав-членів, тобто особа, яка має намір звернутися зі скаргою до ЄСПЛ, спочатку має пройти у встановленому порядку всі інстанції на національному рівні, а вже потім звертатися до ЄСПЛ. Отже, наглядова юрисдикція ЄСПЛ за державами-підписантами відповідно до принципу *субсидіарності* розповсюджується лише на «свободу розсуду» держав, і не несе жодних контрольних функцій за їх діяльністю, тобто міжнародний акт зовсім не претендує на статус наднаціонального.

Перший розділ Конвенції, в якому розглядаються права і свободи, фактично створює та формулює міжнародні стандарти функціонування (організації та діяльності) національних судових та правоохоронних органів з приводу дотримання та захисту цих прав і свобод.

Стосовно судової діяльності, то у Конвенції визначено такі базові принципи-стандарти для національних судових органів:

- розгляд справи має бути справедливим і публічним упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом;
- кожен, кого обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку;
- кожний обвинувачений повинен мати щонайменше ті права, які визначено у статті 6 Конвенції;
- кожен, чий права та свободи було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту;
- кожен, кого заарештовано або затримано має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження;
- суд без зволікання встановлює законність затримання кожного, кого позбавлено свободи, і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним;
- за певних обставин (в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки) судовий розгляд справи може бути здійснений у закритому судовому засіданні.

А тепер, шляхом порівняння правових приписів Конвенції із національним законодавством у сфері судової діяльності, ми дослідимо питання чи дійсно міжнародні стандарти, що містяться в міжнародному

акті у повному обсязі втілено у національні основи судоустрою.

Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. свідчить про те, що в його тексті всі базові принципи Конвенції враховано. Це стосується і справедливого суду, і незалежності судів, і гласності і відкритості суду, і професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд, і обов'язковості судових рішень тощо.

Але, у цьому Законі ми можемо побачити й інші базові принципи, яких немає у Конвенції, та які суттєво можуть вплинути на конституційні права і свободи людини і громадянина під час здійснення правосуддя. Наприклад, заборону створення надзвичайних та особливих судів [2], право народу брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних та заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами [2], здійснення правосуддя на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [2] тощо. Стосовно перелічених базових принципів, то вони були імplementовані у національне законодавство на підставі інших міжнародних стандартів, які були визначені у прийнятих міжнародних актах після Конвенції, про що йтиметься далі.

Необхідно зазначити, що стосовно законодавства щодо здійснення правосуддя в Україні досі безперервно йдуть чутливі, широкі розмови і дискусії про відповідність положень національного законодавства нормам Конвенції. Достатньо привернути увагу до таких міжнародних документів як Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 18.10.2010 р. [3], Спільний висновок Венеційської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України «Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеційською Комісією на її 102-му Пленарному засіданні (м. Венеція /Італія/, 20-21 березня 2015 року) [4] та Спільний висновок № 999/2020 Венеційської комісії і Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи (ГД - І) щодо проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і суддівського врядування» (проект закону № 3711), прийнятий Венеційською комісією на 124-му пленарному засіданні, проведеному в онлайн-режимі 8-9 жовтня 2020 р. [5]. Варто зазначити, що кожний висновок-документ містить багато рекомендацій на десятках сторінок. Отже, як бачимо, правники європейських держав дуже

критично оцінюють положення національного законодавчого акту та пропонують досить об'ємні та детальні рекомендації для приведення його у відповідність до європейських стандартів і, насамперед, до положень Конвенції.

Список використаних джерел:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16. Rome, 4.XI.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

3. Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 18.10.2010 р., № 588/2010 / Верховний Суд України. URL: <http://scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/285DC84A1EFF78FAC22577C20051A2AA>.

4. Висновок №801/2015 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Спільний висновок Венеційської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України «Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеціанською Комісією на її 102-му Пленарному засіданні (м. Венеція, 20-21 березня 2015 року). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf.

5. Спільний висновок Венеційської комісії і генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи (ГД - І) щодо проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких Законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» (проект закону № 3711). Прийнятий Венеційською комісією на 124-му пленарному засіданні, проведеному онлайн (8-9 жовтня 2020 року). URL: <https://rm.coe.int/venice-commission-opinion-on-daft-law-3711-ukr/1680a02b77>.

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гринь Ілля Олегович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

Статтею 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [1]. Інакше кажучи, рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною, як країною, що її підписала та ратифікувала.

Як зазначає Європейський суд з прав людини у пілотному рішенні «Горнсбі проти Греції», право на суд було б ілюзорним, якби правова система Договірної держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній із сторін [2]. Відповідно, саме по собі рішення суду без можливості фактичного його виконання ставить під сумнів існування судової системи у цілому.

Окремий механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні передбачений Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Саме цей нормативно-правовий акт врегульовує процес виконання рішень ЄСПЛ на території України.

Варто зазначити, що виконання рішення ЄСПЛ може складатися із двох частин: вжиття заходів загального характеру та виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру. Отже, процес виконання рішення ЄСПЛ може об'єднувати собі як виконання рішення майнового характеру (стягнення коштів, що становлять відшкодування на користь стягувача), так і немайнового характеру (вжиття заходів загального чи індивідуального характеру).

Важливої ролі у виконанні рішень Європейського суду з прав людини займає Орган представництва. Сьогодні, таким органом є уповноважений у справах Європейського суду з прав людини. До його обов'язків належить не лише представництво інтересів України у ЄСПЛ, а й контроль за виконанням рішень Суду [3].

Виконання рішення у частині виплати стягувачу відшкодування, здійснюється органами державної виконавчої служби. Виплата стягувачеві відшкодування може включати: суму справедливої сатисфакції на підставі рішення ЄСПЛ відповідно до ст. 41 Конвенції; визначену в рішенні ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання або в рішенні ЄСПЛ про схвалення умов односторонньої декларації суми грошової виплати на користь стягувача.

Слід зазначити, що загальний строк виплати відшкодування стягувачеві не може перевищувати трьох місяців з моменту набуття рішенням статусу остаточного, або ж у строк, що у ньому зазначений. Окрім того, у випадку порушення строку, на згадану суму нараховується пеня [4].

Процес виконання рішення ЄСПЛ у частині стягнення відшкодування дещо відрізняється від виконання рішень національних судів, або ж інших органів чи посадових осіб майнового характеру.

Так, підставою для відкриття виконавчого провадження є отримання державною виконавчою службою оригінального тексту і перекладу резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції; оригінального тексту і перекладу резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; оригінального тексту і перекладу рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України; оригінального тексту і перекладу рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Відповідно, суб'єктом звернення до органу виконавчої служби є не сам стягувач, а орган представництва. Відповідно, відкриття виконавчого провадження здійснюється без безпосереднього звернення стягувача чи його представника, шляхом подання заяви про примусове виконання рішення [4].

Також, оскільки боржником за згаданим рішенням суду фактично виступає держава, варто згадати про роль Державного казначейства України, як особливого суб'єкта виконання рішення. Протягом десяти днів з дня надходження постанови про відкриття виконавчого провадження, саме ДКСУ здійснює перерахування коштів безпосередньо на рахунок стягувача (якщо стягувач подав до ДВС заяву про виплату відшкодування із зазначенням рахунку), або ж на депозитний рахунок державної виконавчої служби. Підставою для закінчення виконавчого провадження є підтвердження списання відшкодування, отримане від ДКСУ, та підтвердження виконання всіх вимог, зазначених у резолютивній частині остаточного рішення ЄСПЛ [4].

Однак, саме лише стягнення відшкодування не є повним виконанням рішення ЄСПЛ. Так, суд може застосувати додаткові заходи індивідуального характеру. До них належать застосування принципу *restitutio in integrum*, або ж вжиття інших заходів, передбачених рішенням.

Принцип *restitutio in integrum* пов'язаний із поверненням попереднього юридичного стану, що існував до порушення державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як зазначає Т. А. Грабович, практичне застосування *restitutio in integrum* може полягати, наприклад, у звільненні затриманих, передачі державі заарештованої особи чи реституції суден або окремих видів майна [5].

Також, до інших додаткових заходів індивідуального характеру можна віднести проведення ефективного і справедливого розслідування чи виконання рішень національних судів [6].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено обов'язок Органу представництва не лише роз'яснити стягувачу про його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження, а й необхідність направлення повідомлення органам, що відповідальні за виконання передбачених у рішенні додаткових заходів індивідуального характеру, про зміст, порядок і строки виконання цих заходів. Окрім того, на Орган представництва покладено обов'язок не лише роз'яснення та інформування, а й здійснення безпосереднього контролю за виконанням цих заходів [4].

Невід'ємним етапом повного виконання рішення ЄСПЛ є також вжиття заходів загального характеру. Згідно статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення дотримання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого ЄСПЛ порушення, а також усунення підстави для надходження до ЄСПЛ заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді. До таких заходів відносяться внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; внесення змін до адміністративної практики; забезпечення юридичної експертизи законопроектів; забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції особами, що виконують функції держави тощо.

Слід зазначити, що вжиття заходів загального характеру не закінчується лише на змінах у чинне законодавство. Вони повинні мати комплексний вплив, що несе у собі зміни до правозастосувальної діяльності та подальшої судової практики. Саме завдяки цим змінам повинно відбуватися реформування законодавства у тій чи іншій сфері правозастосування [6].

Варто зазначити, що вжиття заходів загального характеру потребує значно більше часу та ресурсів для їх виконання. Окрім того, впровадження таких заходів може потребувати доволі значного строку. Однак, незважаючи на це, їх застосування має значний вплив на дотримання прав людини в державі.

Виконання рішення Європейського суду з прав людини є складним комплексним процесом, що об'єднує в собі взаємодію різних державних органів на різних рівнях. Починаючи з перекладу рішення українською мовою і закінчуючи вжиттям усіх заходів, передбачених ним, повне його виконання є не просто формальним обов'язком України. Саме ЄСПЛ є вказівником на недоліки в національному законодавстві щодо дотримання

прав людини. Його рекомендації повинні бути застосовані у комплексному підході, як у частині змін до законодавства, так і у формуванні якісної судової практики на всіх рівнях судової влади.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.04.2024).
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 р. у справі Горнзбі проти Греції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 15.04.2024).
3. Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п#Text> (дата звернення: 14.04.2024).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 14.04.2024).
5. Ратушна Б. Правові особливості виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 130–133. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/31> (дата звернення: 15.04.2024).
6. Ляшенко Р., Нагієв Б., Кудра А. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 320–324. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.66> (дата звернення: 15.04.2024).

Науковий керівник: проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. О.М. Головка.

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДОВИХ СИСТЕМ

Кулик Сергій Вікторович,
докторант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Майже всі держави світу, що мають свої конституції, визначають в неї окремими положеннями поділ державної влади на окремі незалежні гілки влади (законодавчу, виконавчу та судову), а стосовно судової гілки влади розглядають її в окремих розділах або главах під різними назвами – «Судова влада», «Правосуддя», «Суди», «Судочинство», «Судова система», «Юриспруденція» тощо.

У цьому сенсі розглянемо Конституцію Польської Республіки, Основоположний закон Федеративної Республіки Німеччина, Конституцію Чеської Республіки та Конституцію Латвійської Республіки. Основні закони саме цих держав обрано не випадково, бо в них, на наш погляд, знаходяться типові конституційні приписи, які можна побачити у конституціях більшості країн.

В Конституції Польської Республіки (далі – ПР) державний лад ґрунтується на поділі і рівновазі законодавчої влади, виконавчої влади та судової влади, останню, у свою чергу, здійснюють – суди і трибунали (sądy i trybunały) [1].

У восьмому розділі, який повністю призначений організації та діяльності судів і трибуналів, прямо визначено, що суди і трибунали є владою, окремою і незалежною від інших влад (Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz) [1].

Особливістю Конституції ПР є те, що в неї визначені трибунали – Конституційний Трибунал із конституційною юрисдикцією (аналог конституційних судів в інших державах) та Державний Трибунал зі спеціальною юрисдикцією, який також передбачений міжнародними стандартами, які визначають можливість створення спеціалізованих судів.

Конституційний Трибунал (Trybunał Konstytucyjny) згідно конституційної юрисдикції приймає рішення у справах про:

- 1) відповідність Конституції законів і міжнародних договорів;
- 2) відповідність законів ратифікованим за попередньо вираженою в законі згодою міжнародним договорам;
- 3) відповідність Конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам приписів права (przepisow prawa), виданих центральними державними органами;
- 4) відповідність Конституції цілей або діяльності політичних партій;

5) конституційні скарги [1].

Щодо Конституційного Трибуналу влучно висловив свою думку науковець М. І. Марчук, який дослівно виклав таке: «Враховуючи устрій, спосіб дії та здійснювані функції, Конституційний Трибунал Республіки Польща, як і інші конституційні суди, є класичним прикладом гібридної інституції, яка жодним чином «не вміщується в загальновизнану тріаду влад» [2].

За порушення Конституції або закону, пов'язані з обійманням посади або із здійсненням своїх повноважень, конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом (Trybunał Stanu) несуть Президент Республіки, Голова Ради Міністрів, члени Ради Міністрів, Голова Польського Національного Банку, Голова Верховної Палати Контролю, члени Загальнопольської Ради Радіомовлення і Телебачення, особи, яким Голова Ради Міністрів доручив керівництво міністерством, а також Головнокомандувач Збройними Силами [1].

У тексті Конституції ПР є багато інших положень, що визначають основні підвалини судоустрою у державі, а деталізацію здійснено на основі відповідних законів.

Основоположний закон Федеративної Республіки Німеччина не визначає напряду поділ державної влади на три гілки, але за змістом статей про законодавчу, виконавчу та судову влади міжнародний принцип поділу на незалежні та самостійні гілки дотримується.

Так, у Розділі XI «Юриспруденція» судова гілка влади напряду має назву влада: «Die rechtsprechende Gewalt ist den Richtern anvertraut; sie wird durch das Bundesverfassungsgericht, durch die in diesem Grundgesetze vorgesehenen Bundesgerichte und durch die Gerichte der Länder ausgeübt (курсив наш. – Автор)», тобто судова влада покладена на суддів та здійснюється Федеральним конституційним судом, федеральними судами, передбаченими цим Основним законом, і судами штатів [3].

Особливістю судової системи Німеччини є те, що вона має суттєві відмінності від судових систем інших країн. Так, у порівнянні з іншими країнами у державі немає єдиного Верховного суду, а Федеральний конституційний суд і конституційні суди земель посідають дуже важливе місце у житті суспільства.

У відповідності з Конституцією організація судової системи ФРН характеризується її федеративним устроєм та наявністю судів загальної і спеціальної юрисдикції. Конституція визначає п'ять основних галузей юстиції (загальну, трудову, соціальну, фінансову та адміністративну) і засновує відповідні їм п'ять систем судів, кожна з яких очолюється особистим вищим содовим органом, а саме: Федеральний суд правосуддя, Федеральний адміністративний суд, Федеральний фінансовий суд, Федеральний трудовий суд і Федеральний соціальний суд [3].

Конституцію Чеської Республіки (ЧР) можна віднести до таких, де

без зайвих складних юридичних словосполучень та формулювань визначаються основні положення, які обов'язково мають бути проголошені у подібного роду основних державних документах.

Говорячи про імплементацію міжнародних стандартів щодо розподілу влади та визначення у державному механізмі місця судової системи, Конституцію ЧР можна назвати взірцем втілення виконання приписів міжнародних документів. Хоча у загальних положеннях напрому не використовується категорії «розподіл влади» або «три гілки влади», але далі у тексті вони чітко застосовуються.

Так, у статті 2 Конституції ЧР читаємо: «*Lid je zdrojem veškeré státní moci; vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní* (курсив наш. – Автор)» [4]. Тобто, замість категорії «гілки влади» використано «органи законодавчої, виконавчої і судової влади» (*orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní*). Але, у другій, третій та четвертій главах все встає на свої місця: у статті 15 глави першої читаємо: «*Zákonodárná moc v České republice náleží Parlamentu*»; назву глави другої – «Мос *výkonná*» та у статті 67 «*Vláda je vrcholným orgánem výkonné moci*»; у четвертій главі стаття 81 «*Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy*». Отже, використовуються напрому категорії «законодавча влада» (*Zákonodárná moc*), «виконавча влада» (*Moc výkonná*) та «судова власть» (*Soudní moc*).

Судова влада за Конституцією ЧР представлена Конституційним судом та іншими судами, до складу яких віднесено Верховний Суд, Вищий адміністративний суд, вищі, обласні і районні суди [4]. Конституційний суд приймає рішення за широким колом питань, починаючи від скасування законів або їх окремих положень, якщо вони суперечать конституційному ладу, та закінчуючи вирішенням спорів про компетенцію між державними органами та органами одиниць територіального самоврядування [4].

Особливістю Основного Закону ЧР є те, що суди конституційовані як незалежні: «*Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy* (курсив наш. – Автор)» [3], тобто «незалежними судами», хоча їх адміністрування знаходиться в руках Міністерства юстиції. Так, до компетенції Міністерства юстиції Чеської Республіки в особі його Департаменту юстиції крім інших відносяться такі повноваження: управління судами, прокуратурою, пробацією та посередництвом, а також в'язницями (підпорядковуються пенітенціарній службі Чеської Республіки), керівництво Академією правосуддя, ведення списків арбітрів для вирішення споживчих спорів та судових експертів [5].

Наступною конституцією, яку ми обрали для аналізу стосовно імплементації міжнародних стандартів, є Конституція Латвійської Республіки (лат. – *Latvijas Republikas Satversme*), оскільки вона вважається найстарішою східно- та центрально-європейською конституцією, що все ще є чинною, і шостим найстарішим основним республіканським законом

у світі, який досі діє після прийняття її Конституційними зборами Латвії (Satversmes sapulce) 15 лютого 1922 року [6]. До речі, 5 квітня 1922 року проект другої частини був відхилений, але після прийняття першої частини (15 лютого 1922 року) 7 листопада 1922 року Конституція набула чинності.

Конституція ЛР є цікавою для нашого дослідження у тому сенсі, що вона зберегла свою майже повну ідентичність з моменту прийняття у 1922 р. Звичайно до неї були внесені зміни, доповнення, особливо після проголошення незалежності у 1990 р. (наприклад, у 1998 р. вона була доповнена розділом про права людини), але в цілому можна сказати, що до теперішнього часу Основний Закон ЛР за його духом є Конституцією 1922 року. Невипадково 4 травня 1990 р. Верховна рада Латвійської РСР поряд із проголошенням відновлення незалежності Латвійської республіки також проголосила про відновлення чинності статей Конституції 1922 року. Повністю стара конституція набула чинності 6 липня 1993 року на початку діяльності П'ятого сейму.

Отже, для нас дуже цікавим є питання: чи імплементовано у Конституцію ЛР міжнародні стандарти стосовно поділу влад та виокремлення судової влади від інших гілок влади?

Оскільки Конституція ЛР фактично існує з 1922 р., а міжнародні стандарти були прийняті після Другої світової війни, то логічно було б припустити, що стандарти мали б бути імплементовані у текст Основного Закону.

Але, треба зазначити, що ані у загальних положеннях та ані у розділах і статтях Конституції ЛР взагалі не використовуються категорії «поділ державної влади на гілки», «законодавча влада», «виконавча влада» та «судова влада». Про владу йдеться один раз і тільки у Загальних правилах: «Суверенна влада Латвійської держави належить народу Латвії» [7].

Стосовно системи правосуддя, то в Конституції ЛР у Розділі VI існує всього п'ять статей, в три з яких внесені зміни у 1997, 1998 та 2013 роках, а постулат, що «Судді є незалежними і підкорюються лише закону» (Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti) [6], існує з часів прийняття Конституції, тобто з 1922 року.

У Латвії крім Конституційного суду існують також районні (міські) суди, регіональні суди та Верховний суд, але у випадку війни чи надзвичайного стану також військові суди [6].

Список використаних джерел:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
2. Марчук М. І. Система органів судової влади Республіки Польща. *Право і суспільство. Міжнародне право*. 2018. № 3. С. 306–313.
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes zur Änderung des

Grundgesetzes (Artikel 82) vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478). URL: <https://www.bundestag.de/gg>.

4. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

5. Zákon č. 2/1969 Sb. Zákon České národní rady o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky. Aktuální znění 31.07.2019. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-2>

6. Kristīne Jarinovska, Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia. JURIDICA INTERNATIONAL. XX/2013. Pp.152 – 159. URL: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_XX_152.pdf

7. Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Satversmes Sapulces, 1922. gada 15. februāra kopsēdē pieņemtā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>.

РІШЕННЯ ЄСПЛ У СПРАВАХ ПРОТИ УКРАЇНИ, ЯКІ ВПЛИНУЛИ НА ЗМІНУ ЗАКОНОДАВСТВА ДЕРЖАВИ

Леницька Анастасія Олександрівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Механізм судового захисту в ЄС представлений багатьма інстанціями, серед яких має місце Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відомо, що подання заяви до ЄСПЛ є одним з механізмів судового захисту, зокрема, якщо було вичерпано усі національні механізми такого. Головними причинами звернень українців в ЄСПЛ є несправедливий судовий розгляд, нелюдське поводження з в'язнями, порушення права на свободу та інше [2].

І хоча приблизно 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень [9], як було зазначено вище, трапляються випадки, коли Рішенням ЄСПЛ зобов'язують Україну змінити законодавство.

Варто зазначити, що ЄСПЛ не має жодного юридичного інструменту для самостійної зміни законодавства. Остаточне рішення має приймати національна влада [3].

Зміна законодавства як захід загального характеру передбачений в статтях Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Зокрема, це можна віднайти у ст.ст. 1, 13 як один із засобів виконання Рішення ЄСПЛ.

Однією з таких справ стала справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16). Варто зазначити, що мораторій на продаж земельних угідь існував з початку незалежності України і створення Земельного кодексу у першій своїй редакції, проте здійснювався упродовж визначених щоразу нових строків (наприклад, така заборона здійснювалася упродовж 6 років, у подальшому такі строки оновлювалися після кожної зміни законодавства, що регулює визначене питання).

У зазначеній справі ЄСПЛ наголосив на невідповідності Земельного кодексу України (а точніше положень про мораторій на продаж землі) та деяких інших законів, пов'язаних вказаними положеннями, Європейській конвенції з прав людини 1950р [7]. Заява громадян України стосувалася порушення такими обмеженнями їхнього права розпоряджатися власністю як власників земельних угідь в положенні про заборону продажу земельних ділянок. ЄСПЛ у своєму Рішенні зазначив, що Україна не зобов'язана одразу знімати обмеження у повному обсязі, проте повинна врегулювати питання невідповідності цього закону вказаній конвенції. Також ЄСПЛ підкреслив те, що жодна країна-член Ради Європи не вводила такої заборони, і Україна повинна забезпечити справедливий баланс між майновим правом та загальними інтересами суспільства під час врегулювання зазначеної вище невідповідності [3].

Згідно з п. 1 ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною (відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. (далі – Конвенція 1950р.) і протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких було надано Верховною Радою України) [4].

Зважаючи на це, можна констатувати про внесення змін до законодавства з питання мораторію на продаж земельних ділянок. Такі зрушення відбулися 31 березня 2020р. із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (№ 552-IX). Фактично, мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення було знято, крім земель, що віднесені до державної власності [6].

Справа "Веніамін Тимошенко та інші проти України"(заява № 48408/12) стала ще однією причиною внесення змін до національного законодавства. Заявники з метою вирішення трудового спору оголосили страйк на базі своїх робочих місць як працівники авіакомпанії та члени екіпажу літака, але цей страйк суд першої інстанції визнав незаконно проведеним, посилаючись на положення ст. 18 Закону України «Про транспорт», де було вказано, що проведення страйків для працівників транспортних підприємств забороняється у випадках, пов'язаних з перевезенням пасажирів. Саме на цю статтю Закону посилалися

національні суди, проте Рішення ЄСПЛ наголосило, що положення вище зазначеного закону є обмежувальним у порівнянні із положеннями Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», стаття 24 «Випадки, за яких забороняється проведення страйку» якого також підлягала застосуванню (як того вимагали заявники від суду першої інстанції в апеляційному порядку) [10]. У зазначеному рішенні ЄСПЛ констатував, що передбачена ст. 18 Закону України «Про транспорт» заборона проведення страйку на підприємствах транспорту, порушує права на свободу об'єднання, гарантовані статтею 11 Конвенції 1950р. Таким чином, ЄСПЛ наголосив на необхідності приведення Закону України «Про транспорт» у відповідність із Конституцією України і Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [8].

Законодавство було приведено відповідно до Рішення ЄСПЛ 18 жовтня 2022р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» (№ 2689-IX), а саме пунктом 5 Закону, який передбачив зміну до ст. 18 Закону України «Про транспорт» щодо практики застосування страйків на транспортних підприємствах відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», а не Закону України «Про транспорт», який більше обмежував право на страйк працівників авіакомпанії і застосовувався для визнання страйку незаконно проведеним національними судами. [5].

Однією з нещодавніх справ, яка ще не призвела до зміни законодавства в Україні, проте цілком може стати стимулом реалізовувати такі зміни швидше, є справа Маймулахін та Марків проти України (справа № 75135/14) [1]. ЄСПЛ встановив, що відсутність законодавчого регулювання у питанні одностатевих шлюбів є порушенням Конвенції 1950р., а партнерам, які чекали на рішення ЄСПЛ майже 10 років, було присуджено виплату відшкодування. Фактично, таке рішення повинно нести за собою не тільки заходи індивідуального, а ще й загального характеру (такі як зміна законодавства), тож можна очікувати, що зрушення у цьому питанні не обмежаться петицією на сайті Президента України та його відповіддю про початок напрацювань законодавців щодо «реєстрованих цивільних партнерств», оскільки, як відомо, в Україні жодним чином не врегульовані одностатеві шлюби, а суспільство довело, що потребує таких нововведень, швидко зібравши потрібну кількість голосів на зазначеній петиції.

Можна однозначно сказати, що вище зазначені справи – лише невелика кількість з тих, завдяки яким було внесено зміни в національне законодавство. Проте навіть така практика яскраво відображає застосування Україною не лише заходів індивідуального характеру (наприклад, виплата стягувачу відшкодування у розмірі, визначеним

Рішенням ЄСПЛ), а й заходів загального характеру, задля забезпечення додержання державою положень Конвенції 1950р., порушення яких встановлене Рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого ЄСПЛ порушення, а також усунення підстави для надходження до ЄСПЛ заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Європейському суді з прав людини [4].

Варто вказати, що зазначені справи та наслідки таких підкреслили порушення різноманітних прав нашої держави у різних сферах, таких як порушення права володіння та розпорядження майном, порушення права на шлюб та порушення права на страйк. При цьому окреслене дало змогу зрозуміти, що незважаючи на систематичні порушення прав Україною, отримання правового захисту від таких з боку ЄСПЛ можуть бути не тільки наслідками особистого характеру, але й каталізатором для змін у законодавстві, що також є показником розвитку правової системи та намагання Україною не допустити повторних порушень у певних сферах прав людини і громадянина.

Зміни у законодавстві відповідно до рішень ЄСПЛ – один з показників готовності та бажання нашої держави навіть під час військового стану не порушувати зобов'язання, які були покладені на Україну міжнародно-правовими нормами у джерелах міжнародного права, згоду на обов'язковість яких було надано Верховною Радою України, і виправляти ситуацію, якщо було виявлено такі порушення, не тільки виплатою компенсацій, а й внесенням змін до законодавства. Це однозначно свідчить про вплив міжнародного права та відповідних правозахисних установ на законодавство та його розвиток у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Case of Maymulakhin and Markiv v. Ukraine (Application no. 75135/14). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-224984\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\) (дата звернення: 22.04.2024).
2. Opendatabot. Україна вийшла з трійки країн, з якими найчастіше судяться в Європейському суді з прав людини – Опендатабот. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/european-court> (дата звернення: 22.04.2024).
3. Європейський суд з прав людини зобов'язав Україну зняти мораторій на продаж землі. *Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10126070-yevropeyskiy-sud-z-prav-lyudini-zobov-yazav-ukrajinu-znyati-moratoriy-na-prodazh-zemli.html>
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 02.12.2012 від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18.10.2022 р. № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.

7. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16)» від 22.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text.

8. Імплементация рекомендацій Європейського суду з прав людини в національне законодавство – п'ять позитивних зрушень | ЮРЛІГА. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/205627_mplementatsya-rekomendatsy-vropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-v-natsionalne-zakonodavstvo--pyat-pozitivnikh-zrushen

9. Константінова Н. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень – Захаров. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html>

10. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Рішення ЄСПЛ від 02.10.2014 № 48408/12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, к.ю.н., доц. М.М. Воронов.

ЮРИСДИКЦІЯ СУДІВ ЩОДО РОЗГЛЯДУ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У КРАЇНАХ ЄС

Остап'як Микола Михайлович

доктор філософії (PhD) зі спеціальності 081 Право,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Навчально наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Широкий спектр цивільних правовідносин та активний розвиток суспільства призвели до необхідності розробки різних механізмів для захисту прав та інтересів осіб, зокрема в судову порядку. Використання одного складного правового процесу щодо розгляду всіх справ у цивільному судочинстві ігнорує об'єктивні особливості конкретних справ,

які можуть впливати на захист цивільних прав і потребують індивідуального підходу. Введення спрощеного позовного порядку розгляду малозначних справ є обґрунтованим через необхідність диференціації судових процедур. Країни-члени Європейського Союзу значно швидше за національного законодавця запровадили диференціацію судових процедур, зокрема започаткували спрощене позовне провадження для малозначних справ чи справ незначної складності.

Спрощене позовне провадження є диференційованою процесуальною формою позовного провадження, призначеною для вирішення певної категорії цивільних справ за спрощеною процедурою, в основу розмежування якої від загальної процесуальної форми (загального позовного провадження) покладений матеріально-правовий критерій: розмір позовних вимог (ціна позову), предмет позову (категорія справи), складність справи, пріоритетність її швидкого вирішення для сторін та процесуальний критерій – специфіка процесуальної форми, що характеризується: сукупністю процесуальних передумов для вирішення судом питання про розгляд справи за спрощеною процедурою (у порядку спрощеного позовного провадження), розглядом справи без проведення підготовчого судового засідання, можливістю розгляду справи без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами та дослідження доказів і письмових пояснень, викладених у заявах по суті без участі учасників справи, розгляд справи по суті у судовому засіданні без проведення судових дебатів у випадку повідомлення (виклику) учасників справи [1, с. 76].

Законодавці країн-членів ЄС не встановлюють одного типового підходу для встановлення спрощеного провадження у національне законодавство та механізму розгляду малозначних справ в спрощеному порядку. Зокрема відрізняється і участь, роль, компетенція суду щодо розгляду малозначних справ.

Серед європейської наукової спільноти обговорюється два різних підходи до ролі суду у розгляді малозначних справ. Відповідно до першої позиції, суд є «народним судом» де вирішуються малозначні справи (з невеликою грошовою вимогою) швидко і без офіційного юридичного представництва. З іншої точки зору, суд виступає інстанцією зі стягнення боргів, де підприємства часто перетворюють безнадійні борги на неоспорювані рішення [2, с. 90-91].

Загалом виділяють два інституційні підходи до правового регулювання спрощених процедур: в одному випадку створюються спеціальні судові органи, а в іншому випадку звичайні суди виконують такі процедури. Наприклад, в Австрії позови за малими сумами розглядають спеціальні суди (Bezirksgerichte), що мають юрисдикцію стосовно всіх спорів, сума яких менша від 15 000 євро, та щодо деяких

справ про оренду житла і сімейних справ незалежно від суми позову [3].

Країни ЄС переважно не мають спеціалізованих судів для розгляду малозначних справ. Зазвичай малозначні справи підпадають під юрисдикцію судів першої інстанції, залежно від категорії спору. Спрошене позовне провадження може бути адаптоване до особливого контексту кожної країни з метою поліпшення доступу до правосуддя та підвищення ефективності судової діяльності [4]. Загалом у країнах ЄС, за загальним правилом, малозначні справи розглядаються у спрощеному порядку судами першої інстанції. Так, в Словенії, позови про дрібні справи розглядаються місцевим судом (*okrajno sodišče*) [5]. В Польщі, спрощена процедура застосовується у таких справах, які належать до юрисдикції окружних судів (*sądy rejonowe*) [6].

Щодо Європейської процедури розгляду малих справ (*European Small Claims Procedure*), яка полягає у спрощенні та прискоренні розгляду малозначних справ (“small cases”) у транскордонних спорах, то держава-член Європейського Союзу сама визначає, які суди в країні мають юрисдикцію для проведення проваджень згідно з даною процедурою. Наприклад, у Словацькій Республіці це суди першої інстанції – районні суди (*okresné súdy*) [7, с. 117].

Судді спеціалізованих судів мають великий досвід і глибокі знання в області, що допомагає їм краще розуміти та вирішувати питання, пов'язані з малозначними справами. Дуже небагато країн мають спеціальні суди які спеціалізуються на розгляді малозначних справ. У Греції є судді малозначних справ [8], а на Мальті — суд по малозначних справах [9]. На сьогоднішній день декілька правових систем пропонують швидкі процедури, спрямовані на вирішення малозначних спорів. Деякі використовують спеціальну процедуру під назвою спрощене позовне провадження, або процедура розгляду малозначних справ, яка спрощує і зменшує витрати щодо методів вирішення таких спорів. Інші правові системи використовують виключно спрощені процедури для малозначних позовів, які також можуть вважатися спрощеним позовним провадженням, оскільки досягають подібних результатів у практичному застосуванні [10, с. 84].

Суд що розглядає малозначні справи є спеціалізованим судом, створеним за законом, з особливими обов'язками та повноваженнями. Він призначений для забезпечення судового вирішення спорів щодо невеликих грошових сум. Його процедура є важливою своєю малою вартістю, швидкістю та простотою. Історичний прецедент такої організації можна знайти в Англійських торгових судах (*English market courts*) [11, с. 16].

Суди що розглядають малозначні справи в країнах де вони запроваджені є формою правосуддя, яку часто використовує громадськість для швидкого та вигідного вирішення спорів, пов'язаних з

невеликими сумами грошей. У таких судах часто застосовуються спрощені норми цивільного процесу та знижені судові витрати, що відповідає сучасним цілям ефективності та довіри до судової системи. Відповідні процесуальні елементи сприяють зменшенню затримок у здійсненні правосуддя і відіграють важливу роль у підвищенні довіри громадськості до судової системи. Такі спеціалізовані суди зазвичай використовують неформальні слухання, спрощені правила доказування та менш складні норми цивільного процесу, дозволяючи сторонам представляти свої інтереси самостійно без обов'язкового представництва їх інтересів адвокатами [12].

У деяких країнах існує інститут «мирових суддів», який призначений для вирішення малозначних справ або справ, які можуть бути розглянуті за спрощеною процедурою. Мировий суддя є доступним суддею, який має забезпечувати близькість судочинства та вирішення конфліктів до громадян. Зазвичай мировий суддя займається лише цивільними справами, які мають «приватний характер» для громадян, наприклад: сусідські конфлікти, спори щодо договорів оренди, невеликі суми неоплачених рахунків або захист незахищених осіб. Тому, зазвичай громадяни не можуть звертатися до мирового судді, наприклад, у кримінальних чи податкових справах. В Бельгії на кожен судовий кантон (тобто групу кількох муніципалітетів) призначається один мировий суддя [13]. В Італії, дрібні позови розглядаються мировим суддею (*giudice di pace*). За загальним правилом, провадження у мировому судді є максимально простим (статті 316-318 ЦПК) [14].

Безперечно, спеціалізовані суди можуть сприяти прискоренню розгляду малозначних справ, зменшенню навантаження на загальні суди і сприяти більш оперативнішому забезпечення правосуддя в рамках розумних строків порівнюючи даний захист із звичайною ординарною процедурою. Створення спеціалізованих судів може призвести до ефективного використання ресурсів, оскільки вони спрямовані на оптимізацію роботи та вирішення конкретних категорій справ. Проте, впровадження спеціалізованих судів щодо розгляду малозначних справ в спрощеному позовному провадженні в цивільному судочинстві України є недоцільним зважаючи на наступне:

- спрощене позовне провадження є загальним позовним провадженням тільки з відсутніми процесуальними елементами «важкої артилерії», які є необхідним для вирішення складних справ, тому фактично судді володіють необхідними знаннями і для спрощеного позовного провадження;

- створення спеціалізованих судів щодо розгляду малозначних справ, хоч і зменшить навантаження на суди загальної юрисдикції, проте на спеціалізовані суди, в подальшому, слід направляти додаткові ресурси, що, імовірно, скоротить фінансування місцевим загальним судам;

- спеціалізовані суди можуть стати предметом зловживань чи корупції, оскільки вони можуть виключити ряд справ з загальної системи, що може призвести до неконтрольованих судових рішень;

- недостатня обізнаність із загальним позовним провадженням суддів спеціалізованих судів може призвести до неякісного вирішення малозначних справ та виникнення непрозорості у роботі цих судів.

Як компроміс, доцільно розвивати позицію, щодо підготовки спеціалізованих суддів в рамках судів загальної юрисдикції, які будуть спеціалізуватися щодо розгляду відповідних категорій справ: сімейних, трудових, стягнення грошових зобов'язань, що з однієї сторони підвищить ефективність розгляду справ, з іншої, не будуть піддаватися сумніву кваліфікація та процесуальні дії судді. Судді, які мають спеціалізовані знання в певних галузях, можуть краще розуміти складні та технічні питання, що стосуються малозначних справ. Спеціалізовані судді можуть забезпечити більш ефективний та швидкий розгляд малозначних справ, оскільки вони орієнтовані на конкретну галузь права. Відповідно відбувається оптимізація витрат та ресурсів за рахунок зменшення термінів розгляду та уникнення затягувань у судовому процесі [1, с. 63].

Список використаних джерел:

1. Остап'як М. М. Спрощене позовне провадження в цивільному судочинстві України та країнах ЄС (порівняльно-правовий аналіз): дис. на здобуття ступ. доктора філософії за спец. 081 «Право». Івано-Франківськ, 2024. 248 с.
2. McGill Sh. Small Claims Court: A Vehicle for Social Change and the Case for Equitable Relief. *Journal of Law and Social Policy*. 2017. Vol. 26. P. 90-111.
3. Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Civilprozessordnung). StF: RGBI. Nr. 113/1895. Stand der Gesetzesgebung: 18.04.2022. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/zpo> (дата звернення 10.04.2024).
4. HARLEY, Georgia, and SAID, Agnes Cristiana. Fast-Tracking the Resolution of Minor Disputes: Experience from EU Member States. Washington, D.C.: World Bank Group, 2017. 36 p.
5. Zakon o pravdnem postopku – ZPP (Uradni list RS, št. 26/99 z dne 15. 4. 1999). *Pravno-informacijski sistem*. URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1212> (дата звернення 05.04.2024).
6. Kodeks postępowania cywilnego. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Organ wydający: SEJM. Organ uprawniony: MIN. SPRAWIEDLIWOŚCI, RADA MINISTRÓW, MIN. FINANSÓW. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296> (дата звернення 06.04.2024).
7. Ostapiak M. M. European Small Claims Procedure in Slovakia. *Societas et iurisprudencia*. 2021. Vol. 9. № 2. P. 114-135. URL: <https://doi.org/10.31262/1339-5467/2021/9/2/114-135> (дата звернення

18.04.2024).

8. Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας. Όπως κωδικοποιήθηκε με το Προεδρικό Διάταγμα 503/1985. ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: 24/10/1985 ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ: 01/01/2022. Lawpot. URL: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/kodikas-politikis-dikonomias>. (дата звернення 06.04.2024).

9. Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Geldend van 01-05-2022. Wegwijzer naar informatie en diensten van alle overheden. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001827/2022-05-01> (дата звернення 06.04.2024).

10. Pablo Cortes. Does the Proposed European Procedure Enhance the Resolution of Small Claims? *Civil Justice Quarterly*. 2008. Vol. 27. No. 1. P. 83-97.

11. John S. Bradway. Benefits, functions, and procedures of small - claims courts. Duke University, Durham, N. P. 16-27.

12. Gramckow H., Ebeid O. Establishing small claims courts and the impact on service delivery in the justice system. *Just Development*. 2016. Issue 9. URL: https://www.academia.edu/70173291/Establishing_small_claims_courts_and_the_impact_on_service_delivery_in_the_justice_system (дата звернення 08.04.2024).

13. Vredegerecht. Hoven en rechtbanken van België. URL: <https://www.tribunaux-rechtbanken.be/nl/het-belgisch-rechtssysteem/vredegerecht> (дата звернення 08.04.2024).

14. Codice di procedura civile (Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443 in G.U. 28 ottobre 1940). URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-di-procedura-civile> (дата звернення 08.04.2024).

СЕКЦІЯ 5
СТАНДАРТИ ЄС ЩОДО ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І
СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

**ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
ТА УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ**

Виноградов Олексій Денисович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах сьогодення, коли триває процес української євроінтеграції, а також посилюються зв'язки України з іншими демократичними країнами та міжурядовими організаціями, фактор належного захисту прав людини є важливим індикатором правильного руху нашої держави.

Ба більше, трагічні події останніх двох років призвели до того, що багато українців отримали тимчасовий захист у країнах ЄС. Актуальні дані Євростату свідчать про те, що 4,3 мільйони наших співгромадян отримали статус тимчасового захисту в Європейському Союзі. Основними країнами ЄС, які приймають бенефіціарів тимчасового захисту з України, є Німеччина (1,27 млн осіб, 29,5%), Польща (951 тис, 22,1%) та Чехія (381 тис, 8,9 %). У порівнянні з кінцем грудня 2023 року в Німеччині спостерігається найбільше абсолютне зростання кількості бенефіціарів (+18905 осіб). Також зазначена тенденція стосується Чехії (+ 8155) та Іспанії (+ 2830) [1]. Вказана статистика підтверджує доречність обраної теми дослідження.

Розпочинаючи аналіз міжнародно-правових стандартів захисту прав людини, необхідно віддати належне діяльності Ради Європи. На момент прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (надалі – ЄКПЛ) Європейських співтовариств ще не існувало, у зв'язку з чим прийняття основоположного акта про права людини Радою Європи можна визнати відправною точкою, яка в майбутньому здійснила вплив на становлення інституту основоположних прав людини в праві Європейського Союзу та прийняття спеціалізованого акта щодо захисту прав людини в *acquis communautaire* [2, с. 67].

Посилення уваги до питання захисту прав людини в рамках ЄС відбулося вже після заснування Маастрихтським договором 1992 р. Європейського Союзу. Ключовим профільним документом ЄС вважається Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р., яка отримала статус обов'язкової з 1 грудня 2009 року. Окремо варто зауважити стосовно

Європейської конвенції прав людини 1950 р. – ЄС не приєднався до неї через те, що це суперечить засадам формування ЄС. Тим не менше, держави-члени Європейського Союзу долучилися до Конвенції 1950 р. та визнають юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Що стосується України та захисту прав людини на національному рівні, то першочергово необхідно згадати такі джерела: Конституція України (передусім Розділ 2), закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та інші. Варто зазначити, що деякі права та свободи внаслідок воєнного стану можуть обмежуватись, що передбачено статтею 64 Конституції України [3].

Окрім згаданої Європейської конвенції з прав людини, існує широкий перелік ключових міжнародно-правових документів, які мають належний авторитет як в Україні, так і в державах-членах ЄС. А саме: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. Складовою Пакту про громадянські та політичні права є Факультативний протокол №1, який надає право подавати скарги до Комітету ООН із прав людини, якщо особа стала жертвою порушення державою-учасницею будь-якого із прав, закріплених у Пакті. Крім того, у 1989 р. був прийнятий Факультативний протокол №2 про скасування смертної кари [4, с. 8]. Також заслуговують на згадку Конвенція ООН про права дитини 1989 р. і Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.

Як вже зазначалося, Україна є членом Ради Європи, учасником ЄКПЛ та інших міжнародно-правових актів щодо прав людини, а також має статус кандидата на членство в ЄС. Згадки потребує й Угода про асоціацію між Україною та ЄС, в якій прямо зазначається відданість дотриманню всіх принципів і положень Загальної декларації прав людини та ЄКПЛ Ради Європи [5].

Можливість прийняття нової країни до складу ЄС передбачена в ст. 9 раніше згаданого Договору про ЄС: «Будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в ст. 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі». Відповідно до статті 2 зазначеного Договору: «Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок та чоловіків» [6, с. 106].

Закріплення прав людини на національному та міжнародному рівні є

важливим досягненням, однак існує необхідність у належному функціонуванні механізму реалізації цих прав. У цьому контексті доцільно ще раз згадати Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) як постійно діючий орган Ради Європи, який розглядає міждержавні справи та індивідуальні скарги щодо порушення статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Він займає ключову позицію у європейській системі захисту прав людини [7, с. 123]. Будь-яка особа може звернутися до Європейського суду щодо порушення державою-учасницею ЄКПЛ відповідного права, однак мають бути дотримані вимоги, передбачені статтею 35 ЄКПЛ. Зокрема, «Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні» [8]. Тобто дуже важливим є попереднє використання національних можливостей судового захисту, тобто трьох відповідних інстанцій: першої, апеляційної та касаційної.

Також існує можливість звернутися до Уповноваженого з прав людини, який відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», а саме статті 17, приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [9]. Важливість інституту Уповноваженого з прав людини підтверджується статистикою, яку опублікував Уповноважений з прав людини в своїй доповіді за 2023 рік. Минулого року до Уповноваженого надійшло 95 796 звернень, з них 860 – колективних (18 245 осіб) і 94 936 індивідуальних. Варто зауважити, що кількість звернень до інституції зросла більш як удвічі (42 485 звернень упродовж 2022 року) [10]. Таким чином, Уповноважений може активно співпрацювати з урядами інших країн – як щодо українців, які знаходяться в державах-членах ЄС і завдяки цьому супроводжувати справи закордоном, так і щодо звернень іноземців і осіб без громадянства в Україні.

Нашим співгромадянам, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, надана можливість звертатися до Омбудсманів цих країн у разі порушення відповідних прав. Окрім того, в рамках Європейського Союзу існує такий інститут, як Європейський Омбудсман. Омбудсман уповноважений отримувати від кожного громадянина Союзу або від кожної фізичної або юридичної особи, яка проживає або має свою юридичну адресу в державі-члені, скарги щодо випадків порушення порядку управління в діяльності інститутів, органів або установ Союзу, крім Суду ЄС під час здійснення ним своїх юрисдикційних функцій. Він розслідує ці скарги та готує щодо них доповіді [11, с. 288].

Отже, зазначене дослідження дозволило підтвердити факт активної співпраці з Україною як держав-членів ЄС, так і всього Європейського

Союзу як загального співтовариства прогресивних і демократичних країн. Особливим напрямком комунікації є питання забезпечення прав і свобод людини. Визнаючи ключові міжнародно-правові стандарти, Україна підтримує співробітництво з іншими європейськими країнами щодо належного виконання взятих на себе зобов'язань та належного дотримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Number of people under temporary protection at 4.3 million. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3> (date of access: 04.04.2024).
2. Маринів І.І., Мохончук П.С. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. №1(12). С. 67-72.
3. Конституція України: Закон Україн від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Аббасов Самір Салех огли. Міжнародно-правові акти як основа захисту прав людини. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: збірник тез Наук.-практ. круглого столу, присв. 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 203 с.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.04.2024).
6. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.04.2024).
9. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.04.2024).
10. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_за_2023_рік.pdf (дата звернення 08.04.2024).
11. Інституційне право Європейського союзу: підручник /

В.І. Муравйов, О.М. Шпакович, О.М. Лисенко, О.В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.

Науковий керівник: доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н. Є.В. Реньов.

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СТАНДАРТІВ ЄС ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Войтович Анна-Марія Ігорівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Починаючи з 2014 року, Україна протистоїть збройній агресії російської федерації. Частина території нашої держави анексована, частина – тимчасово окупована, а бойові дії тривають й до сьогодні.

Початок повномасштабного вторгнення й активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення – громадяни лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) [1].

В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, державний бюджет значно навантажується, і з'являється цілий спектр нових потреб серед населення, на які необхідно реагувати державі та органам місцевого самоврядування своєчасно й ефективно. Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення.

Згідно з Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 (зі змінами), запроваджено надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [2].

Для впровадження Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та ВПО України разом із громадськими організаціями розробили окремий

документ — План заходів із її реалізації (далі - План заходів). Особлива увага в документі приділена питанням забезпечення права на житло, захисту права власності, пенсійного та соціального забезпечення, конкуренції на ринку праці, права на освіту та медичного обслуговування, підтримки приймаючих територіальних громад у процесі інтеграції ВПО [3].

Важливо нагадати, що тема інтеграції ВПО для України не нова, адже розпочалася ще у 2014 році. Тож держава намагалася скерувати органи місцевого самоврядування до напрацювання програм за допомогою національної стратегії. Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб до 2024 року затвердив Кабмін [4] і у листопаді 2021 року її презентувала міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук. Стратегія передбачала сім основних цілей: забезпечення житлом, працевлаштування, освіта, соціальний захист, медичні послуги, доступ до документів, інтеграція в приймаючі громади. Усі ці цілі актуальні й зараз.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р схвалено нову Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [5]. У ній передбачається 5 основних стратегічних цілей: спроможність держави реагувати на виклики щодо підтримки внутрішнього переміщення; безпечна евакуація людей із небезпечних районів, задоволення їхніх гуманітарних потреб; сприяння адаптації ВПО на новому місці проживання; інтеграція ВПО в нових громадах; підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції людини.

На місцевому рівні нині лише деяким громадам вдається системно охоплювати всі ці напрямки. Адже це виклик і для бізнесу, і для місцевої влади, і для всіх мешканців. Але в більшості громад принаймні намагаються впроваджувати окремі елементи комплексного підходу, щоб якомога ефективніше допомагати переселенцям інтегруватися.

Згідно частини першої статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі - Закон). Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [6].

Стаття 14 Закону зазначає, що внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при

здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [6].

Виходячи з аналізу нормативної бази, ВПО наділені багатьма правами. До прикладу, деякі з них:

Право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг; на отримання всіх соціальних виплат і соціального забезпечення, встановлених законодавством для громадян України – за наявності довідки переселенця; для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, державне соціальне страхування; право на отримання статусу безробітного; на оформлення документів, що засвідчують особу, за місцем фактичного проживання; на продовження здобуття певного освітнього рівня; на отримання соціальної стипендії студентами-переселенцями; на участь в державній програмі «Доступне житло»; на реєстрацію підприємницької діяльності за місцем фактичного проживання на території України; право голосувати на виборах і референдумах; на сприяння в наданні кредитів на придбання земельних ділянок і житла; на отримання комунальних послуг та право на безкоштовне тимчасове проживання тощо.

Відповідно до частини другої статті 9 вищезгаданого Закону, на внутрішньо переміщених осіб покладаються такі обов'язки:

- дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства;

- повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання. У разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання ВПО зобов'язана повідомити про це структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем отримання довідки не пізніше як за 3 дні до дня від'їзду;

- у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік, відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав, передбачених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6].

Кабінет Міністрів України постановою від 22.09.2016 № 646 затвердив Порядок створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Єдина

інформаційна база даних - автоматизований банк відомостей, створений для забезпечення єдиного державного обліку фізичних осіб, які є внутрішньо переміщеними. Відповідальним за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних є Мінсоцполітики. Інформація до Єдиної інформаційної бази даних вноситься структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі створення) рад в електронній формі на підставі поданої внутрішньо переміщеною особою заяви, форму якої затверджує Мінсоцполітики [7].

Основні права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист закріплені на двох рівнях: міжнародному та національному. Міжнародні стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб закріплені лише у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення осіб [8].

Ці принципи не носять обов'язкового характеру, однак зважаючи на те, що вони ґрунтуються на міжнародних угодах у сфері прав людини, а також міжнародному гуманітарному праві, їх вважають «важливою міжнародною основою для захисту внутрішньо переміщених осіб» [9, с. 11].

Досліджуючи міжнародні соціальні стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, вітчизняні науковці зауважують, що ці Керівні принципи є орієнтиром для вироблення національної політики держав щодо здійснення захисту цих осіб [10, с. 69]. Зокрема, вони містять визначення внутрішньо переміщених осіб, права та гарантії цих осіб, а також форми захисту їхніх прав.

Зокрема, для захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб було розроблено ще один міжнародний документ — «Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб» [11] (також відомі як «Принципи Пін'єру»). Ці принципи встановлюють стандарти щодо вирішення питань пов'язаних із втратою майна. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях у справах «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsuan v. Azerbaijan*) (п. 96) та «Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) (п. 98) наголошує, що ці принципи є «найбільш повними стандартами у цій сфері» [12; 13].

Проводить політику щодо захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб також і Рада Європи. Зокрема, Комітетом міністрів Ради Європи було ухвалено Рекомендацію щодо внутрішньо переміщених осіб [14]. В її основу також було покладено Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

Крім Ради Європи активним учасником захисту внутрішньо переміщених осіб є Парламентська Асамблея Ради Європи. Ухваливши чималу кількість рекомендацій та резолюцій, вона закликає уряди держав:

по-перше, шукати довготривалі рішення щодо повернення або інтеграції осіб у нові територіальні громади, по-друге, гарантувати захист їхніх прав відповідно до документів Ради Європи та Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення осіб усередині країни [9, с.14].

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

2. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження плану заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 р. № 372-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text>

4. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 р. № 1364-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-strategiyi-integraciyi-v-a1364r>

5. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#n13>

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141706>.

7. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 646. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN019624>

8. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення : документ ООН E/CN.4/1998/53Add.2 (1998 рік). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

9. Параскева К. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посібник. Харків: Право, 2017. 152 с. URL: <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>

10. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 216 с.

11. Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб. 28 червня 2005 р., E / CN.4 / Sub.2 / 2005/17.

12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Саргсян проти Азербайджану» (заява № 40167/06) від 16.06.2015 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5968>.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Чірагов та інші проти Вірменії» (заява № 13216/05) від 16.06.2015 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Chiragov_v_Vurm.pdf.

14. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб від 05.04.2006 р. № 6. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1>.

Науковий керівник: в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Г.С. Рибалко.

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ В УКРАЇНІ

Зубко Кристина Сергіївна,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Європейський Союз дотримується високих стандартів у сфері прав людини, включаючи захист прав військовополонених. Це відображається в ряді міжнародних конвенцій та правових актів, які були прийняті на рівні ЄС та його держав-членів.

Однією з ключових документів в цій сфері є Женевська конвенція про статус військовополонених від 12.08.1949 року. Ця конвенція містить детальні норми, що стосуються поводження з військовополоненими, забезпечення їхньої безпеки, гуманного поводження та захисту від недоторканності, яку було ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року, а для України Конвенція набула чинності 03.01.1955 року [1].

В українському законодавстві ж поняття військовополонених, а також поводження з ними, визначено в Законі України «Про попереднє ув'язнення», Законі України «Про правовий режим воєнного стану» і Кримінально-виконавчому кодексі, а також в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164.

При Службі безпеки України з початку збройного конфлікту на території України, функціонує Об'єднаний центр з координації пошуку та

звільнення незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України (Об'єднаний центр при СБ України) [2, ст. 99].

З початку повномасштабного вторгнення набрали чинності і такі нормативно-правові акти, як:

- Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 413 від 05.04.2022;

- Порядок здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 441 від 12.04.2022 року;

- Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, дільницях для тримання військовополонених, затверджений наказом Міністерства юстиції України № 1709/5 від 30.04.2022 року;

- Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 721 від 17.06.2022 рік.

Крім того, Європейський Союз активно підтримує різні ініціативи з захисту прав військовополонених на міжнародному рівні. Він приєднався до різних міжнародних організацій та ініціатив, спрямованих на покращення умов збереження прав людини в умовах воєнного конфлікту та забезпечення захисту військовополонених від будь-якого виду недопущення.

Військовополонені - це жертви війни, які є вразливою категорією через втрату свободи та обмеження доступу до основних людських потреб, і стикаються як з фізичним, так і з психологічним наслідком.

Відповідно до ст. 44 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., військовополонений - це будь-який комбатант, що потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим [1].

Не вважаються військовополоненими, згідно зі статтею 33 Женевської конвенції, особи зі складу медичного та духовного персоналу, затримані державою, що тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим. Однак вони як мінімум користуються пільгами та захистом, передбаченими цією Конвенцією, їм також забезпечують усі можливості для надання медичної та духовної допомоги військовополоненим.

Перевірка і дотримання прав військовополонених є надзвичайно важливим компонентом для будь-якої держави, на території якої йде війна або відбувається збройний конфлікт. Подібна процедура контролюється міжнародними організаціями, наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Він неодноразово згаданий у Женевській конвенції 1949 р. Червоний Хрест заснований на принципах нейтралітету та незалежності, що дає йому можливість працювати у будь-яких умовах конфлікту, незалежно від політичних або військових обставин. Ця безпристрасність дозволяє

Червоному Хресту отримувати доступ до військовополонених усіх сторін конфлікту та надавати їм гуманітарну допомогу, медичну допомогу та інші послуги безпосередньо на місці.

Відповідно до статті 7 Женевської конвенції: «Військовополонені за жодних обставин не можуть частково або повністю відмовлятися від прав, гарантованих їм цією Конвенцією та спеціальними угодами, зазначеними в попередній статті, якщо такі будуть».

Стаття 12 III Женевської Конвенції встановлює дуже важливий принцип: «Військовополонені перебувають під владою ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, що взяли їх у полон».

Тобто держава, влада якої контролює військовополонених, має зобов'язання забезпечити їхнє гуманне та належне поводження під час перебування в полоні. Держава несе відповідальність за все, що відбувається з військовополоненими, і повинна створити необхідні умови для їх благополуччя. Відповідальність держави не звільняє окремих осіб від відповідальності у випадку порушення їхніх прав, встановлених у третій Женевській конвенції.

Наприклад, у російсько-українському збройному конфлікті за порушення стандартів тримання українських військовополонених відповідає російська федерація як держава, а не окремі підрозділи її збройних сил чи командири [2, ст. 101].

Закінчення перебування в полоні зазвичай настає після завершення воєнних дій, коли військовополонені визволяються та повертаються додому. Проте у деяких випадках утримання в полоні може припинитися раніше. Важко поранені або тяжкохворі військовополонені повинні бути евакуйовані на рідну землю або госпіталізовані в нейтральних країнах, як тільки їх стан дозволяє транспортування. Іноді сторони конфлікту можуть домовлятися про обмін військовополоненими до закінчення війни або воєнного конфлікту з міркувань певної гуманності.

Відповідно до статті 15 III Женевської конвенції, то держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання військовополонених [1].

Існують нейтральні країни, які допомагають повернути з полону військовослужбовців. Так, наприклад, у вересні 2022 році п'ятеро командирів Бригади НГУ «АЗОВ» були звільнені з російського полону під особисті гарантії президента Туреччини Реджепа Ердогана. Угода відбулася за умови, що до кінця війни українські військовополонені перебуватимуть у Туреччині.

Діючий на той момент міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко зазначав, що хлопці перебували на закритій території, визначеній турецьким урядом. Це було щось схоже на спеціальне поселення. Вони знаходилися під наглядом турецької влади. Були чіткі обмеження щодо перебування на тій території. У більшості ситуацій не могли приїхати рідні та близькі. Були обмеження по користуванню інтернетом і доступно лише

турецьке телебачення [3].

Утримання в таборах, а не у в'язницях як умова також вказана в Женевській конвенції, стаття 22: «Військовополонених, за винятком особливих випадків, що виправдані інтересами самих військовополонених, не слід розміщувати у в'язницях» [1].

Спільне тримання ув'язнених і військовополонених може ставити під загрозу безпеку самих військовополонених, особливо в умовах міжнародного збройного конфлікту, коли військовополонені та ув'язнені належать до різних сторін конфлікту, фактично є ворогами. А відтак значно зростає ризик насильства, залякування чи дискримінації військовополонених в установах виконання покарань, де розміщуються ув'язнені [2, ст. 103].

Крім того, природа та мета тримання військовополонених заключається не у покаранні, а скоріше обмежувальним заходом, спрямованим на забезпечення їхньої подальшої непричетності до бойових дій. У цей час, установи виконання покарань спрямовані на покарання та реабілітацію засуджених осіб.

Як зазначила заступниця міністра юстиції Олена Висоцька, близько 10 тисяч гривень на місяць витрачається на утримання одного російського військовополоненого на момент повномасштабного вторгнення у 2023 році [4]. Держава, яка тримає в полоні військовополонених, має забезпечити їм безкоштовне утримання, тобто сам військовополонений або його родина не сплачує жодних коштів. Дана вимога впливає з міжнародних норм гуманітарного права, зазначених вище, і має на меті забезпечити гідне та людське поводження з полоненими особами під час військового конфлікту. Можна також зазначити, що певною мірою полон - це не місце для образ і побиття, а інструмент, який запобігає участі цієї людини у воєнних діях.

Із військовополоненими мають завжди поводитися гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином [1].

У разі, якщо військовополонений вважає, що його права порушуються або умови в таборі не відповідають встановленим нормам, він має право звернутися до адміністрації табору, Мін'юсту чи держави-покровительки з клопотанням (заявою, скаргою) [1]. Військовополонені в обов'язковому порядку мають право на безоплатне утримання. Також вони мають право на заборону на їх катування, заборону на експлуатацію праці полонених. Безоплатне утримання військовополонених включає в себе доступ до необхідних харчів, медичного обслуговування, проживання та інших основних потреб, необхідних для забезпечення їхнього життя та здоров'я під час перебування в полоні.

При цьому обсяг стандарту тримання може змінюватися залежно від часу, місця та інших обставин полону. Вірогідно, що рівень потреб

військовополоненого одразу після взяття в полон та під час перебування у таборі для військовополонених буде різним. Тобто стандарт залежить від контексту [2, ст. 102].

Відповідно до Третьої глави, статті 99 Женевської конвенції: «Жодного військовополоненого не можна передавати до суду або засуджувати за дію, яка не заборонена законодавством держави, що тримає в полоні, або міжнародним правом, чинним на момент здійснення цієї дії» [1].

До військовополонених не застосовуються норми КК, КПК України, якщо ними не вчинено кримінальних правопорушень і не розпочато кримінальне провадження. Військовополонені, які не вчинили кримінальних правопорушень, не притягуються до кримінальної відповідальності, не є ув'язненими, обмеженими, позбавленими свободи у розумінні КК, КПК України. Метою їх тримання у полоні є унеможливлення подальшої участі у воєнних діях. Полон, як засіб обмеження свободи, має власні характеристики і мету, які визначені у міжнародному гуманітарному праві та національному праві. Права і обов'язки, умови і підстави тримання військовополонених та осіб щодо яких застосовано запобіжні заходи або інші заходи, що регулюються КК, КПК України принципово різняться, у той час як свобода і тих і інших обмежена [5, ст. 683].

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція ООН від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 04.04.2024).

2. Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі та ін. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Київ-Одеса : Укр. Гельс. Спілка з прав людини. Держ. кримінально-виконавча служба України пенітенціарна акад. України, 2023. 236 с.

3. Азізова М. “Жили на закритій території під наглядом влади”: Клименко про умови перебування “азовців” у Туреччині. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ato/zhili-na-zakritiy-teritoriyi-pid-naglyadom-vladi-klimenko-pro-umovi-perebuvannya-azovciv-u-turechchini-2422414.html> (дата звернення: 04.04.2024).

4. Ukrinform. Україна витрачає на одного російського полоненого майже \$10 тисяч на місяць – Мін'юст. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3677686-ukraina-vitracaє-na-odnogo-rosijskogo-polonenogo-majze-10-tisac-na-misac-minust.html> (дата звернення: 04.04.2024).

5. Таран О.В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 681–683.

6. Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на

Україну. Об'єднані нації права людини. Управління верховного комісара.
URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf>.

7. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

ЩОДО ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ХАРТІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Марцеляк Світлана Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

У 2024 році українське суспільство відзначає 10 років Революції Гідності та 20 років Помаранчевою революції, які стали проявом волі українського народу відірватися від колишнього радянського минулого і приєднатися до демократичних цінностей вільного світу. Надалі у 2014 році відбулося підписання Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а у 2019 році були внесені зміни до Основного Закону України, які визначили подальше майбутнє нашої держави з європейською спільнотою і це бажання і наміри ще більше посилюються у зв'язку з російською агресією у 2022 році. Це ставить на порядок денний питання приведення нашого законодавства до вироблених Євросоюзом правових стандартів і в цьому плані хотілось би звернути увагу на необхідність гармонізації вітчизняного законодавства у сфері прав людини, що в цілому має бути спрямоване на досягнення європейського рівня соціально-економічного розвитку країни, удосконалення існуючої системи управління, механізму публічної влади, територіального устрою, правового статусу людини і громадянина.

У Європейському Союзі основоположним правовим актом, що має публічно-правовий і “конституційний” характер у сфері прав людини виступає Хартія основних прав Європейського Союзу, яка була прийнята у 2000 році та набула повної юридичної сили з набранням чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 року. Таким чином Хартія на рівні з

договором про заснування Європейських Співтовариств та Європейського Союзу та додатками до нього виконує роль *первинного джерела права ЄС* (primary EU law source). Це документ, який не тільки визначає основні засади правового статусу громадян Європейського Союзу, він також формує правовий порядок для держав-членів ЄС з населенням близько 500 млн., окреслює реалії їх економічного, соціального та політичного життя. Як зазначається в самій Преамбулі Хартії: «Народи Європи, засновуючи між собою якомога більш тісний союз, вирішили спільно забезпечити мирне майбутнє, засноване на загальних цінностях. ... Союз ґрунтується на нероздільних та загальних цінностях — людській гідності, свободі, рівності та солідарності; він спирається на принципи демократії та верховенства права. Він ставить людину в основу своєї діяльності, запроваджуючи громадянство Союзу та створюючи простір свободи, безпеки та справедливості. Союз сприяє збереженню та розвитку цих загальних цінностей, одночасно поважаючи різноманітність культур і традицій народів Європи так само, як і національні особливості держав-членів та організацію їхніх публічних органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях; він прагне сприяти збалансованому і сталому розвитку та забезпечує вільне пересування осіб, послуг, товарів та капіталу, а також свободу заснування суб'єктів підприємницької діяльності» [1].

У літературі підкреслюється, що одним із завдань Хартії було конкретизувати інститут громадянства ЄС та забезпечити однакове застосування прав людини на території усіх держав-членів. А також гармонізувати юридичний статус (режимів) соціальних і економічних прав, з одного боку, та громадянських і політичних прав з іншого, адже рівень захисту прав людини у нових членах ЄС, колишніх країнах Східного блоку значуще відрізнявся від правових практик Західноєвропейських держав [2].

Ще один аспект значення Хартії полягає у тому, що держави, які її підписали зв'язані прецедентною практикою Суду Європейського Союзу, яка є ще одним механізмом захисту прав людини: «Дотримуючись повноважень, цілей Союзу та принципу солідарності, ця Хартія знову підтверджує права, що впливають, перш за все, із загальних для держав-членів конституційних традицій та міжнародних зобов'язань, Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Соціальних хартій, прийнятих Союзом та Радою Європи, а також судової практики Суду справедливості Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини. У цьому контексті Хартія буде тлумачитися судами Союзу та держав-членів з урахуванням роз'яснень, підготовлених в рамках повноважень Президії Конвенції, що розробляла проект Хартії, та оновлених під керівництвом Президії Європейської конвенції» [1].

Слід сказати, що сама Хартія складається з преамбули та 54 статей.

що поділені на сім розділів, які визначають такі фундаментальні цінності як: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян та правосуддя та 7 розділ регулює й тлумачить правила застосування самої Хартії. В цілому Хартія закріплює головні політичні, соціальні та економічні права громадян Європейського Союзу, які відповідають виробленим світовою спільнотою стандартам у сфері прав людини. В той же час ми бачимо, що в ній звертається увага й на так звані права «четвертого покоління», які варто взяти до уваги вітчизняному законодавцю щодо їх впровадження у національне законодавство, наприклад, що галузях медицини та біології має бути забезпечено зокрема:

(а) добровільна та свідома згода відповідної особи згідно з порядком, визначеним законом;

(б) заборона практики евгеніки, зокрема такої, що спрямована на селекцію людини;

(в) заборона використання людського тіла та його частин як таких у якості джерела прибутку;

(г) заборона репродуктивного клонування людських істот (ст. 3 Хартії).

Окрім того, необхідно буде привести національне законодавство до відповідного рівня, щоб гарантувати проголошені Хартією права людей похилого віку (ст. 25), право робітників на інформацію та консультації в межах підприємства (ст. 27), справедливі умови праці (ст. 31), охорони здоров'я (ст. 35), доступ до послуг загального економічного значення (ст. 36), право голосувати та бути кандидатом на виборах до Європарламенту (ст. 39), право на якісне управління (ст. 41) тощо.

Список використаних джерел:

1. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>

2. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ ТА ДОДАТКОВИХ ПРОТОКОЛІВ ДО НИХ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Пашинна Лілія Василівна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна

Аналіз універсальних стандартів неможливий без згадки про Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, оскільки вони є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права - сукупності норм міжнародного права, спрямованих на регулювання ведення збройних конфліктів і мінімізацію їхніх руйнівних наслідків. Ці конвенції містять життєво важливі правила, які встановлюють межі жорстокості ведення війни, спрямовані на захист осіб, які не беруть активної участі у військових діях, таких як цивільне населення, медики та гуманітарні працівники, а також тих, хто більше не може воювати, включаючи поранених, хворих, військовослужбовців, які зазнали корабельної аварії, та військовополонених [1].

Женевські конвенції мають універсальне застосування, оскільки вони були ратифіковані всіма державами. Вони встановлюють фундаментальні стандарти, які забезпечують захист прав людини під час міжнародних збройних конфліктів. Більше того, Додаткові протоколи до них, прийняті в 1977 році, розширили і посилили захист жертв як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Женевські конвенції складаються з чотирьох основних конвенцій, кожна з яких стосується конкретних аспектів збройного конфлікту. Ці конвенції, які постійно оновлюються і вдосконалюються, забезпечують комплексний захист різних категорій осіб у зонах конфлікту [2].

Перша Женевська конвенція в першу чергу стосується захисту поранених і хворих військовослужбовців. Вона містить 64 статті, які захищають не лише поранених і хворих, але й медичний і релігійний персонал, медичні підрозділи та медичний транспорт. Крім того, вона визначає розпізнавальні знаки для використання в умовах збройного конфлікту [3].

Друга Женевська конвенція присвячена пораненим, хворим і військовослужбовцям, які зазнали корабельної аварії на морі у воєнний час. Вона складається з 63 статей і пропонує детальні правила, характерні для морських конфліктів, в тому числі щодо захисту госпітальних

суден [4].

Третя Женевська конвенція стосується військовополонених і є продовженням Конвенції про військовополонених 1929 року. Ця конвенція, що містить 143 статті, розширила категорії осіб, які мають право на статус військовополонених. Вона встановлює більш чіткі умови перебування в полоні, деталізуючи такі аспекти, як фінансові ресурси військовополонених, допомога та судовий розгляд. Важливо, що вона вимагає негайного звільнення та репатріації військовополонених після припинення бойових дій [5].

Четверта Женевська конвенція присвячена захисту цивільного населення, в тому числі на окупованих територіях. Ця конвенція, що складається з 159 статей, виправляє упущення попередніх конвенцій, розглядаючи питання захисту некомбатантів під час війни. Вона визначає зобов'язання окупаційних держав щодо цивільного населення, наголошуючи на гуманітарній допомозі та конкретних правилах поведінки з цивільними інтернованими особами [6].

Загальна стаття 3 – це новаторське положення, спільне для всіх чотирьох Женевських конвенцій. Вона поширила сферу дії конвенцій на міжнародні збройні конфлікти, що стало значним кроком вперед. Ця стаття містить фундаментальні правила, що застосовуються до конфліктів міжнародного характеру, таких як громадянські війни і конфлікти, що поширюються на сусідні держави. Вона вимагає гуманного поведінки з усіма особами, які перебувають у руках ворога, прямо забороняючи такі дії, як вбивства, каліцтва, тортури і захоплення заручників. Загальна стаття 3 також вимагає збору та догляду за пораненими, хворими та особами, що зазнали корабельної аварії, надає МКЧХ право пропонувати свої послуги та закликає сторони ввести Женевські конвенції в дію шляхом укладення спеціальних угод [7].

Одним з найважливіших аспектів Женевських конвенцій є їх універсальне застосування. Всі держави є учасниками цих конвенцій, що відображає їхню прихильність до захисту прав людини під час збройних конфліктів. Таке універсальне визнання гарантує, що конвенції встановлюють стандарт гуманного поведінки з людьми під час війни, незалежно від їхньої національності, місцезнаходження чи обставин [8].

Додаткові протоколи 1977 року ще більше посилили захист осіб у міжнародних і міжнародних збройних конфліктах. Вони встановлюють обмеження на способи ведення воєн і надають необхідні гарантії жертвам. Протокол I стосується переважно міжнародних збройних конфліктів, тоді як Протокол II присвячений ситуаціям міжнародних збройних конфліктів, ставши першим міжнародним договором, зосередженим виключно на таких сценаріях [9].

Женевські конвенції та додаткові протоколи до них здійснили революцію у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів. Ці

загальновизнані договори є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права, забезпечуючи найважливіші керівні принципи гуманного поводження з усіма особами, які постраждали від збройних конфліктів. Їхній комплексний підхід гарантує захист цивільного населення, медичного персоналу та військовополонених під час війни, зводячи до мінімуму жорстокість конфлікту. Прийнявши ці конвенції, міжнародне співтовариство взяло на себе значні зобов'язання щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів. Їх універсальне застосування посилює важливість цих принципів під час кризи, підкреслюючи необхідність відстоювати гідність і права людей, незалежно від характеру конфлікту. Женевські конвенції продовжують залишатися в авангарді зусиль зі створення більш гуманного світу під час війни, встановлюючи найвищі стандарти захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols URL: <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-1949-additional-protocols>.
2. Introduction to International Human Rights Standards. p 41 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>.
3. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949>.
4. Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949 URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949>.
5. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949>.
6. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>.
7. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949>.
8. Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols. URL: https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf.
9. Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols. URL: https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf.

ПРАВО ЄС В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Пуляєва Анастасія Сергіївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Актуальність даної теми обумовлена прагненням України до членства у Європейському Союзі, що заснований на цінностях свободи і демократії. Євроінтеграція – це процес впровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити: стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції. Реалізацію національних інтересів, побудову економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин Україна пов'язує зі вступом до Європейського Союзу. Орієнтуючись на положення ст. 2 Розділу I Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) від 07.02.1992 р. універсальними цінностями ЄС є: людська гідність, свобода, демократичний державний устрій, рівність перед законом, правова держава, права людини, права осіб, що належать до національних, релігійних і інших категорій меншин.

Права людини є однією з базових принципів європейських цінностей. Кожен має право бути вільним від дискримінації за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації. Також кожен має право на захист персональних даних та право на доступ до правосуддя.

Проблема дотримання та поваги до прав людини тривалий час перебувала в центрі уваги українських і зарубіжних науковців. Варто зауважити, що не зважаючи на значну кількість наукових праць на тему громадянського суспільства, таких як В.О. Батанова, А.Р. Крусян, Н.М. Оніщенко, питання про вектор подальшого розвитку громадянського суспільства на основі існуючих і потенційних конституційних засадах все ще залишається дискусійним. Певні аспекти невизначеності Основного Закону не дають можливості розробляти нові ефективні спеціалізовані нормативно-правові акти, які б прискорили розвиток громадянського суспільства.

Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року в Збройних силах України налічується багато жінок, особи різного етнічного походження, релігій, віку та представники ЛГБТ. Якщо етнічне походження та релігія не стає предметом дискусії їх представників, то жінками та представникам ЛГБТ доводиться долати труднощі, що є додатковим

навантаженням під час воєнного стану.

Однією з головних є проблема відсутності жіночої форми та взуття у війську, не кажучи вже про засоби жіночої гігієни, яка поступово вирішується. Однак, куди серйознішою є проблема гендерної дискримінації. Як кажуть самі жінки-військовослужбовці, більшість побратимів та командирів справді відносяться до них, як до повноцінних бійців, але трапляються і неприємні ситуації. Найбільше проблем – із командирами старшого віку, саме такі часто зневажливо дивляться на жінок у війську, особливо на бойових позиціях. У деяких випадках жінки вирішують приєднатися до новостворених бригад з молодшими командирами, які не мають таких упереджень.

Станом на травень 2021 року за підтримки громадських організацій була створена робоча група в Генеральному штабі ЗСУ щодо формування внутрішнього механізму реагування на сексуальні домагання. Відповідним департаментом Міноборони розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання реагування, запобігання та протидії проявам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань серед військовослужбовців», але це не вирішує наявних проблем.

13 березня у Верховній Раді зареєстрували законопроект про цивільні партнерства, згідно з яким люди будь-якої статі можуть зареєструвати стосунки. Цивільні партнерства – це добровільний сімейний союз, тобто партнери набувають статусу близьких родичів. У контексті війни це особливо важливо, бо це єдиний спосіб для представників ЛГБТ-спільноти мати можливість у випадку поранення чи смерті партнера мати доступ до нього й ухвалювати рішення.

У Міноборони законопроект не підтримали, аргументуючи тим, що в ЗСУ немає «тисяч» ЛГБТ+ військових, а також зазначили, що цей законопроект прирівнює зареєстроване цивільне партнерство до шлюбу й суперечить статті 51 Конституції про те, що шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка й жінки.

Сьогодні для України важливою є державна інформаційна політика – показати переваги для кожного громадянина України від того, що країна починає жити за новими цінностями, високими стандартами, зробити свідомою підтримку євроінтеграції українцями. Але, треба розглянути і роль органів місцевого самоврядування.

Так, наприклад, у Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 280(2010) про роль місцевих і регіональних органів влади в дотриманні прав людини від 19 жовтня 2011 р. зазначається, що демократія і права людини є взаємозалежними, причому демократія, в т.ч. на місцевому та регіональному рівні, не може існувати без безумовного дотримання прав людини. У цьому ж документі закріплено, що:

- по-перше, місцеві і регіональні органи влади повинні виконувати

ті обов'язки, пов'язані з правами людини, які впливають з міжнародних зобов'язань держав-членів, при цьому тільки в рамках своїх місцевих/регіональних повноважень;

- по-друге, місцеві та регіональні органи влади є не тільки представниками центрального уряду – вони забезпечують права людини одночасно з тим, як вони здійснюють місцеве самоврядування;

- по-третє, ефективне управління є таким управлінням, яке засноване на дотриманні прав, при цьому виконання обов'язків, пов'язаних з правами людини, є тим викликом, подолання якого може зміцнити демократію на місцевому рівні;

- по-четверте, необхідно забезпечувати, щоб місцевим і регіональним органам влади виділялися такі фінансові ресурси, рівень яких дозволить цим органам влади належним чином дотримуватися прав людини і при цьому розглядати і розвивати свою власну діяльність для дотримання цих прав;

- по-п'яте, необхідно залучати представників місцевих і регіональних органів влади до підготовки національних стратегій, політики та індикаторів в галузі прав людини для того, щоб використовувати їх внесок і прагнути усвідомлення ними відповідальності щодо дотримання прав людини;

- по-шосте, необхідно заохочувати місцеві і регіональні органи влади до того, щоб сприяти дотриманню прав людини через ініціативи просвітницького характеру, а також завдяки здійсненню місцевих і регіональних планів дій;

- по-сьоме, необхідно сприяти створенню незалежних механізмів розгляду скарг на місцевому та регіональному рівні, і, зокрема, створювати незалежні органи, такі як місцеві чи регіональні омбудсмени або уповноважені, здатні знайти відповіді в тих випадках, коли права людини повною мірою не дотримуються, зокрема, при наданні публічних послуг на місцевому рівні тощо.

У даних Рекомендаціях Конгрес особливо наголошує, що найважливіше значення для поліпшення становища в галузі прав людини в Європі на всіх рівнях має освіта і прийняття відповідних стандартів.

Науковий керівник: доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент Є.Б. Тітов.

ПРАВО НА КОМПЕНСАЦІЮ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ПОШКОДЖЕНОГО ТА ЗНИЩЕНОГО ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ, В АСПЕКТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Федотов Ілля Сергійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила жахливі руйнування, мільйони людей втратили свої домівки. За таких обставин держава, як інституція, що володіє владою та ресурсами, має нести відповідальність за благополуччя своїх громадян. Ця відповідальність полягає не лише в захисті їхніх прав і свобод, але й забезпеченні справедливості у випадках, коли вони зазнають шкоди. Одним із ключових аспектів цієї справедливості є право на компенсацію за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, яку держава може й зобов'язана надавати.

Невід'ємність права власності та право на ефективний засіб правового захисту цього права закріплено в багатьох міжнародних договорах як універсального так і регіонального характеру. Зокрема, Стаття 17 Загальної декларації прав людини визнає право кожної людини володіти майном як одноособово, так і разом з іншими [1]. Відповідно до статті 1 Протоколу I до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і відповідно до умов, встановлених законом і загальними принципами міжнародного права [2].

У контексті цих та інших міжнародних договорів тема компенсації за окремі категорії майна, пошкодженого або знищеного внаслідок воєнних дій, відкриває широкі можливості для аналізу та обговорення. По-перше, вищезазначені міжнародні договори визнають право на власність фундаментальним правом, а пошкодження або знищення власності в результаті воєнних дій є фактом його порушення. По-друге, принципи пропорційності та необхідності: відповідно до стандартів ЄС, Ради Європи, заходи, що обмежують права людини, мають бути пропорційними та необхідними для досягнення законної мети, і ці принципи мають бути враховані при виплаті компенсації за шкоду, заподіяну майну внаслідок воєнних дій. По-третє, існує зобов'язання держави перед своїми громадянами, а саме держави зобов'язані захищати права своїх громадян, у тому числі права власності, і зобов'язані відшкодовувати будь-яку шкоду або руйнування, що виникли. По-четверте, міжнародні стандарти та

міжнародна допомога. Міжнародні універсальні та регіональні документи і стандарти можуть накладати на держави зобов'язання відшкодовувати збитки, завдані військовими діями, тоді як міжнародне співробітництво і допомога також важливі для відновлення майнових прав жертв. По-п'яте, забезпечення правосуддя та доступу до правосуддя. Важливо забезпечити, щоб жертви мали доступ до правосуддя і могли вимагати компенсації за шкоду, завдану їхньому майну, через судові та адміністративні процедури.

Деякі держави ЄС вже мають певний досвід щодо виплати державою компенсації за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій. Зокрема, в Республіці Кіпр правила і політика, що застосовуються такої компенсації, в кожній громаді відрізняються. Кіпріоти-турки прийняли бальну систему, яка вказує на попередній статок і майновий статус. Турецькі кіпріоти прийняли бальну систему, засновану на попередньому добробуті та майновому статусі (ті, хто мав більше майна на півдні, заробляли більше балів і мали кращі можливості в цілому). Греки-кіпріоти мали більш справедливу систему, засновану на статусі ВПО (вищий статус ВПО означав рівний доступ до державних програм компенсацій для всіх).

У Хорватії рішення щодо житлової нерухомості, які застосовувалися до 1995 року, були дуже схожі на Закон про реконструкцію. Цей закон містив точні дані для забезпечення реконструкції відповідно до масштабу пошкоджень і складу сімей, які там проживають. Об'єкти, що підлягають відновленню - фізичні активи, такі як зруйновані або пошкоджені будинки, комерційні будівлі та ферми. Людям в якості компенсації пропонувались такі варіанти: 1. ремонт і відновлення будівель і будинків зі ступенем пошкодження I, II і III, а також фінансова допомога 2. реконструкція та розміщення будівель і будинків зі ступенем пошкодження IV, V і VI. Державні кошти мають використовуватись на реконструкцію зовнішніх та внутрішніх робіт та надання відповідного обладнання, що має буде визначено окремо за рішенням Державного агентства з питань житлово-комунального господарства та будівництва. Реконструкція включає як ремонт пошкоджень, так і нове будівництво. 3. ремонт або реконструкція загальних частин та несучих конструкцій житла [3, с. 8-9].

Щодо національного законодавства, Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», ґрунтуючись на принципах Загальної декларації прав людини, Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних договорів, визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, зокрема, механізм надання компенсації за пошкоджене або знищене майно [4].

Отже, порядок отримання компенсації полягає в наступному. По-перше, слід подати заяву про виплату компенсації до органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері будівництва, або уповноваженої ним особи.

По-друге, додати до заяви документи, що підтверджують право власності на пошкоджене майно, акт огляду пошкодженого майна та інші документи. Після подачі заяви необхідно дочекатися приїзду спеціальної комісії, яка повинна оцінити вартість пошкоджень, скласти акт про пошкодження і зафіксувати точний характер пошкоджень. На підставі цього акту потім проводяться відновлювальні роботи. До документів, що підтверджують знищення фізичного майна, відносяться документи технічної інвентаризації, що підтверджують фактичне знищення фізичного майна, довідки з органів внутрішніх справ, акти про пожежу та висновки посадових осіб інших установ або організацій, які мають повноваження підтверджувати факт знищення майна. Також необхідно зареєструвати в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, що право власності на знесене майно припинилося. Для цього потрібно звернутися до державного реєстратора та подати: акт обстеження житлового фонду, документи, що підтверджують право власності на майно.

По-третє, рішення про виплату компенсації приймається протягом 10 робочих днів з дня надходження заяви. Розмір компенсації визначається на підставі результатів оцінки вартості відновлювальних робіт з урахуванням розміру шкоди, завданої відповідному нерухомому майну, відповідно до методики, встановленої Кабінетом Міністрів України. Максимальний розмір компенсації за об'єкт нерухомості не може перевищувати вартості 150 квадратних метрів для одного об'єкта нерухомості.

По-четверте, у разі грошової виплати, виплата перераховується на рахунок власника пошкодженого майна протягом 10 робочих днів з дня прийняття рішення про виплату компенсації. Також, замість грошової виплати власник пошкодженого майна може отримати новий житловий будинок, площа якого не перевищує площу пошкодженого майна. Одержувачі також мають право на отримання майна, вартість якого перевищує граничний розмір компенсації, але повинні сплатити різницю між вартістю майна та сумою компенсації.

Фізичні особи, які є громадянами України та мають право на отримання компенсації відповідно до вищезазначеного закону, це: особи, які інвестували або спонсорували будівництво житлової нерухомості, на яку було надано дозвіл на будівництво, але яка ще не введена в експлуатацію; члени житлово-будівельних кооперативів, які придбали квартиру або іншу житлову нерухомість у кооперативі, але не отримали право власності на квартиру; або спадкоємці вищезазначених осіб. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, компанії з

управління будинком та житлово-будівельні кооперативи також мають право на відшкодування у разі пошкодження спільного майна багатоквартирного будинку. Вимоги можна подавати під час воєнного стану та протягом 90 календарних днів після закінчення або скасування воєнного стану.

Маємо додати, що принципи пропорційності та необхідності в демократичному суспільстві є важливими принципами, які слід застосовувати при визначенні розміру компенсації за пошкодження або знищення майна внаслідок воєнних дій. Принцип пропорційності означає, що розмір компенсації повинен відповідати реальному розміру шкоди, завданої майну. Іншими словами, власник пошкодженого майна має право отримати таку суму компенсації, яка дозволить йому відновити втрачене майно або придбати рівноцінне майно. Принцип необхідності означає, що компенсація повинна надаватися лише в тому обсязі, який дійсно необхідний для відшкодування шкоди. Іншими словами, власник пошкодженого майна не має права на невиправдано більшу компенсацію, ніж фактичні збитки.

Зокрема, в Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» принципи пропорційності та необхідності реалізуються наступним чином:

1. Розмір відшкодування визначається на основі ринкової вартості пошкодженого або знищеного майна. Для цього використовується методика оцінки майна, затверджена Кабінетом Міністрів України;

2. Встановлюється граничний розмір компенсації за один об'єкт нерухомості. Ця площа не може перевищувати 150 кв. м;

3. Власник пошкодженого майна має право на компенсацію лише за умови надання всіх документів і доказів, необхідних для підтвердження його права власності та факту пошкодження або знищення майна [4].

Таким чином, бойові дії на території України призвели до значних руйнувань, включаючи пошкодження та знищення нерухомого майна мільйонів людей. У відповідність до міжнародних універсальних та регіональних договорів в сфері прав людини в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють питання компенсації за пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, що безперечно є позитивним кроком. Однак процес отримання компенсації може бути тривалим та складним, а також існує ряд проблем та викликів, з якими стикаються особи при реалізації цього права, які потребують якнайшвидшого вирішення шляхом визначення відповідних процедур Кабінетом Міністрів України.

Крім того, вважаємо, що компенсаційний механізм, передбачений Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих

категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» має бути розширений в частині наділення іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, правом на компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій. Наразі, як ми вже зазначали вище, таке право мають лише громадяни України.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини ООН : Декларація; міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 (дата звернення :15.04.2024).

2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол; міжнародний документ від 20.03.1952 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення :15.04.2024).

3. Забезпечення компенсації та реституції, права на житло та соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: порівняльний європейський досвід, Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» в межах Плану дій Ради Європи для України. 2018–2021. Харків: Право, 2020. 74 с.

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення : 15.04.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Г.В. Зубенко.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ ЄС ТА УКРАЇНИ

Штанько Олександр Олегович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Гендерна рівність є однією із цінностей Європейського Союзу та України, за останні п'ятдесят років міжнародна діяльність спрямована на привернення уваги стосовно цієї теми. Проголошення гендерної рівності означає визнання цінності, що полягає в досягненні рівних можливостей та становища для жінок і чоловіків у всіх аспектах суспільного життя. Це досягається шляхом забезпечення рівних прав та можливостей для обох статей, припинення гендерної дискримінації та використання спеціальних заходів для усунення нерівності у можливостях між жінками і чоловіками у реалізації їхніх прав. Стаття 24 Конституції України визначає, що всі громадяни мають однакові права та свободи перед законом, незалежно від статі. Це означає, що ніхто не може бути дискримінований через свою стать. Це важливо для забезпечення гендерної рівності в Україні, оскільки це запобігає будь-якій формі нерівності чоловіків і жінок перед законом та в інших сферах життя. Крім того, стаття 24 визнає необхідність захисту прав жінок, що є важливим аспектом забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві.

Реалізація гендерної рівності зазвичай починається на державному рівні, через прийняття спеціальних політик та законів, що гарантують рівні права та можливості для жінок і чоловіків. Така політика, яка спрямована на забезпечення гендерної рівності, називається гендерною політикою. Вона охоплює різні сфери життя, від освіти до праці і політики. Механізм забезпечення гендерної рівності включає в себе систему організаційних структур на міжнародному, регіональному та національному рівнях, які працюють на підтримку цінності гендерної рівності. Ці організації можуть бути як державними інституціями, так і неприбутковими організаціями громадянського суспільства.

Як свідчать результати міжнародних порівняльних звітів і баз даних, країни Євросоюзу – це лідери у світі за кількістю залучення жінок до національних парламентів. Окрім того, навіть на рівні структур ЄС жінки становлять більше 30% членів Європейського Парламенту. Майже від початку заснування ЄС ідея та цінність гендерної рівності втілюється, передусім, на державному рівні. Перші ідеї рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, зокрема, у сфері ринку праці, зафіксовані ще у Римських договорах (1957). Далі вони розвивалися у низці наступних договорів ЄС, урізноманітнилися проблематикою і наразі стосуються таких ключових

напрямів забезпечення гендерної рівності, як сфера праці, доступ жінок до прийняття рішень, попередження гендерного насильства [1, с.36].

Національна програма рівних можливостей для жінок і чоловіків у Литві у 2010-му встановила пріоритетною метою скорочення розриву в оплаті праці, і одним з кроків стало суттєве збільшення рівня зарплат у секторах економіки, де працюють переважно жінки – таких як освіта, мистецтво і культура, соціальна робота [2, с.1].

Європейський Союз працює над поліпшенням гендерної політики, використовуючи двопринциповий підхід. Перший – це гендерна пріоритетизація, коли гендерні аспекти включаються до різних сфер, таких як соціально-економічні та політичні. Другий – спеціальні заходи, що ставлять на перший план гендерні проблеми.

Щоб забезпечити рівність у суспільстві, шведський парламент прийняв рішення про запровадження політики гендерної рівності. Мета політики гендерної рівності полягає в тому, щоб жінки і чоловіки мали однакові можливості впливати на суспільство і своє власне життя. За законом у Швеції існує дві статі: чоловіча і жіноча. Саме на них заснована політика гендерної рівності. Існують також люди, які не вважають себе ні жінками, ні чоловіками, або які відносять себе до іншої статі, ніж та, з якою вони народились [3, с.1].

Перш за все, гендерна рівність може вплинути на можливості отримання освіти та розвитку як студента. У країнах, де існують сильні політики гендерної рівності, ймовірно, буде більше можливостей для жінок у сфері вищої освіти та науково-дослідної діяльності. Це може означати більше програм підтримки, стипендій чи можливостей для залучення до наукових досліджень. Друге, гендерна рівність також може впливати на майбутню кар'єру. У країнах з розвинутими політиками гендерної рівності може бути більше можливостей для участі в різних програмах стажування, робочих групах та інших формах професійного розвитку. Крім того, бізнеси та організації можуть активно шукати різноманітність у своїх командах, що створює додаткові можливості для студентів незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності.

Україна досягла певного прогресу у сфері сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей жінок. Оцінюючи в цілому систему гендерного законодавства, серед позитивних рис можна відмітити: конституційне закріплення принципу рівності, в т.ч. рівності статей, наявність спеціального гендерного закону. Гендерне законодавство України загалом може бути визначенне як гендерно збалансоване. Проте, незважаючи на досягнення, попри приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права та можливості жінок і чоловіків, проблеми у сфері розширення прав і можливостей жінок і чоловіків залишаються [4, с.158].

Україна також розвиває програми для стажування та професійного

розвитку, проте знову ж таки, можуть існувати стереотипи та перешкоди, зокрема для жінок, у виборі певних професій чи просуванні у кар'єрі. Організації поступово починають розуміти важливість різноманітності та включення різних гендерних груп у свої команди, але цей процес може бути повільним. Одна з перешкод – це стереотипи про те, які професії вважаються "жіночими" або "чоловічими", що може обмежувати вибір кар'єри для жінок. Наприклад, традиційно чоловіки більше представлені у сферах інженерії чи інформаційних технологій, тоді як жінки - у сферах освіти або медицини. Крім того, існують інші соціокультурні перешкоди, такі як очікування щодо ролей гендерів у сім'ї та суспільстві, а також відсутність підтримки у сфері догляду за дітьми або іншими сімейними обов'язками. Однак, деякі організації все більше розуміють важливість різноманітності та включення різних гендерних груп у свої команди. Вони починають активно залучати жінок до різних сфер, встановлюючи політики рівних можливостей та розвиваючи менторські програми для підтримки жінок у професійному зростанні. Проте, цей процес може бути повільним через існуючі соціокультурні та структурні перешкоди. Для подолання цих перешкод важливо продовжувати просувати гендерну рівність у всіх сферах суспільства та активно працювати над зменшенням стереотипів та сприянням більшому рівню рівності та включеності.

Програму «Планета 50-50 до 2030 року: Крок уперед до гендерної рівності» було започатковано ООН з нагоди Міжнародного дня жінки у 2015 році. Вона демонструє національні заходи, які спрямовані на те, аби досягнути гендерної рівності до 2030 року [5, с.31].

22 травня 2019 року Європейський Союз офіційно запустив в Україні нову програму «EU4Digital: підтримка цифрової економіки та суспільства у Східному партнерстві». EU4Digital націлена на розширення переваг цифрового ринку Європейського Союзу для України та інших держав Східного партнерства з метою стимулювання економічного зростання, створення робочих місць, покращення життя людей та допомоги бізнесу [6, с.1].

Україна також вживає заходи для поліпшення гендерної рівності, такі як законодавчі ініціативи щодо боротьби з дискримінацією, підтримка жіночих ініціатив та розвиток гендерної освіти. Проте, на шляху до повної реалізації гендерної рівності в усіх сферах залишається ще багато роботи.

Як чоловікові-студентові, питання гендерної рівності може здатися не таким актуальним, як жінкам, проте воно все ще має важливе значення для життя та кар'єри. Гендерна рівність стосується всіх аспектів життя, включаючи освіту та кар'єру. Незважаючи на статтю, ми також можемо стикатися зі стереотипами та очікуваннями, щодо вибору професії чи кар'єрного шляху. Підтримка гендерної рівності може сприяти зниженню цих стереотипів та допомогти вам вільно обирати свій шлях.

Гендерна рівність може впливати на оточення та взаємодію з

однокурсниками та колегами. Сприяючи гендерній рівності, ми сприяємо створенню дружнього та підтримуючого середовища для всіх студентів, незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності. Крім того, гендерна рівність може впливати на майбутню кар'єру. Робочі місця, які підтримують гендерну рівність, часто створюють більше можливостей для професійного зростання та розвитку, оскільки вони оцінюють таланти та здібності незалежно від статі чи гендерної ідентичності. Отже, важливо підтримувати гендерну рівність як ключовий аспект справедливого та рівного суспільства, яке сприяє розвитку та самореалізації кожної людини, незалежно від її статі чи гендерної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики, Київ, 2015 р. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf (Дата доступу: 19.04.2024).
2. ГО "Український центр європейської політики", Гендерна рівність на ринку праці: як досягти рівня країн ЄС, 2019 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/12/27/7104638/> (Дата доступу: 21.04.2024).
3. Права жінок та гендерна рівність, 2023 р. URL: [https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individents-rattigheter-och-skyldigheter/kvinnors-rattigheter-och-jamstalldhet.html#:~:text=\(Дата доступу: 21.04.2024\).](https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individents-rattigheter-och-skyldigheter/kvinnors-rattigheter-och-jamstalldhet.html#:~:text=(Дата доступу: 21.04.2024).)
4. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України, Київ, 2016 р., Центр Разумкова URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Gender_rivn.pdf (Дата доступу: 19.04.2024).
5. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, 2018 р. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (Дата доступу: 21.04.2024).
6. Крамар Н. ЄС запускає в Україні нову програму EU4Digital для покращення онлайн-сервісів, 2019 р. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/62915_en (Дата доступу: 21.04.2024).

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., ст. наук. співроб. І.В. Воронова.

СЕКЦІЯ 6.
ГАЛУЗЕВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

**БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ ЯК СКЛАДНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ЄС**

Величко Михайло Сергійович,
курсант факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

У сучасному світі корупція є однією з найбільших загроз для демократичних інститутів, економічного розвитку та прав людини. Україна та країни Європейського Союзу стикаються з викликами, пов'язаними з корупцією. Розуміння корупції як масштабної проблеми, що вимагає комплексного підходу, є ключовим у формуванні ефективних стратегій боротьби з нею.

Корупція безпосередньо впливає на основоположні права і свободи громадян, підриваючи довіру до державних інституцій, знижуючи якість публічних послуг та створюючи нерівні умови для громадян.

Корупція, визнана як одна з головних загроз стабільності та безпеки суспільств, підриває демократичні інститути, сповільнює економічний розвиток і порушує права людини. Вона спотворює ринкові механізми, ведучи до неефективного розподілу ресурсів, збільшує вартість ведення бізнесу через хабарі, штучно створені бар'єри та бюрократію, знижуючи інвестиційну привабливість країни. Корупційні схеми часто призводять до розкрадання державних фондів, що обмежує можливості уряду інвестувати у соціальну сферу, освіту та охорону здоров'я [1].

Корупція підриває легітимність державної влади, зменшує довіру громадян до уряду та його інституцій. Це веде до зниження політичної конкуренції, оскільки корупційні зв'язки стають вирішальним фактором у призначенні на високі посади. Така ситуація обмежує можливості для реалізації демократичних принципів і прав громадян на участь в управлінні державою.

Корупція збільшує соціальну нерівність, оскільки доступ до певних послуг (медицина, освіта) стає можливим лише за наявності додаткових «внесків». Така дискримінація заснована на фінансових можливостях замість забезпечення рівного доступу до послуг для всіх верств населення. Це також породжує відчуття безправ'я та апатію серед громадян, що ускладнює залучення населення до активної участі у громадському житті.

Корупція в правоохоронних органах та судовій системі призводить

до безкарності, коли високопосадовці та бізнесмени, які залучені до корупційних схем, уникають відповідальності. Це підриває основи правової держави та верховенства права, оскільки закони застосовуються вибірково й не однаково до всіх членів суспільства.

Боротьба з корупцією має важливе значення для забезпечення прав людини, оскільки вона створює умови для реалізації основних прав та свобод [2, с. 194]. Ефективні антикорупційні заходи сприяють покращенню якості життя громадян, забезпечуючи доступ до якісних послуг у сфері охорони здоров'я, освіти та правосуддя. Крім того, вони сприяють створенню прозорих та справедливих умов для економічного розвитку, що є основою для забезпечення економічних, соціальних та культурних прав громадян.

Україна та ЄС активно впроваджують антикорупційні заходи, спрямовані на боротьбу з цією серйозною загрозою. В ЄС спостерігається широкомасштабне впровадження заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією та підвищення ефективності управління, розвиток демократії та захист прав людини. Зокрема, активно впроваджуються прозорість та відкритість у діяльності органів влади, що дозволяє громадськості контролювати їхню роботу та виявляти випадки корупції. Також заохочується участь громадських організацій у процесі прийняття рішень та моніторингу діяльності влади, що збільшує прозорість та підвищує відповідальність посадових осіб.

Ще одним важливим напрямком є посилення правової системи та судової незалежності. В ЄС ведеться реформування правових норм для усунення корупційних механізмів та забезпечення ефективного розслідування корупційних злочинів. Важливим кроком є також забезпечення незалежності судової системи від політичних впливів та гарантії об'єктивного судочинства. Здійснюється посилення контролю за діяльністю правоохоронних органів та забезпечення їхньої невідчужуваності.

Крім того, в ЄС активно розвиваються антикорупційні механізми на рівні бізнес-середовища. Спрощення адміністративних процедур, створення сприятливого клімату для підприємницької діяльності та боротьба з недобросовісною конкуренцією допомагають зменшити можливості для корупційних схем у сфері бізнесу та підвищують економічний розвиток [3].

Україна також здійснює різноманітні антикорупційні заходи для подолання системної проблеми корупції та підвищення рівня довіри громадян до владних структур. Ці заходи включають створення та підтримку незалежних антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро та Спеціалізована антикорупційна прокуратура, які здійснюють розслідування та припинення корупційних злочинів.

Додатково, в Україні впроваджуються прозорість та відкритість в управлінні державними ресурсами. Це охоплює електронні системи

публічних закупівель, публікацію фінансової звітності державних установ та органів влади, а також доступ громадськості до інформації про їх роботу.

Не менш важливим елементом боротьби з корупцією в Україні є реформування судової системи та зміцнення правового захисту. Сюди входить створення Антикорупційного суду, який розглядає справи, пов'язані з корупцією, а також ефективний механізм конфіскації майна, одержаного шляхом вчинення корупційних дій. Крім того, в Україні активно розвиваються механізми захисту від впливу корупції у бізнес-середовищі, включаючи створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та впровадження антикорупційних стандартів у сфері бізнесу.

Хоча в Україні та країнах Європейського Союзу було досягнуто певного прогресу у боротьбі з корупцією та забезпеченні прав людини, на сьогодні проблеми залишаються актуальними й потребують подальших зусиль. Одна з головних проблем – це нестабільність демократичних інститутів і системи правосуддя. Україна, зокрема, продовжує боротьбу зі зловживанням владою, корупцією у судовій системі та недостатньою прозорістю в управлінні [4].

Ще однією проблемою є нестача публічної довіри до владних структур. У боротьбі з корупцією в Україні та ЄС важливо зміцнювати механізми публічного контролю, сприяти більшій відкритості та залученню громадськості до прийняття рішень.

Також проблема корупції та порушень прав людини часто пов'язана з недостатнім рівнем освіти та свідомості серед населення. У боротьбі з цими явищами важливо збільшувати рівень освіти про права та обов'язки громадян, сприяти розвитку критичного мислення та підвищувати правову культуру [5].

Загалом, попри прогрес, досягнутий в боротьбі з корупцією та забезпеченні прав людини, в Україні та країнах ЄС залишаються актуальні проблеми, які потребують системних заходів та спільних зусиль для їх вирішення. Серед стратегій боротьби з корупцією варто виділити комплекс заходів, спрямованих на профілактику, виявлення та розслідування корупційних злочинів, міжнародне співробітництво та залучення громадянського суспільства. Так, збільшення обізнаності громадян про наслідки корупції та важливість її запобігання через інформаційні кампанії та освітні програми сприятиме підвищенню свідомості суспільства та його активної участі у боротьбі з цим явищем. Зміцнення демократичних інститутів шляхом гарантування незалежності судової системи та забезпечення прозорості діяльності державних органів сприятиме підвищенню довіри громадян до влади та зменшенню можливостей для корупційних діянь. Створення сприятливого середовища для бізнесу шляхом спрощення адміністративних процедур та боротьби з

недобросовісною конкуренцією стимулюватиме економічний розвиток та зменшення корупційних ризиків у сфері підприємництва. У підсумку, ці заходи сприятимуть покращенню клімату боротьби з корупцією та забезпеченню прав людини у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Група держав проти корупції / Greco : сайт. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>.
2. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
3. Красій М. О. Політика в сфері боротьби з корупцією: досвід Європейського Союзу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-02>.
4. Скоромний Я. І. Особливості протидії корупції в судовій системі України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2020. № 27. С. 184–188. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4661904>.
5. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія : навч.-мет. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. / К. А. Бабенко, Н. Г. Діденко, М. В. Кондрашова, С. Ж. Лазаренко, О. Г. Хрімлі, Н. І. Яковець. Київ: МП Леся, 2016. 236 с.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доц. Т.І. Гудзь.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ БЛАГ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМА РІВНОСТІ СТОРІН

Вершигора Олександр Вікторович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Загальноприйнято в юридичній науці вбачати в суб'єктивних правах міру можливої поведінки суб'єкта відносно об'єкта правовідношення. Це загальне бачення розгалужується на більш конкретні інтерпретації, до яких доходять вчені, здійснюючи глибші дослідження.

Наприклад, О.О. Кот апелює до загальних засад праворозуміння, заглиблюючись до самого терміну «права» [1, с. 18], І. Жилінкова розглядає здійснення цивільних прав крізь призму правовідношення [2, с. 100-107], Є.О. Мічурін звертає увагу на міру свободи у здійсненні

цивільних прав, на наявні межі та обмеження як на центральний елемент у розумінні проблеми [3, с. 212]. Наведений перелік не є вичерпним.

Вищезазначені підходи не суперечать один одному, а тільки сприяють всебічному дослідженню проблеми.

Іншою засадничою підвалиною нашого дослідження є принцип юридичної рівності сторін у цивільному праві.

Рівність сторін можна розглядати як загальний принцип цивільного права, як рису методу правового регулювання [4, с. 162], як ознаку цивільних правовідносин [5, с. 39] тощо.

Юридична рівність сторін у тому чи іншому понятійному контексті присутня майже в кожному елементі цивільних правовідносин.

Цифрове середовище на сьогоднішній день можна вважати ідеальним місцем для існування і розвитку цивільних правовідносин. Державне регулювання не встигає за розвитком приватно-правових відносин, технічний контроль ускладнений, подекуди невизначеною залишається навіть юрисдикційна приналежність правовідносин (останнє також призводить до утруднення захисту порушеного права, що не сприяє розвитку цивільних відносин).

Відповідно до Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-IX 10 серпня 2023 року цифрове середовище – апаратне, програмне забезпечення та будь-яке мережеве підключення, що використовується з метою отримання доступу до цифрового контенту та/або цифрової послуги та забезпечує можливість їх використання споживачем [6].

Насамперед, ми хочемо розглянути цифрові середовища соціальних мереж, таких як Youtube, Meta, Instagram, TikTok тощо. Всі вони уподібнені тим, що поширюють сторінки користувачів і завантажений контент за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, внаслідок чого не покладають на себе юридичних обов'язків щодо процесу і результатів поширення сторінок і контенту користувачів, його збереження і таке інше. Крім того, зазначені соціальні мережі надають всім охочим користувачам можливість контролювано поширювати власний контент у якості рекламних оголошень, у тому числі, фокусуючи рекламу на певну аудиторію, пропонуючи для цього користувачу окремі інструменти налаштування.

Соціальні мережі, зазвичай, мають власні правила спільнот, де викладають основні правила взаємодії соціальної мережі з користувачем, а також щодо поводження із контентом.

Наприклад, «Правила спільноти Youtube» [7]. У самому тексті цих правил зазначається, що вони постійно змінюються. Звичайно, що така зміна відбувається в односторонньому порядку, без юридичного узгодження з користувачем. Ця обставина спонукає засумніватися, чи можна інтерпретувати юридичну природу «Правил спільноти Youtube» як

цивільно-правовий договір приєднання.

Зміна «Правила спільноти Youtube» без узгодження з користувачами є свідченням публічно-правового характеру взаємодії між соціальною мережею і користувачем. Є.О. Харитоновим відзначено, що приватно-правові відносини створюються на підґрунті диспозитивного методу, рівноправно і вільно, а права і обов'язки виникають з ініціативи сторін [4, с. 158].

Наступним проблемним елементом, який свідчить про нерівність сторін, є довільне видалення контенту соціальною мережею. Прикладом може бути видалення понад 130 тисяч відеороликів протягом 2020-2021 років, які суперечили інформаційній політиці Youtube щодо вакцинації проти COVID-19 [8].

Третім свідченням порушення юридичної рівності соціальної мережі і користувача є непублічний підхід соціальних мереж до просування контенту на підставі алгоритмів штучного інтелекту. Механізм цих алгоритмів не формалізований, зазнає односторонніх змін з боку соціальної мережі, внаслідок чого додатково ускладнюється захист порушеного права, оскільки повторне завантаження до мережі одного й того ж контенту не забезпечує його аналогічного просування, поширення, цінності.

Наведені приклади нерівності прав сторін не можна вважати прикладом природних меж і обмежень цивільних прав користувачів, які окреслюють специфіку таких прав. Проблема простежується на рівні методу правового регулювання.

Необхідні подальші наукові дослідження щодо проникнення імперативного методу правового регулювання у відносини між соціальними мережами і користувачами, формування доктринального підходу до юридичного статусу цифрових середовищ (зокрема, соціальних мереж) як суб'єктів цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
2. Жилінкова І. Особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 100-107.
3. Мічурін Є. О. Межі та обмеження цивільних прав. *Право і безпека*. 2010. № 3. С. 212-215.
4. Харитонов Є. О. Категорії "приватне право", "цивільне право України" та "цивільне законодавство України": до проблеми співвідношення. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2012. Т. 12. С. 157-169.
5. Науменко К.С. Поняття, ознаки та види цивільних правовідносин. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2023. № 2 (101). Ч.2. С. 36-41.
6. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від

10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3321-20> (дата звернення 19.04.2024).

7. Community Guidelines. URL: <https://www.youtube.com/intl/uk/howyoutubeworks/policies/community-guidelines/> (date of the application: 19.04.2024).

8. Managing harmful vaccine content on YouTube. URL: <https://blog.youtube/news-and-events/managing-harmful-vaccine-content-youtube/> (date of the application: 19.04.2024).

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Є.О. Мічурін.

ОКРЕМІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧА В ДОГОВОРАХ УКЛАДЕНИХ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Даниленко Марія Василівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Питання захисту прав споживачів (як одних із основних економічних прав людини) при здійсненні купівлі товарів через Інтернет залишається актуальним у зв'язку з постійним розвитком технологій, зростанням конкуренції, а також неможливістю повного технічного та юридичного контролю за поведінкою недобросовісних продавців. Недобросовісність продавців все частіше проявляється в поданні неповної інформації про себе та товар, подання недостовірної інформації про себе та про товар. Це призводить до порушення прав споживачів, оскільки фактично відсутня можливість надання правового захисту споживачам, які уклали договір із такими недобросовісними продавцями.

За даними Звіту Національної поліції України за 2022 – початок 2024 рр. показники правопорушень у сфері високих інформаційних технологій зросли з 14,9 тис. до 61,4 тис. У звіті не виокремлюються, які саме з них були здійснені в сфері торгівлі, але загальна чисельність правопорушень, пов'язаних з онлайн-шахрайствами, наразі зросла із 7,9 тис. до 45,7 тис. [1]. Загальні показники звернень пов'язаних із захистом прав споживачів із 2019 по 2023 рік також зросла майже в два рази. Так, у 2109 році кількість звернень із приводу захисту прав споживачів становила 1800, а у 2023 році вона зросла до 3187 [2]. Виходячи із наведених даних із врахуванням того, що в згаданий період торгівельний обіг в Інтернет мережі збільшився за рахунок антиковідних заходів та порушення

звичайних логістичних шляхів в результаті активної стадії російсько-української війни на більшості території України, можна дійти висновку, що і кількість порушень прав споживачів також збільшилось.

1) На сьогодні важливою проблемою є збільшення кількості способів порушення прав споживачів, зокрема способів обману покупця за допомогою електронних комунікацій, а діюче законодавство не має відповідних способів правового захисту. Відповідно до статті 230 ЦК України [3], обманом в договорі є те, що сторона договору замовчує або не надає інформацію про факти чи обставини, що можуть вплинути на виконання правочину. В обман покупця також має включатись таке порушення як отримання індивідуальних даних чи порушення конфіденційності інформації за договором. Із використанням електронних технологій та мережі Інтернет обман споживача найчастіше здійснюється за допомогою підробки сайтів, отримання особистої інформації особи за допомогою обману (т.з. фішингова атака) та інші види онлайн-обману. На разі статистика показує, що активно почали використовувати технічні заходи для боротьби з т.з. онлайн-обманом. Так, Національний банк України у співробітництві із Державною службою спеціального зв'язку і захисту інформації України та операторами телекомунікацій впровадив систему фільтрації інформації та подальшого її блокування на сайтах, за допомогою яких здійснюється укладення договорів купівлі продажу. Результатом таких заходів стало блокування понад 44,8 тис. фішингових посилань, що були спрямовані на отриманні особистої та банківської інформації споживачів [2].

2) Проблемою в захисту прав споживачів в інтернет торгівлі є недобросовісність продавців щодо надання інформації про себе. Інтернет є платформою, де можуть діяти особи, які намагаються порушити права споживачі надаючи недостовірну інформацію, яка не відповідає дійсності. Відповідно до ч.1 ст.7 Закон України «Про електронну комерцію» [4], серед інших, встановлена вимога до продавця про надання правдивої інформації щодо найменування та знаходження особи-продавця. Не всі продавці подають інформацію про своє місце знаходження, зокрема, на сайті інтернет-магазину може бути зазначено тільки адресу електронної пошти та номер мобільного телефону. При цьому, виникає загроза порушення прав споживача, шляхом продажу неякісного товару або невідповідного товару і неможливості його обміну споживачем.

Але постає питання, як продавця можна притягнути до відповідальності за скаргами споживачів без інформації про найменування та місцеперебування такого продавця, оскільки, що найменше, Держпродспоживслужба не має можливості здійснити відповідні перевірки. В такому випадку, ні адміністративний, ні судовий захист здійснити не можливо, навіть суто із формальних ознак. На сьогоднішній день ефективним може бути такий спосіб захисту споживача як

самозахист. Даний спосіб здійснюється споживачем без звернення до адміністративних або судових органів. Самозахист прав споживача у договорах купівлі продажу в мережі Інтернет може бути у вигляді підвищеної уваги у підходах до перевірки надійності наданої продавцем інформації, тобто споживачам необхідно відповідально ставитись до інформації про продавців перед здійсненням покупки. Проведення освітніх заходів щодо підвищення правосвідомості споживачів може бути одним із напрямків правової політики держави у сфері захисту економічних прав людини.

3) Добросовісність продавця у поданні інформації про товари. Товари, які представлені на сайті інтернет-магазину, можуть відрізнятися від тих, які показані на фотографіях або в описі. Використовуючи довіру споживачів, недобросовісні продавці можуть продавати неякісний товар або навіть, коли особа сплатила гроші можуть ухилятися від відправки товару чи надіслати товар, який не відповідає замовленню споживача, або надати товар із характеристиками, що не відповідають опису на сайті магазину. Відповідно положень Директиви ЄС «Про несправедливі умови споживчих договорів» [5], а також згідно з положеннями Закону України «Про захист прав споживачів» [6] визначено, що особа має право обрати один із способів обміну товару. Гнучку політику обміну товарів мають не всі інтернет-магазини. Через це можуть виникати труднощі у поверненні товару, перш за все якщо він (товар) не відповідає сподіванням покупця. Але це не повинно призводити до істотного порушення балансу між правами та обов'язками сторін, що виникають із договору на шкоду споживачу.

Висновок. Захист економічних прав людини, зокрема, прав споживачів, які укладають договори в мережі Інтернет, на сьогоднішній день вимагає не тільки і не скільки юрисдикційного захисту скільки впровадження правового регулювання щодо підвищення інтенсивності застосування технічних способів протидії порушенням, а також виховання правосвідомості щодо необхідності застосування самозахисту споживачами. Дані висновки є проміжними і вимагають подальшого дослідження зазначених проблем.

Список використаних джерел:

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році: офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf.
2. Звіт щодо підсумків роботи Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів із опрацювання звернень громадян. URL: <https://dpss.gov.ua/zvyazkizgromadskistyuzvernennya-gromadyan/zviti>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р.

№ 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515#Text>.

4. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

5. Директива Ради 93/13/ЄЕС «Про несправедливі умови споживчих договорів»: від 05 квітня 1993 року, № 987_001-93: станом на 07.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text.

6. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ АНТИТЮТЮНОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЄС

Сергієнко Катерина Сергіївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах повномасштабної війни, яку розпочала російська федерація проти України, безумовним стає вектор євроцентричного розвитку, який охоплює сукупність змін і перетворень, у тому числі у сфері правового регулювання. Серед актуальних тем, що підлягають обговоренню в даній площині, проблематика тютюнопаління в сучасному суспільстві є однією з надважливих. Вказане пояснюється тим, що в умовах сучасного життя, яке вимагає швидкого темпу, позбавляє людину можливості належним чином піклуватися про стан свого здоров'я, змушує подекуди нехтувати здоровим способом життя, тютюнопаління є ще одним негативним чинником для здоров'я як окремої людини, так і людства в цілому. Окрім цього шкода має розглядатися в розрізі впливу на самих курців, так і для їх оточення, включаючи дітей.

У сукупності із забрудненням навколишнього середовища дану проблематику можливо окреслити в аспекті саме стану респіраторного здоров'я людини. З огляду на вказане, дослідження європейських методів правового регулювання найбільш дискусійних та спірних питань має виключну актуальність на момент проведення даного дослідження, адже при вирішенні певного правового питання має бути дотриманий баланс прав усіх учасників відносин.

Як зазначає Хожило І.В. у своєму дослідженні проблематики охорони респіраторного здоров'я в Україні, протидія тютюнопалінню є неодмінною

та невід'ємною складовою загальнодержавної політики у сфері охорони респіраторного здоров'я в Україні. На її думку, основним методом державного впливу у сфері протидії тютюнопалінню є економічний вплив, який полягає у створенні умов для зростання вартості тютюновмісної продукції та обмеженні доступу до такої продукції. Економічні інструменти впливу обрані законодавцем не передбачають прямого впливу на споживача чи обмеження прав людини, проте мають й негативні сторони, наприклад, повільний характер дій, ріст попиту на тлі зменшення пропозиції тощо [9, с.64].

На думку Омельченко Е., у дослідженні впливу українського законодавства на захворюваність та смертність внаслідок тютюнопаління на території України, системна державна політика контролю за обігом тютюновмісної продукції дає достатньо непогані результати, зокрема протягом менше десяти років, з 2008 по 2016 роки, щорічний об'єм проданих виробів, що містять у своєму складі тютюн, зменшився з 125 млрд штук до 76 млрд штук, що демонструє зменшення кількості проданої тютюновмісної продукції на 40 % за 8 років [2, с.17], проте кількість курців за той же період зменшилась з 10,1 млн осіб до 6,9 млн осіб, що демонструє зменшення кількості курців на 32 %. Різниця у 8 % може свідчити про збільшення якісного показнику (споживання більшої кількості сигарет одним курцем), проте статистична інформація, наведена у вказаному дослідженні демонструє, що якісний показник споживання тютюновмісної продукції протягом років істотно не змінювався [2, с.18]. З огляду на таке можна зробити висновок, що припущення про збільшення попиту, а відповідно і розвиток тіньового сектору, виглядає цілком переконливим.

Слід зазначити, що державна антитютюнова політика України спрямована на виробника, імпортера чи реалізатора тютюновмісної продукції, чим впливає на ринок легальної продукції, але збільшує попит на продукцію нелегальну. Така модель істотно не обмежує прав громадян, але її недоліком є недостатня ефективність, оскільки кінцевий споживач (курець) не відчуває на собі державного впливу, а отже не корегує свою поведінку у бік відмови від тютюнопаління.

Європейське законодавство також основним методом впливу у сфері антитютюнової політики використовує економічні інструменти. Так, у директиві № 2014/40/ЄС від 3 квітня 2014 року Європейський Союз оновив вимоги до реклами тютюновмісної продукції та акцизних зборів, що використовуються відносно такої продукції. Тим самим ЄС здійснює тиск на виробників з метою зменшення кількості легальної продукції на території країн-членів [11]. Для протидії поширенню нелегальній тютюновмісній продукції ЄС використовує інноваційні методи, наприклад, застосування електронної системи контролю за рухом підакцизних товарів (Excise Movement and Control System) та системи виявлення та відстеження

(Track and Trace) [3, с. 135].

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна вже використовує європейські практики протидії тютюнопалінню за допомогою економічних інструментів впливу, проте реалізація таких практик, хоча і має позитивний результат, але може бути оптимізована шляхом залучення інноваційних технологій по боротьбі з обігом нелегальної тютюновмісної продукції, який є одним з найбільш лімітуючих факторів успішної протидії тютюнопалінню в Україні, який може бути подоланий шляхом кооперації з ЄС та запозиченням успішних європейських інструментів протидії.

Водночас, слід звернути увагу на напрям антитютюнової політики, спрямований саме на користувачів. Відповідно до статті 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1]. З вказаного вбачається обмеження прав осіб, які є споживачами тютюновмісних виробів. Втім зазначені обмеження кореспондують правам інших осіб на безпечне довкілля, передбаченим статтею 293 Цивільного Кодексу України [10]. З вказаного випливає справедливий баланс інтересів обох верств, врегульований державою, а саме права курців обмежуються правами осіб, що не вживають тютюновмісні вироби.

Опікування надвеликим споживанням тютюну в світових масштабах, призвело до створення Всесвітньою організацією охорони здоров'я Рамкової конвенції з боротьби проти тютюну, яку України ратифікувала ще в 2006 році. Вказана конвенція охоплює такі напрями антитютюнової політики, як скорочення попиту на тютюн, висування вимог до вмісту та маркування тютюновмісних виробів, на освітні антитютюнові програми тощо [8].

У свою чергу, Українське законодавство відреагувало низкою нормативно-правових актів, спрямованих на сприяння зменшенню тютюнопаління. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» від 23 листопада 2023 року було внесено чергові зміни до Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». Вказаними змінами обмежено реалізацію тютюновмісних виробів, окреслено коло місць загального користування, вільних від тютюнопаління, заборонено стимулювання продажу електронних сигарет тощо [4]. Крім того наказом Міністерства охорони здоров'я ухвалено перелік підстав для позапланових заходів державного контролю та нагляду в сфері запобігання шкідливому впливу тютюнопаління [6], а також постановою Кабінету Міністрів України визначено зміну критеріїв ризику

від господарської діяльності в сфері вживання тютюнових виробів та зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення [5].

Отже, як зазначено вище, рушійною силою для зменшення тютюнопаління, є економічна доцільність для осіб, що використовують тютюновмісні вироби в повсякденному житті, що призводить якщо не до відмови, так хоча б до зменшення тютюнового навантаження на організм особи. Натомість проблематичним питанням антитютюнової політики, безвідносно до позитивного впливу на захист населення від завдання шкоди тютюновими виробами респіраторному здоров'ю, залишається певний дискримінаційний підхід законодавців до сфери господарської діяльності з виробництва тютюновмісної продукції. Обмеження виробництва виробів, що купуються виключно за вільним волевиявленням, створюють вплив на користувачів через виробників, що в розвинутому та свідомому суспільстві не може не ставити певні правові питання в аспекті звуження прав виробника. У вказаній площині дана проблематика корелюватиме з проблематикою легалізації канабіса, адже регулювання його використання так само опосередковано чинною досі заборонаю його виробництва та розповсюдження. Тобто регулювання споживання шкідливих споживчих виробів має бути піддано подальшому дослідженню в аспекті важеля такого регулювання, аби дотримувати баланс між правами користувачів продукції та її виробників, та відповідати принципам вказаного балансу, що притаманий європейському праву.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1881> (дата звернення: 24.04.2024).
2. Омельченко Е. Вплив законодавчих змін у сфері охорони здоров'я щодо тютюнопаління на захворюваність та смертність від серцево-судинної патології серед населення України. *Довкілля та здоров'я*. 2021. № 99. Т. 2. С. 15–22.
3. Новицька Н. В. Інноваційні механізми конт ролю за обігом підакцизних товарів: європейські тенденції. *Оподаткування та економічна безпека держави в епоху діджиталізації* : зб. матер. наук.-практ. круглого столу (Ірпінь, 23 лютого 2018 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. 247 с.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну: Закон України від 16.12.2021 р. № 1978-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1978-20#Text> (дата звернення: 24.04.2024).
5. Про внесення змін до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових

заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 р. № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2023-п#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

6. Про затвердження Переліку підстав для здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) у сфері законодавства про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення на період воєнного стану: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2023 № 522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0561-23#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

7. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 р. № 2899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

8. Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text (дата звернення: 24.04.2024).

9. Хожило І. І. Охорона респіраторного здоров'я як напрям державної політики України: наукова дискусія у фокусі пандемії та війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 4. С. 61–68.

10. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1601> (дата звернення: 24.04.2024).

11. Language selection | Public Health. URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2016-11/dir_201440_en_0.pdf (дата звернення: 24.04.2024).

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. М.М. Воронов.

ЄДНІСТЬ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ: ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТИВ

Федчишина Катерина Вікторівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Прагнучи до членства в ЄС, Україна активно працює над гармонізацією законодавства з європейськими стандартами, в тому числі і у сфері соціального забезпечення. Це важливо для отримання статусу повноправного члена ЄС. У зв'язку з цим актуального значення набуває аналіз проблем єдності і диференціації у праві соціального забезпечення в аспекті впровадження європейських стандартів.

Європейські тимчасові угоди з соціального забезпечення від 11 грудня 1953 року біли першими нормативними документами в європейській практиці щодо соціального забезпечення. Вони стосувались таких видів соціального забезпечення, як пенсії за віком, по інвалідності та виплати у зв'язку з втратою годувальника тощо. Цілями цих взаємопов'язаних угод були: по-перше, забезпечення однакового режиму функціонування законодавства про соціальне забезпечення на території кожної зі сторін, що домовляються, а також правил стосовно громадян відповідної держави та громадян інших держав, що домовляються; по-друге, поширення на всіх громадян сторін, що домовляються, переваг, що випливають з двосторонніх та багатосторонніх конвенцій, які укладаються сторонами, пов'язаними цими угодами.

Згодом були прийняті такі основні акти Європейського права з соціального забезпечення: Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ЕТ8 № 14); Європейська соціальна хартія (ЕТБ №35); Європейський кодекс соціального забезпечення (ЕТБ №48); Протокол до Європейського кодексу соціального забезпечення (ЕТБ №48а); Європейська конвенція про соціальне забезпечення (ЕТБ №78); Додаткова угода щодо застосування Європейської конвенції про соціальне забезпечення (ЕТБ №78а); Європейська конвенція про соціальний захист фермерів (ЕТБ №83); Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів (ЕТБ №93); Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії (ЕТБ №128); Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ЕТБ №139); Протокол про внесення поправок до Європейської соціальної хартії (ЕТБ №142);

Протокол до Європейської конвенції про соціальне забезпечення (ЕТБ №154); Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження (ЕТБ №158); Європейська соціальна хартія (переглянута) (ЕТ5 №163); Єдиний європейський акт (1986 р.); Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників; Регламент Ради ЄЕС №1408/71 від 14 червня 1971р. про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, які працюють за наймом, та їхніх сімей під час перебування в межах Співтовариства; Директива Ради 80/987/ЄЕС від 20 жовтня 1980 року про зближення правових положень держав-членів щодо захисту найманих працівників у випадку неплатоспроможності їхнього роботодавця; Резолюція Ради 95/с 168/01 від 27 березня 1995 року про трансформацію та застосування соціального законодавства Співтовариства; Рекомендація Ради 92/441/ЄЕС від 24 червня 1992 р. про загальні критерії стосовно достатніх ресурсів та соціальної допомоги в системах соціального захисту; Рекомендація Ради 92/442/ЄПІС від 27 липня 1992 року про зближення цілей і політик у сфері соціального захисту; Директива Європейського Парламенту та Ради 2002/74/ЄС від 23 вересня 2002 року, яка вносить зміни до Директиви Ради 80/987/ЄЕС про зближення правових положень держав-членів щодо захисту найманих працівників у випадку неплатоспроможності їхнього роботодавця [1, с. 127-129].

У системі європейських актів, які визначають основи єдності й диференціації у соціальному забезпеченні особливе місце займає Європейська соціальна хартія (переглянута), яка була ратифікована Верховною Радою України в 2006 р. [2], у ст. 12 якої визначено, що усі працюючі та їх утриманці мають право на соціальне забезпечення. Тому для ефективної реалізації права на соціальне забезпечення європейські держави беруть на себе зобов'язання створювати та підтримувати систему соціального забезпечення, поступово виводити систему соціального забезпечення на більш високий рівень, вживати заходів щодо покращення рівня системи соціального забезпечення шляхом укладання відповідних двосторонніх та багатосторонніх угод або в інший спосіб відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення рівності між їх громадянами та громадянами інших сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення.

Хартія не містить точного визначення концепцій соціального забезпечення та соціальної допомоги. Через це Європейський комітет соціальних прав бере до уваги думку зацікавленої держави стосовно того, чи підпадає, згідно з її національним законодавством, та чи інша виплата під соціальну допомогу чи соціальне забезпечення. Як правило, у доповіді не вказується чітко, проте з метою забезпечення уніфікованого тлумачення та моніторингу виконання Хартії, Комітет спирається не лише на класифікацію зацікавленої держави, а й встановлює свої власні

критерії, які базуються переважно на цілях виплат та умовах їх надання [1, с. 130].

У Європейському кодексі соціального забезпечення (переглянутому) встановлено такі види соціальних допомог: медична допомога, допомога по хворобі, допомога по безробіттю, допомога по старості, допомога в разі виробничої травми, допомога сім'ям із дітьми, допомога по вагітності та родах, допомога по інвалідності, допомога в разі смерті годувальника.

Верховною Радою України 17.07.1997 р. ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [4], якою передбачено право на життя, на свободу та особисту недоторканість, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до приватного та сімейного життя, свободу думки, совісті і віросповідання, свободу вираження поглядів, право на свободу зібрань та об'єднань, право на шлюб, право на ефективний засіб правового захисту, заборону дискримінації, заборону катування та нелюдського поводження, дискримінації, покарання без закону.

Відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства України. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] у ст. 17 визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [5] та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Справи в сфері соціального забезпечення Європейський суд з прав людини розглядає в аспекті ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, відповідно до якої кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права, а також у розрізі ст. 6 про право на справедливий суд.

Багато справ, розглянутих ЄСПЛ, стосуються надмірної диференціації у соціальному забезпеченні, або навпаки встановлення диференціації за підставами, які є дискримінаційними. Приміром, ЄСПЛ визнав підставу для диференціації за статтю дискримінаційною у справі *Willis v. The United Kingdom*, де заявник оскаржив відмову влади в призначенні «допомоги вдови», позаяк відповідно до законодавства Великобританії таку допомогу можуть отримувати лише жінки-вдови, а не чоловіки. Заявник свою скаргу мотивував тим, що його дружина була основним годувальником сім'ї і виплачувала всі необхідні внески до фондів страхування, з яких, у свою чергу, сплачуються ці суми [6, с. 151].

ЄСПЛ у своїй практиці визнає незаконним встановлення диференціації на підставі громадянства. Так, у справі *Weller V. Hungary*

було розглянуто відмову влади про виплату материнського допомоги. Згідно із законодавством Угорщини лише матір, яка має угорське громадянство, мала право на отримання таких виплат. Мати малолітніх заявників мала Румунське громадянство і не могла розраховувати на отримання пільг. Суд встановив, що неотримана заявником допомога має на меті підтримку новонароджених дітей і сім'ї, а не тільки підтримку матерів після пологів. Тому сім'я заявника перебувала в нерівних умовах з іншими сім'ями, що мають право на таку допомогу [6, с. 152].

У справі *Stec and Others v. UK* заявники оскаржили встановлення диференціації пенсійного віку залежно від статі особи. Заявниками у справі виступили, як чоловіки, так і жінки. Зокрема, гр-ка Стек, оскаржила різницю у віці виходу на пенсію у зв'язку з тим, що виплати в зв'язку виробничою травмою були замінені їй на виплату пенсії раніше, ніж чоловікові, якщо він знаходився б у аналогічній ситуації.

ЄСПЛ постановив, що не було порушення ст. 14 та ст.1 Протоколу № 1, позаяк диференціації віку виходу на пенсію для чоловіків і жінок була спочатку встановлена державою для поліпшення менш сприятливого економічного становища жінок. Рішення уряду Сполученого Королівства про конкретні строки і засоби усунення цієї нерівності не були настільки необґрунтованими і тому не перевищили межу розсуду. Разом з цим, Суд, провівши порівняльний аналіз аналогічних норм в інших Європейських державах, відмітив та схвалив загальну тенденцію до встановлення єдиного пенсійного віку[6, с. 152].

Часто у національних законодавствах країн містяться положення, які унеможливають отримання певних видів допомог через матеріальний стан особи. Приміром, зареєструватися як безробітний для подальшого отримання допомоги по безробіттю може особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи (ст. 43 Закону України «Про зайнятість населення» [7]). Так, у справі *Sali v. Sweden* Суд розглянув скаргу заявника про відмову в наданні допомоги по безробіттю особі, яка володіла частиною малого підприємництва. Суд вирішив, що позбавлення права на отримання допомоги є порушенням права на повагу власності, яке передбачене ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Разом з цим, Суд звернув увагу, що встановлення обмежень, передбачених державами щодо отримання допомог до безробіттю для підприємців, можуть бути обґрунтовані законною метою забезпечення стабільності системи страхування на випадок безробіття [6, с. 153].

Список використаних джерел:

1. Латік В.В., Мушніна В.В. Соціальні стандарти та соціальні гарантії: теоретичні аспекти, проблеми, світовий досвід: моногр. Київ :

ЦПСД, 2007. 320 с.

2. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418.

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р., № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р., № 3477-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 15.04.2024).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 15.04.2024).

6. Федчишина К.В. Єдність і диференціація у праві соціального забезпечення: дис....канд. юрид. наук. 12.00.05. Харків, 2019. 200 с.

7. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВТІЛЕННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ЄС

Чалий Михайло Григорович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Формування єдиного європейського простору не тільки територіально, але й доктринально вимагає від нашої держави та суспільства вжиття відповідних заходів подальшого об'єднання базових цінностей Європейського Союзу, якими є повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини, включно з правами меншин. Важливо усвідомлювати те, що утілення у державотворчу практику та у життєдіяльність соціуму наведених цінностей буде прискорювати євроінтеграційні процеси, додатково гарантувати стабільність конституційного ладу України та захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Захищаючи та втілюючи базові цінності ЄС, ми тим самим захищаємо конституційний лад України, гартуємо національну безпеку України з усіма її видами та не в останню чергу державну безпеку.

При цьому слід урахувати і те, що захист конституційного ладу України виступає найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу. Вказана задача особливо актуалізується через суттєві загрози для Української держави, що викликані діями держави-агресорки. Конституція України [1], законодавство створюють необхідну базу та підґрунтя для реалізації заходів щодо захисту конституційного ладу України як у мирний час, так і в умовах правового режиму воєнного стану, який вводиться Указом Президента України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п.20 частини першої статті 106 Конституції України й затверджується законом. В інституційному механізмі захисту конституційного ладу України особливе місце займають сили безпеки сектору безпеки та оборони України.

У Конституції України цьому питанню також приділено увагу та передусім через діяльність таких складових сектору безпеки та оборони України, як відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Саме на них частиною третьою статті 17 Основного Закону України покладається забезпечення державної безпеки та захист державного кордону. Це зумовлено тим, що як державна безпека, так і захищений державний кордон безпосередньо пов'язані з конституційним ладом та його стабільністю. Адже, як зазначено у пункті 4 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [2], державна безпека є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Як видно, категорії «конституційний лад України» та «державна безпека» суттєво взаємопов'язані й, відповідно, заходи щодо їхнього захисту можуть мати спільну спрямованість.

Сили безпеки сектору безпеки і оборони України виступають потужним суб'єктом, до якого входять інші розгалужені суб'єкти, які мають свою, визначену законом компетенцію. Згідно з пунктом 17 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», до сил безпеки входять правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Як приклад, до сил безпеки сектору безпеки і оборони України може бути віднесено Міністерство внутрішніх справ України, Національну гвардію України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну міграційну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Службу безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Службу судової охорони, Управління державної охорони України, Державну службу

спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо.

Як видно, така компетенція всіх відповідних структур має єдине спрямування та єдину мету, що націлена на забезпечення основних видів національної безпеки України та захист конституційного ладу України. Силова складова тут є не лише такою, що прямо передбачена законом, але полягає у реальній практиці застосування примусових та силових заходів. Захист конституційного ладу України не випадково покладається на сили безпеки сектору безпеки та оборони України, оскільки посягання на нього є небезпечними, тяжкими злочинами, що безпосередньо пов'язано із насильством. На цей аспект звертається увага у юридичній літературі.

Так, В. М. Янко вважає, що стрижневим у значенні слів «повалення», «захоплення» є насильство, отже, «насильницький» стосується і повалення конституційного ладу, і захоплення державної влади (частина перша статті 109 Кримінального кодексу України) [3, с. 11]. Принагідно слід зазначити, що вказані насильницькі дії повинні зустріти правову реакцію держави, що буде базуватися на сильному правовому примусі та коректно застосовуватися силами безпеки сектору безпеки та оборони України.

У свою чергу, Р. Л. Чорний вказує на те, що відмінність насильницької зміни від повалення конституційного ладу полягає в тому, що в першому випадку в основному зберігаються конституційні порядок і спосіб установлення тих чи інших конституційних принципів, а також принцип участі уповноважених суб'єктів у зміні конституційного ладу. При цьому, має місце порушення принципу вільного волевиявлення громадян, а також принципу суверенітету державної влади. У другому – може мати місце як насильницьке усунення суб'єктів, уповноважених на зміну конституційного ладу від цього процесу, так і повне або часткове недотримання порядку і способу здійснення цієї діяльності. Проте у будь-якому випадку наслідком насильницької зміни конституційного ладу чи повалення конституційного ладу є часткове або повне проголошення його принципів нечинними, недійсними протягом певного проміжку часу, на певній території тощо всупереч Конституції України [4, с. 13].

Разом із тим, у юридичній літературі звертається увага і на інший бік заходів, пов'язаних із захистом конституційного ладу України та забезпеченням його стабільності.

Так, В. П. Колісник указує на те, що конституційному ладу як такому стану правопорядку, який у переважній своїй частині повністю відповідає конституційній моделі (конституційним нормам) не лише за формальними критеріями, але й за своєю суттю, має передувати і усвідомлення головних ідей конституціоналізму, і переосмислення їх у контексті національного менталітету та світосприйняття, і формування масової конституційної свідомості [5, с. 117].

Проте, як відомо, формування такої свідомості, як важливої стабілізаційної основи та підґрунтя конституційного ладу виступає як

складний та тривалий процес, на який можуть чинити свій вплив (як позитивний, так і негативний) найрізноманітніші суб'єкти. Саме тому в аспекті діяльності сил безпеки сектору безпеки і оборони України слід особливо виділити запобігання, припинення протиправних публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, або публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дії, що спрямовані на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України або публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, а також притягнення до юридичної відповідальності за їх вчинення.

Слід звернути особливу увагу на те, що вітчизняний законодавець абсолютно обґрунтовано здійснив криміналізацію та пеналізацію щодо реалізації на практиці видів і розмірів покарання, не лише конкретних умисних дій, але й публічних закликів щодо їх учинення, з метою їх недопущення, як чинників, що негативно впливають на формування масової конституційної свідомості. Більше того, під їх впливом може відбутися таке спотворення свідомості як окремих осіб, груп, так і суспільства в цілому, яке призведе до розмивання (руйнації) даної свідомості як конституційної (такої, що базується на положеннях демократичної Конституції). Внаслідок такого процесу деформації масової свідомості може здійснитися зміна орієнтирів широких верств населення, що базуються на демократичних конституційних постулатах на підходи та стійкі уявлення зумовлені тоталітарними, авторитарними, протиправно-силовими складовими. Це не лише спотворить масову свідомість, але й сформує загальне тло, за якого говорити про конституційний лад буде неможливо; натомість матиме місце державний лад з різними негативними складовими та із запереченням основних конституційних цінностей.

Безперечно, варто погодитися з вищевказаним твердженням й позицією з приводу того, що у межах сталого конституційного ладу відбувається формування такого конституційного правопорядку, що уособлює базові та провідні ідеї конституціоналізму, що були переосмислені в контексті національного менталітету та світосприйняття. Такий підхід базується на тому, що конституційний лад не є та не повинен бути абстрактною категорією, а повинен відбивати ті особливості, що

притаманні конкретному суспільству та державі.

Проте це не може і бути механічним відбитком будь-якого суспільства та держави, а повинен бути станом, що урахує базові демократичні цінності та здобутки сучасного конституціоналізму. При цьому, деякі стандарти можуть бути не повною мірою втіленими, що не слід розглядати як чинники, які заперечують існування конституційного ладу. Але для цього, по-перше, необхідне прагнення політичної еліти та домінуючої частини суспільства щодо їх втілення у найближчій перспективі, а, по-друге, наявна позитивна динаміка реалізації.

Таким чином, в аспекті запровадження у державотворчу та правотворчу практику базових цінностей ЄС, у контексті захисту конституційного ладу України та забезпечення державної безпеки, як провідного виду національної безпеки України суттєві повноваження мають найрізноманітніші правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, що органічно входять до сил безпеки сектору безпеки та оборони України. Їхня діяльність має місце органічне поєднання силових та інших методів діяльності.

З урахуванням викладеного, необхідно прийти до висновку, що з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України, захисту державної безпеки потрібно комплексне застосування всього розмаїття методів, способів та підходів. Разом з тим, в умовах правового режиму воєнного стану, в умовах існуючих перманентних загроз силова компонента у діяльності сил безпеки сектору безпеки та оборони України з вказаного вище напрямку може неминуче збільшуватися для подолання прямих або потенційних загроз.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету Українського народу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 25 с.
4. Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України : автореф. дис. ... докт.. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 42 с.
5. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2013. 864 с.

Науковий керівник: доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., доц. Є.І. Григоренко.

ЗАХИСТ ПРАВА СПОЖИВАЧА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПОКУПОК В ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНАХ

Шушура Єлизавета Віталіївна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

На сьогодні дедалі популярнішим стає продаж товарів через Інтернет-магазини. Це зумовлено глобалізацією, збільшенням кількості надання послуг і товарів на міжнародному ринку в умовах обмежувальних заходів COVID 19 та повномасштабної війни в Україні, а також іншими об'єктивними чинниками. Проте з поширенням електронної комерції, споживачі починають стикатися з новими викликами. Купуючи товари онлайн, споживачі позбавлені можливості безпосередньо оглянути товар пере купівлею, перевірити його якість та інші показники, і як наслідок позбавлені можливості укласти договір з умовами, які б захищали їх права.

До 2023 року Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-ХІІ не містив положень, які б закріплювали за виробником обов'язок щодо переліку відомостей, за наявності яких інформація про продукцію буде повною і достовірною [1]. Врахування міжнародних стандартів та нормативних актів у сфері захисту прав споживачів у процесі формування вимог до надання інформації сприяє підвищенню ефективності правового захисту прав споживача в Україні. Досвід Європейського Союзу у царині захисту прав споживачів є вкрай важливим для України, тому при реформуванні національної законодавчої бази застосовується їх надбання. Зокрема, були враховані положення Директиви Ради 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 року про несправедливі умови споживчих договорів, зі змінами внесеними 18 грудня 2019 року [2]. На сьогодні дане положення було гармонізовано з національним законодавством України. Зокрема, 10 червня 2023 року до зазначеного Закону були внесені зміни, які наблизили національне законодавство з питань захисту прав споживачів до європейських стандартів.

1) Достовірна і повна інформація щодо характеристик товару дозволяє уникнути обману з боку продавців, а в подальшому й судових спорів. Однією з найбільш розповсюджених проблем є недостовірність інформації щодо моделі товару при покупці в Інтернет-магазині. При замовленні товару споживачі здебільшого дізнаються інформацію про нього з фото, відео, а також з опису опублікованих на сайті. Проте існують випадки, коли покупець залишається незадоволеним після отримання товару: колір виробу, малюнок і розмір підходять, але, модель товару значно відрізняється від заявленої на сайті. Частиною 1 статті 13 Закону України «Про захист прав споживачів» регламентовано право споживача на одержання необхідної, доступної, повної, достовірної і своєчасної

інформації про продукцію, що забезпечує можливість здійснення ним свідомого вибору. Зокрема, на суб'єкт господарювання покладено обов'язок своєчасного надання споживачу достовірної і повної інформації про товар [1].

На сьогодні у законодавстві України вживається поняття «недостовірність» виключно в контексті ділової репутації та захисту немайнових прав. Як зазначалося раніше, існують ситуації, коли зразок, за яким обирається товар, не відповідає дійсності. Але у положеннях Цивільного кодексу України відсутнє положення, яке б регламентувало, що слід вважати «недостовірним зразком» чи «недостовірною інформацією про товар». Тож можна говорити про наявність прогалини у правовому регулюванні у сфері прав споживачів при купівлі товарів за зразками, яка вимагає змін на законодавчому рівні.

2) Фундаментальними принципами, які є основою системи захисту прав споживачів є повність і достовірність інформації. У пункті 5 частини 2 статті 13 Закону України «Про захист прав споживачів» законодавець встановив, що інформація про продукцію вважається повною і достовірною, якщо вона містить ціну продукції або спосіб її розрахунку [1]. Порівняльний аналіз норм національного законодавства, а також норм Директиви європейського парламенту і Ради від 16 лютого 1998 року «Про захист споживачів у контексті зазначення цін на продукти, які пропонують споживачам» показує розбіжність у формулюванні та підходах до визначення повноти інформації про товар. Вимога європейського законодавства сформульована таким чином, що ціна продажу повинна бути недвозначною, легко зрозумілою та чітко розбірливою [3]. Практика продажів в Україні показує, що часто споживачі не можуть отримати чітку і зрозумілу інформацію про вартість товару через специфічне оформлення цінника. Тобто інформація про ціну є повною і достовірною, відповідно до національного законодавства, але внаслідок специфічного викладення інформації на ціннику у споживачів як правило, складається хибне враження про вартість товару, таким чином порушується право споживача. Це означає, що діюче законодавство України при його подальшій адаптації до європейських вимог має змінити підходи у формулюванні подання інформації про ціну продукту.

3) Відповідно до статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», під економічною конкуренцією законодавець вважає змагання між суб'єктами господарювання, метою яких є здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання [4]. Конкуруючі суб'єкти господарювання створюють ринок де споживачі мають можливість обирати між кількома продавцями. Але для того, щоб споживачі були захищеними необхідно щоб конкуренція була чесною і прозорою, що означає в тому числі і подання повної і достовірної інформації. Але на сьогодні на ринку товарів, суб'єкти

господарювання не надають необхідну інформацію щодо товару до моменту його відправки споживачу. Більш того, суб'єкти господарювання на своїх веб-сторінках ігнорують відповідні вимоги законодавства щодо формулювання та позначення ціни. Дана проблема вимагає вирішення на законодавчому рівні і може бути вирішена встановленням у законодавстві вимог до технічних та інших параметрів подання інформації про товар.

Отже, національне законодавство у сфері захисту прав споживачів поступово видозмінюється відповідно до європейських стандартів. Встановлення відповідних вимог щодо інформування подачі інформації, яка стосується характеристик товару допомагає виважено оцінити відповідність товарів очікуванням споживачів. Це сприяє підвищенню захищеності прав споживача, адже поінформовані споживачі мають можливість обрати свій товар серед великого і різноманітного асортименту. Формування і закріплення вимоги щодо надання споживачеві достатньої і повної інформації про товар є ключовим аспектом підвищенні ефективності правових засобів захисту прав споживачів в мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 р. № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 14.04.2024)
2. Про несправедливі умови споживчих договорів: Директива Європейського Парламенту і Ради від 05.04.1993 р. № 98/6/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text (дата звернення: 14.04.2024).
3. Про захист споживачів у контексті зазначення цін на продукти, які пропонують споживачам: Директива Європейського Парламенту і Ради від 16.02.1998 р. № 98/6/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-98#Text (дата звернення: 14.04.2024).
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 14.04.2024).
5. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-vr#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна.

ЗМІСТ

Пленарне засідання**Hylewski K.***Types of reasons for resumption of proceedings in Polish civil proceedings* 4**Зубенко Г. В.***Вікові обмеження права на членство в громадських об'єднаннях: європейські стандарти та вітчизняна практика* 7**Афоніна О. В.***Щодо досвіду Європейського Союзу в підході до законодавчого регулювання штучного інтелекту як чинника впливу на розвиток електронної демократії* 11**Бортник А. С.***Деякі аспекти забезпечення прав людини в Європейському Союзі* 14**Василенко С. М.***Можливість отримання відшкодування за порушення права на чисте довкілля в умовах воєнного стану: досвід ЄС та вітчизняна практика* 17**Псьота Т. В.***Правові цінності Європейського Союзу як частина міжнародно-правового статусу особи* 22**Стовпець В. Г., Дубенко О. О.***Роль Європейського Союзу в реформуванні європейської системи захисту прав людини* 25**Турченко М. А.***Право на місто: мрія чи реальність місцевого самоврядування* 28**Секція 1. Принцип дотримання прав людини як базова цінність ЄС****Ганжук О. А.***Демократія участі в правовій системі Європейського Союзу* 32**Гапонюк О. С.***Гарантування прав людини в Європейському Союзі: правове регулювання та система інституцій* 37**Григорян М. Р.***Мовна ідентичність та вільний вибір: дослідження ролі мови у формуванні національної самосвідомості в ЄС та Україні* 41**Грічаніченко В. О.***Синергія між політикою безпеки ЄС та захистом прав людини: виклики та перспективи* 45**Добрянський П. Г.***Права людини – базові цінності Європейського Союзу* 48**Заковоротний Д. О.***Юридична природа конституційного примусу* 53

Казаков А. Г.

Безпековий вимір реалізації конституційних обов'язків не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані їй збитки у системі базових цінностей ЄС 57

Мельник Ю. Ю.

Права людини в системі базових цінностей ЄС 62

Самойлов Є. Ю.

Принцип дотримання прав людини як базова цінність ЄС 67

Топчій М. С.

Деякі аспекти захисту права свободи творчості у правовій системі Європейського Союзу 70

Секція 2. Загальнотеоретичні та історичні аспекти становлення й розвитку прав і свобод людини і громадянина в ЄС та Україні

Барвіцька Д. В.

Історичний аспект формування Секретаріату Конституційного Суду України 76

Власюк Є. П.

Історія становлення прав людини в ЄС 81

Горulyко В. В.

Роль цифрових прав у правовій системі ЄС 86

Данічева К. П.

Історичні передумови появи асоціацій місцевого самоврядування в Україні та Швеції 90

Дем'яненко Д. Ю.

Вплив тоталітарних режимів ХХ століття на формування парадигми прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі 94

Момот В. В.

Дотримання та реалізація прав людини як структурні елементи правосуб'єктності особи 99

Москаленко М. Г.

Історичні аспекти становлення й розвитку прав і свобод людини і громадянина в світі та Україні 103

Пастух Ю. О.

Вертикальна і горизонтальна ефективність еволюції концепції прав людини 106

Середа С. І.

Деякі історичні аспекти створення Європейського суду з прав людини 108

Стрельников Д.В.

Правове регулювання місцевого самоврядування та реформи адміністративно-територіального устрою в Латвійській Республіці: історія та сучасність 111

Секція 3. Забезпечення прав людини в межах національних правових систем держав-членів ЄС

Богданова С. П.

Забезпечення прав та свобод вимушених мігрантів в ЄС на прикладі Королівства Бельгія 116

Бурін Д. І.

Завдання органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: порівняння практики України та країн Європейського Союзу 120

Головатенко М. Ю.

Пандемія COVID-19 та право на мирні збори 125

Гудзь Л. В.

Перспективи впровадження електронного голосування в Україні з метою забезпечення прав людини 129

Кляцький В. В.

Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою в Литовській Республіці: стан та перспективи 133

Колесник К. Ю.

Проблема соціально-економічних гарантій прав людини і громадянина в Україні в умовах війни 137

Куліш А. М.

Право на участь в ініціюванні як складова права участі у референдумі в Україні та державах ЄС 140

Марченко А. Р.

Концепція та генезис атраго:іспанська модель 144

Новікова К. О.

Окремі аспекти обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах воєнного стану в Україні 146

Сімавонян В. С.

Місьцеве самоврядування в Республіці Вірменія: реформування з огляду на європейські стандарти локальної демократії та прав людини 150

Секція 4. Механізм судового захисту прав людини в ЄС: досвід для України

Бакун В. І.

Принцип поваги до людської гідності у рішеннях конституційних судів 155

Берестень А. В.

Європейські стандарти функціонування судової влади в аспекті реформування національної правової системи України 157

Варивода І. М.

Стратегія реалізації електронного кримінального правосуддя в Європейському Союзі 160

Гавриленко В. В.

Роль Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у формуванні принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності 165

Гринь І. О.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини: теоретичний аспект 169

Кулик С. В.

Досвід європейських країн щодо модернізації національних судових систем 173

Леницька А. О.

Рішення ЄСПЛ у справах проти України, які вплинули на зміну законодавства держави 177

Остап'як М. М.

Юрисдикція судів щодо розгляду малозначних справ у країнах ЄС 181

Секція 5. Стандарти ЄС щодо дотримання та захисту прав і свобод людини й громадянина та їх імплементація в національній правовій системі України

Виноградов О. Д.

Основи захисту прав людини в Європейському Союзі та Україні: аналіз взаємозв'язку 187

Войтович А.-М. І.

Практика національного законодавства у порівняльному аспекті із застосуванням стандартів ЄС щодо внутрішньо переміщених осіб 191

Зубко К. С.

Реалізація міжнародно-правових стандартів щодо поводження з військовополоненими в Україні 196

Марцеляк С. М.

Щодо питання імплементації в національній правовій системі України Хартії основних прав Європейського Союзу 201

Пашинна Л. В.

Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них у забезпеченні захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів 204

Пуляєва А. С.

Право ЄС у галузі прав людини як чинник модернізації національного законодавства України: окремі аспекти 207

Федотов І. С.

Право на компенсацію окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, в аспекті європейських стандартів з прав людини 210

Штанько О. О.

Гендерна рівність в аспекті реалізації прав людини: порівняльний аналіз політики ЄС та України 215

Секція 6. Галузеві проблеми забезпечення прав людини в Україні та державах-членах ЄС

Величко М. С.

Боротьба з корупцією як складник забезпечення прав людини в Україні та ЄС 219

Вершигора О. В.

Здійснення прав щодо віртуальних благ у цифровому середовищі: проблема рівності сторін 222

Даниленко М. В.

Окремі способи захисту прав споживача в договорах, укладених через мережу Інтернет 225

Сергієнко К. С.

Деякі аспекти обмеження та захисту прав людини у контексті антиютюнової політики України та ЄС 228

Федчишина К.В.

Єдність та диференціація у праві соціального забезпечення України: до питання реалізації європейських стандартів 233

Чалий М. Г.

Напрями діяльності Сил безпеки сектору безпеки і оборони України щодо захисту конституційного ладу України, забезпечення державної безпеки та втілення базових цінностей ЄС 237

Шушура Є. В.

Захист прав споживача на інформацію при здійсненні покупок в інтернет-магазинах 242

Наукове видання

**Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції
молодих вчених**

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄС

(м.Харків, 26 квітня 2024 року)

Відповідальний за випуск: В.О. Серьогін

Комп'ютерна верстка: В.О. Серьогін

Підписано до друку: 30.05.2024 р. Формат 60х90/16
Обсяг 15,4 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 185.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26